

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

КАРМАНОВА Нінель Ігорівна

УДК 327.39 (061.1 ЄС)

**ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЄС**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та
глобального розвитку

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник:
Даниленко Сергій Іванович
доктор політичних наук, доцент

Київ-2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН	13
1.1. Концептуальні підходи в дослідженні зовнішньополітичної діяльності Європейського Союзу	13
1.2. Трансформація інституційного управління зовнішньою політикою Європейського Союзу після Лісабонського договору	24
Висновки до Розділу 1	24
РОЗДІЛ 2 ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЄС З ПРОВІДНИМИ МІЖНАРОДНИМИ АКТОРАМИ В ПОСТЛІСАБОНСЬКУ ДОБУ	45
2.1. Еволюція стратегічного партнерства Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки в контексті трансконтинентального співробітництва.....	45
2.2. Сучасні особливості розвитку зовнішньополітичних відносин між Європейським Союзом та Китайською Народною Республікою.....	60
2.3. Ключові аспекти реалізації ініціативи ЄС «Східне Партнерство» як зовнішньополітичний інструмент розширення на Схід та послаблення геополітичного впливу Російської Федерації	74
Висновки до Розділу 2	87
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЄС ТА УКРАЇНИ ЗА УМОВ АСОЦІАЦІЇ.....	90
3.1. Політико-економічні та безпекові аспекти розвитку відносин Україна-ЄС у вимірі Лісабонського договору	90
3.2. Проблеми та суперечності співробітництва України та ЄС в постлісабонський період.....	138
3.3. Аналітичні сценарії перспективного співробітництва України з ЄС та Митним Союзом/Євразійським Економічним Союзом	151
Висновки до Розділу 3	165
ВИСНОВКИ.....	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку глобальної системи міжнародних відносин незаперечною є роль інтеграційних об'єднань та їх вплив на трансформацію даної системи. Потенційні ресурси, отримані державами внаслідок інтеграції – політичної, військової, економічної, інформаційної або культурної – дають їм можливість реалізовувати частину як власних внутрішніх, так і зовнішньополітичних цілей. Доволі складну місію першопрохідця в сучасних глобальних інтеграційних процесах узяв на себе Європейський Союз, що на сьогоднішній день є найрозвиненішим інтеграційним утворенням у світі.

Перераховування усіх історичних етапів становлення ЄС не є предметом та завданням цього дослідження. Однак, вважаємо за доцільне зазначити, що у 2004 році було започатковано якісно новий етап еволюції Європейського Союзу. Саме на цей період припадає кардинальне та безпрецедентне розширення ЄС за рахунок держав колишнього соціалістичного табору, проведення інституційної реформи в напрямі створення конституції Європейського Союзу, якісне поглиблення інтеграційного процесу в межах економічного і валютного-грошового союзу. Саме в цей період ЄС продовжив реалізацію Лісабонської стратегії, спрямованої на набуття світового лідерства в економічній, соціальній та науково-освітній сферах.

Актуальність пропонованої роботи полягає саме в тому, щоб продемонструвати зовнішньополітичний потенціал Європейського Союзу, його можливості вирішувати складні кризові ситуації, а також належним чином забезпечувати його членам сталий та прогнозований розвиток. Адже в процесі поглиблення європейської інтеграції, члени ЄС зуміли досить успішно нівелювати негативні наслідки енергетичних, економічних, політичних та фінансових криз, змогли здійснити структурні реформи одночасно в багатьох країнах регіону в індустрії та аграрному секторі, реформувати соціальну сферу,

обравши спільні орієнтири та стандарти, досягти вагомих показників у розбудові громадянського суспільства.

Тому, процес формування ЄС як живого, динамічного організму, що долає повсякчас нові виклики та загрози, спричинені, зокрема, й прорахунками його засновників, набуває особливої актуальності в контексті дослідження зовнішньополітичних аспектів європейської інтеграції. Це дає змогу на теоретичному та практичному рівнях проаналізувати та залучити до державотворчої роботи в Україні досвід міжнародної взаємодії ЄС. Розкриваючи порушене в дисертації наукове питання, значну увагу було приділено важливому, етапному документу в процесі євроінтеграції – Лісабонському договору. Адже цей документ покликаний зміцнити політичну інтеграцію країн Європи.

Ключовим у цьому контексті є моделювання ситуації, за якої будуть розвиватися зовнішні відносини Європейського Союзу з іншими глобальними економічними та військово-політичними партнерами, у першу чергу – зі Сполученими Штатами Америки. Оскільки саме за результатами розвитку широкомасштабних відносин з найбільшим партнером вибудовуватиметься модель відносин ЄС з Китайською Народною Республікою, а також з регіональними інтеграційними об'єднаннями та організаціями азійських, африканських та північноамериканських країн.

Актуальним питанням сучасної вітчизняної науки залишається ефективність реалізації зовнішньополітичних пріоритетів України, а в цьому контексті – переваги та виклики поглибленої інтеграції України до ЄС. Україна, попри перманентні зміни внутрішньополітичної ситуації та правлячих політичних сил, чий зовнішньополітичні орієнтири та підходи протягом новітньої історії доволі суттєво різнилися (починаючи від категоричних дискусій щодо пріоритетності західного або східного векторів), обрала курс на інтеграцію в європейський економічний і політико-правовий, а загалом цивілізаційний простір. Саме тому науково-теоретичний та практичний інтерес до цього питання не згасає. Ключові законодавчі акти, зокрема Закон України

«Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», ухвалений Верховною Радою України у 2010 році, визначили вступ України до Європейського Союзу як ключовий зовнішньополітичний пріоритет України. Наступне законодавче закріплення цього пріоритету, особливо після Революції Гідності 2013-2014 років, засвідчило домінування в українській політичній еліті єдиного погляду на Європейський Союз та місце України в об'єднаній та розширеній Європі. Підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС, що передбачає створення Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ) ще раз вказало на історичний вибір українського народу.

Політичні рішення керівництва держави не залишаються поза увагою низки провідних українських вчених та дослідників, які, у межах своєї наукової роботи, здійснюють детальний аналіз інтеграційних процесів сучасності. Саме тому, механізм реалізації стратегічного курсу України на європейську інтеграцію до економічного та політико-правового поля Європейського Союзу має відповідати політичній практиці самого ЄС, а також неодмінно враховувати інтеграційний досвід його нових держав-членів.

Так, після безпрецедентного розширення Європейського Союзу на схід стала реальністю «стратегічна пауза» в його подальшому розширенні, що не може проігнорувати Україна в контексті подальшої реалізації свого інтеграційного руху та європолітики в цілому. «Стратегічна пауза» раніше і зараз заповнюється суперечливою дискусією про геополітичні та безпекові виклики подальшого розширення ЄС на схід. Йдеться в першу чергу про складну військову та політичну ситуацію в Україні через анексію Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та підтримку нею сепаратизму на сході України.

Саме тому, кожен стратегічний зовнішньополітичний крок держави повинен бути особливо виваженим та науково обґрунтованим. У зв'язку з цим аналітико-прогностичні сценарії перспектив співробітництва України з Європейським Союзом та Митним Союзом/Євразійським Економічним Союзом, що пропонуються в роботі, можуть мати прикладне значення та

носити рекомендаційний характер для урядових структур України під час прийняття ключових зовнішньополітичних рішень.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане в межах комплексної програми науково-дослідних робіт Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Наукові проблеми сталого державного розвитку України» і наукової теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи» (номер державної реєстрації номер державної реєстрації № 0111U007054).

Мета роботи. Метою наукової праці є комплексне дослідження актуальних зовнішньополітичних аспектів інтеграційних процесів у ЄС, формалізованих після підписання Лісабонського договору, а саме: аналіз особливостей інституційних змін у ЄС, їх вплив на характер зовнішніх відносин з глобальними центрами сили – США та Китаєм, країнами Центрально-Східної Європи в рамках програми Європейського Союзу «Східне партнерство», а також прикладний аналіз перспектив співпраці України та ЄС після набуття чинності Угоди про асоціацію та Поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі Україна-ЄС.

Реалізація поставленої наукової мети передбачає виконання таких дослідницьких завдань:

- систематизувати актуальні наукові дослідження з проблем євроінтеграції у вимірі інституційного розвитку ЄС;
- проаналізувати характер змін політичних ролей очільників ЄС, глибину та напрям інтеграційних процесів ЄС після впровадження Лісабонського договору;
- узагальнити основні етапи структурного реформування інституцій управління зовнішньою політикою ЄС;

- проаналізувати сучасні тенденції та окреслити перспективи міжнародної взаємодії ЄС з провідними міжнародними акторами – США та Китаєм;
- розкрити ключові аспекти співпраці ЄС з країнами ЦСЄ в межах програми «Східного партнерства»;
- охарактеризувати ключові зовнішньополітичні напрями взаємодії ЄС та України після впровадження інституційних змін в ЄС, розкрити основні точки напруженості між Україною та ЄС у «постлісабонський період»;
- розробити аналітичні сценарії перспектив співробітництва України з ЄС та Митним/Євразійським Союзом у світлі підписання Угоди про асоціацію та ПВ ЗВТ Україна-ЄС, спрогнозувати вплив гіпотетичних сценаріїв на євроінтеграційні прагнення України.

Об’єктом дослідження є процес політико-правової інтеграції в межах ЄС на етапі проведення інституційної реформи цього міждержавного утворення та вплив цих трансформацій на реалізацію спільної зовнішньої політики ЄС.

Предметом дослідження є зовнішньополітичні аспекти європейської інтеграції та особливості теоретичних засад і практичних рішень у процесі міжнародної взаємодії ЄС зі світовими акторами в період після підписання Лісабонського договору.

Методологія та методи дослідження. Щоб вирішити поставлені в дисертації завдання, зрозуміти конкретні явища в перебігу європейської інтеграції та у процесі реалізації практики зовнішньополітичної взаємодії Європейського Союзу на міжнародній арені, спрогнозувати цей політичний процес, використано низку методів, серед яких основними є: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція), загальнологічні (компаративістика, спільне/відмінне), історичні (ретроспектива, проблемно-хронологічний метод) та спеціальні (методології науки, теорії міжнародних відносин, політології, соціології, комунікативістики, іміджеології) методи дослідження, які обрано з урахуванням хронологічних меж дослідження, мети цієї роботи, окреслених завдань та джерельної бази. Одним із ключових методів дослідження

міжнародних відносин є застосування системного та комплексного аналізу, при якому Європейський Союз розглядається як цілісний механізм, що передбачає динамічну та функціональну взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників. Такий підхід забезпечив комплексне дослідження перспектив зміни ролі ЄС у глобальних політичних та економічних процесах; метод структурно-функціонального аналізу, використаний для визначення основних параметрів реформування структури ЄС за сучасних геополітичних умов та з урахуванням перспектив взаємодії ЄС зі світовими центрами сили, як то США чи Китай; використання інституціонального методу сприяло вивченню наднаціональних інституцій ЄС, на які покладено завдання з реалізації спільної зовнішньої політики держав-членів ЄС; соціологічний метод було застосовано з метою з'ясувати соціальну зумовленість зовнішньополітичних рішень, зокрема вплив на політичну систему економічної ситуації в країнах ЄС та перспективи його міжнародної господарської співпраці, трансформацію соціальної структури загальноєвропейського суспільства; використання порівняльного аналізу дозволило визначити траєкторію зміни політичної та економічної ролі ЄС на міжнародній арені. Застосування емпіричного моделювання дало можливість побудувати прогностичну модель розвитку взаємин ЄС з потенційними членами цього об'єднання; аналіз документальних джерел різного статусу – дозволило найбільш повно і точно відобразити думку різних політичних та наукових кіл на проблеми європейської інтеграції, знайти обґрунтування рішень лідерів європейських інтеграційних структур та особливих позицій національних еліт держав-членів ЄС щодо управління та регулювання міжнародної політики. Водночас статистичний аналіз виявився ефективним, щоб з'ясувати потенціал, яким володіє ЄС для затвердження його нової ролі на міжнародній арені.

Емпіричну базу дисертації склали документальні джерела міжнародних урядових організацій, державних інституцій, неурядових громадських організацій, політичних структур, а також матеріали міжнародних організацій, статистичні відомості, матеріали засобів масової комунікації, результати

соціологічних досліджень, а також експертні дискусії та власний досвід автора з управління виробничою структурою, що широко представлена на європейському ринку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на теоретичному рівні у вітчизняній політичній літературі було системно та концептуально досліджено етапи новітнього реформування найбільш важливого для України міждержавного інтеграційного об'єднання – ЄС, а також простежено основні тенденції розвитку ЄС у напрямі співпраці з найбільшими центрами сили, у першу чергу – США та Китаєм. Виявлено особливості структурної реформи ЄС, а також її можливий вплив на розвиток відносин з Україною в контексті підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У межах проведеного дослідження обґрунтовано теоретичні положення, які виносяться на захист, а саме:

уперше:

- запропоновано розглядати перспективи розвитку відносин оновленого та реформованого ЄС з основними міжнародними партнерами та державами-потенційними членами ЄС через призму діяльності нових функціональних підрозділів ЄС;

- досліджено та системно розглянуто аспект розвитку міжнародної співпраці «постлісабонського ЄС» із двома категоріями акторів: світові центри сили (США, Китай) та країни ЦСЄ, які залучені до рамкової програми ЄС «Східне партнерство»; обґрунтовано авторське бачення подальших перспектив розвитку відносин по лінії Україна-ЄС, США-ЄС, Китай-ЄС, що демонструє різношвидкісне та різнокаліберне співробітництво ЄС з міжнародними партнерами;

поглиблено:

- думку про взаємозалежність розвитку внутрішніх процесів у ЄС та динаміку співпраці з основними міжнародними акторами; визначено та проілюстровано на практичних прикладах основні риси взаємодії

реформованого ЄС з ключовим міжнародним актором – США, який прагне розвивати з ЄС рівноправні та взаємовигідні відносини;

- теоретичну базу про місце і роль провідних наднаціональних структур ЄС у зовнішній та безпековій політиці ЄС, які набули значних повноважень після набуття чинності положень Лісабонського договору;

- тезу про необхідність розвитку секторальної співпраці між ЄС та потенційними країнами-членами ЄС і Україною, що дозволяє таким державам більш ефективно рухатися до повноправного членства в ЄС;

набуло подальшого розвитку:

- трансформація поняття ЄС в «постлісабонський» період, що означає фактично запровадження нового іміджу та нових можливостей розвитку цього міждержавного утворення в сучасних міжнародних системах;

- методики та понятійний апарат міжнародного співробітництва ЄС після імплементації інституційних реформ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки, отримані в процесі наукового дослідження, дають цілісне уявлення про зарубіжний і вітчизняний досвід у розвитку взаємовигідних та рівноправних відносин з одним із найбільш потужних у світі міждержавних об'єднань – ЄС. Вони мають важливе значення для подальшого розроблення проблематики побудови відносин по лінії «ЄС–потенційні країни-члени та ЄС–найбільші міжнародні актори» з урахуванням інтересів України, а основні теоретичні положення та висновки роботи, узагальнені до рівня конкретних рекомендацій, що мають узгоджену для застосування в практичній діяльності форму. Вони можуть бути запропоновані для розроблення зовнішньополітичної стратегії України у міжнародних відносинах, а також враховані в діяльності урядових, політичних і громадських інституцій та практиці зовнішньополітичного відомства. Зокрема слід зауважити, що теоретичні міркування було застосовано під час експертних дискусій у межах громадських обговорень перспектив підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, а також для підготовки аналітичних звітів, на зразок фонду «Українська

ідентичність» під назвою «Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС: плюси та мінуси для національної економіки». Практичні рекомендації, напрацьовані автором, було використано під час співробітництва з національними виробниками аграрної продукції, що експортують її до держав-членів ЄС, а також у рамках співпраці з представниками парламентських фракцій. Що стосується навчально-методичної складової, то положення дисертаційного дослідження дістали апробацію в межах наукової, навчально-методичної та педагогічної діяльності (семінарських занять, майстер-класів) аспірантки.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють, в основному, 2007 – 2013 роки, коли розгорталися ключові події навколо розробки, підписання та ратифікації Лісабонського договору, який став найважливішим новітнім документом у процесі європейської інтеграції та вплинув на зовнішню політику України. Також було розглянуто більш давні хронологічні події під час аналізу зовнішньополітичної взаємодії ЄС на міжнародній арені.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому викладено авторський підхід до узагальнення актуальних теоретичних розробок та вивчення практичних аспектів багатогранного процесу європейської інтеграції, а саме питань співпраці «постлісабонського ЄС» як із провідними центрами сили, так і країнами, що лише заявили про свої євроінтеграційні прагнення. Представлені результати наукових досліджень, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати наукового дослідження було апробовано на міжнародних наукових, всеукраїнських та студентських науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Київ, 22 жовтня 2009 р., 21 жовтня 2010 р., 24 жовтня 2013 р.); «Досвід України та Туреччини в подоланні глобальної кризи: політичний, економічний, соціальний та безпековий аспекти» (Київ, 30 січня 2010 р.); «Шевченківська весна» (Київ, 25 березня 2010 р., 23 березня 2011 р.,

22 березня 2012 р., 21 березня 2013 р.); «Міжнародні інформаційні відносини XXI століття: тенденції і перспективи» (Київ, 19 травня 2010 р.); «Геополітичний вимір європейської інтеграції: інформаційний аспект» (Київ, 20 травня 2010 р.); «Аналітичні дослідження міжнародних відносин та зовнішньої політики: прагматика і прогнозування» (Київ, 21 травня 2010 р.); «Перспективи відносин України зі США, РФ, ЄС і НАТО в посткризовому світі» (Київ, 4 березня 2011 р.); «Міжнародна інформаційна безпека: сучасні концепції і практика» (Київ, 18 березня 2011 р.); «Америка та Європа на початку XXI століття: аналітика та прогностика» (Київ, 23 травня 2011 р.); «Південний фланг Євразії: конкуренція та співробітництво» (Київ, 9 грудня 2011 р.); «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 17 грудня 2011 р.); «Американістика у вітчизняній політичній науці: концептуальні та прикладні аспекти» (Київ, 10 лютого 2012 р.); «Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу» (Луцьк, 11–12 жовтня 2012 р.), а також на засіданнях кафедри міжнародних медіакомунікацій і комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Теоретичні результати дисертаційного дослідження використовуються у практичній діяльності автора, діяльності вітчизняних бізнес-структур на європейському фондовому ринку, зокрема Варшавській фондовій біржі, у роботі професійних об'єднань роботодавців, а також у співпраці з постійними комісіями парламенту України.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано сім наукових праць загальним обсягом 5,8 друк. арк., зокрема чотири у фахових виданнях України, одна наукова стаття в міжнародному виданні, внесеному до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних Index Copernicus International sp.z o.o., а також дві праці апробаційного характеру.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄС В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

1.1. Концептуальні підходи в дослідженні зовнішньополітичної діяльності Європейського Союзу

Головною константою стратегії інтеграційного розвитку Європейського Союзу в усі часи було і залишається найбільш оптимальне комбінування політичного поступу з економічним і соціальним розвитком країн-членів. Ця тенденція простежувалася і на початковому етапі європейської інтеграції, і на більш пізніх її етапах, що вилилося в органічну політичну складову – підписання Єдиного Європейського Акту від 1986 року, далі Договору про утворення Європейського Союзу (Маастрихтський договір 1992 року) та реформування ЄС згідно з положеннями Амстердамського договору 1997 року, і на сьогоднішній день, Європейський Союз прийшов до Лісабонського договору 2007 року, який набув чинності у 2009 році.

Історичний розвиток ЄС довів, що зовнішньополітичний і безпековий аспект його діяльності, з точки зору особливостей їх формування та імплементації, релевантності до національних інтересів країн-членів та геополітичних процесів у міжнародних відносинах залишається чи не найбільш складним та суперечливим, обумовленим суб'єктивними чинниками, і саме тому видається цікавим напрямом для наукового дослідження європейської інтеграції. Аналізуючи сучасні тенденції розвитку Європейського Союзу, який після ратифікації Лісабонського договору переживає трансформаційний період пошуку шляхів удосконалення форм інтеграційного поступу, та зважаючи на характер розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики як виняткового сегменту міждержавної співпраці в рамках Європейського Союзу, є об'єктивна потреба у дослідженні впливу «Конституції Європи» на практичні аспекти

зовнішньополітичної діяльності як основи сучасних процесів європейської інтеграції.

Нині європейська зовнішня політика та процеси євроінтеграції як її визначальна складова стабільно перебувають у сфері наукових інтересів та досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Історіографія дослідження проблеми українськими науковцями представлена роботами Н. Яковенко, М. Миронової, С. Пик, Г. Перепелиці, О. Сушка, А. Терентьєва, В. Неприцького Л. Ямпольської, В. Крушинського, А. Грубінка, які аналізують концептуальні засади та теоретико-практичні аспекти європейської інтеграції в зовнішній взаємодії ЄС.

Серед науковців, які досліджували проблеми зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу, слід назвати В. Копійку, В. Манжолу, С. Віднянського, Т. Шинкаренка, А. Мартинова та інших. Прикметно, що за авторства А. Мартинова у 2009 році побачила світ перша в українській історіографії монографічна робота, присвячена проблемам спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, в якій докладно окреслено імперативи сучасної європейської політики Великої Британії.

Із доробку зарубіжної науки варто відзначити роботи Н. Арбатової, В. Авдоніної, І. Девішева, Н. Капітонової, К. Воронова, А. Валуєва, Д. Брункевіча, О. Громико, О. Морозова, які працюють над питаннями інтеграційної політики. Такі вчені як Ю. Квашнін, А. Уткін, В. Васільєв, В. Тіхова, Ф. Басов вивчають європейську інтеграцію в контексті загального розвитку Європейського Союзу.

Показово, що серед причин, які останнім часом активно спонукали до наукового вивчення євроінтеграційних процесів, стало істотне розширення сфер інтеграції та розробка документа, який мав би вагу єдиної європейської конституції. Характерною ознакою новітніх теорій інтеграції повинна стати чіткість і ясність у поясненні сучасних геополітичних процесів та опису напрямів майбутнього їх розвитку, з чітким усвідомленням поліваріантності

трактування ролі й можливості взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, зокрема країн-членів Європейського Союзу.

Комплексний науковий аналіз сучасних євроінтеграційних концепцій, в контексті яких ми маємо розглядати й процес інституціалізації ЄС як єдиного цілого (ключовим етапом, якого стало підписання Лісабонського договору), дає можливість зробити висновки про їх науковий характер та спрямованість на передбачення майбутньої європейського дому. Тим самим можна зробити спробу дати відповіді на гострі виклики сучасності в аспекті зовнішньополітичних інтересів Європейського Союзу [1].

Основною метою новітніх інтеграційних моделей є пошук вирішення двоєдиного завдання: подальше поглиблення інтеграції з одночасним залученням до інтеграційних процесів все нових учасників. На наш погляд, підписання та прийняття Лісабонського договору, що є логічним продовженням попередніх внутрішньоєвропейських угод, цілком відповідає зазначеним завданням. Крім цього, згаданий документ дозволив виконати ще одне завдання – зафіксувати на певному етапі історичного розвитку цього наддержавного об'єднання досягнення країн-учасників, визначивши на середньостроковий період архітектуру спільних органів управління та центрів прийняття поточних рішень. Адже проблема практики управління часто домінувала в теоретичних підходах до формування європейської спільноти, бо національні теоретичні школи по-різному підходили до оцінки шляхів інтеграційної еволюції, зокрема, щодо зовнішньої політики ЄС.

Теоретико-методологічні дослідження, предметом яких є еволюційний розвиток інтеграції, її складових та механізмів дії Європейського Союзу, презентовані великим розмаїттям думок. Різнобічні трактування відносяться, в першу чергу, до якісного означення ЄС у порівнянні з іншими міжнародними організаціями як «вищий серед рівних». Інше бачення – це пояснення європейської інтеграції як одного з чинників світової регіональної інтеграції або ж, навпаки, акцентованість на унікальній сутності євроінтеграційного процесу. Саме тому на вузлові питання європейської інтеграції в політичних

теоріях не існує єдиного погляду. Однак, навряд чи він може існувати, так як європейська інтеграція спершу взагалі бачилася об'єднанням на прикладі Сполучених Штатів Америки [2].

Зважаючи на динаміку еволюції характеристик Європейського Союзу, ми вважаємо за доцільне використання комплексного методу аналізу євроінтеграційного процесу для з'ясування павутини взаємозалежних причин історичних змін, що, з погляду методології дослідження, дає можливість розуміти європейську інтеграцію як цілісний процес з унікальною внутрішньою схемою розвитку. Розкриття теми роботи вимагає аналізу перш за все політичних теорій європейської інтеграції, їх основних положень, які ще продовжують обговорюватися між науковими колами, виділити проблемні питання теорій євроінтеграції, які вимагають комплексного підходу до дослідження.

На даний час написано достатньо теоретичних робіт щодо динаміки процесу розвитку інтеграцій незалежних європейських держав, а також наукових теорій щодо еволюції теоретичного підґрунтя європейського інтеграційного процесу. Більш того, зважаючи на істотні зміни кон'юнктури міжнародних відносин у Європі на межі ХХ-ХХІ ст., а також у зв'язку з формуванням якісно нового суб'єкта міжнародних відносин у глобальному масштабі, це питання повсякчас постає у широких наукових дебатах та політичних дискусіях. Тому науковці намагаються узагальнити існуючі теоретичні моделі європейської інтеграції, а також розробити нові [3]. Однак зрозуміло одне, це досить важке питання, так як розробка сучасної теорії європейської інтеграції вимагає не лише використання комплексного підходу в методології дослідження, але й урахування чинників економічного, інституційно-політичного характеру внутрішньої еволюції Європейського Союзу разом з вивченням дії зовнішніх чинників, які також динамічно міняються в системі міжнародних відносин [4].

У теоретико-прикладних дослідженнях західних та вітчизняних науковців розглянуто концептуальні підходи до загальновизнаних питань євроінтеграції.

Щодо питань функціонального, політичного і географічного розширення Європейського Союзу звертаємось до представників наукової школи неофункціоналізму; що стосується проблеми ваги наднаціональних інститутів у посиленні взаємодії між наднаціональними інституціями Євросоюзу - до представників комунікативних теорій; з питань впливу наднаціональних інституцій на зовнішню політику країн-членів звертаємо увагу на представників ліберального підходу і теорії «дворівневої гри»; у питаннях кооперації різних рівнів влади ЄС в євроінтеграційних процесах варто скористатися напрацюваннями теоретиків «багаторівневого управління»; вирішуючи проблеми місця і ролі наднаціональних інституцій ЄС та їх можливості чинити вплив на євроінтеграційні процеси звертаємось до представників нового інституціоналізму, які активно досліджують також і проблеми діяльності окремо взятих наднаціональних інститутів Євросоюзу тощо.

Тривалі теоретичні обговорення з концептуальних питань європейської інтеграції розвивались на фоні двох різних підходів – спершу федералізму, який можна вважати більше теоретичною концепцією, ніж повноцінною теорією, і надалі – функціоналізму (неофункціоналізму) і теорії міжурядової взаємодії (інтергавернменталізму) з їх подальшими модифікаціями до теперішніх реалій інституціоналізму. Ці теорії фокусувалися на великому колі вузлових питань форм та схем обмеження чи поглиблення національного суверенітету в процесі європейської інтеграції [5].

На початку та в середині 1950-х років, коли тільки-но було започатковано процес європейської інтеграції, поширеною була думка про те, що Європейські Співтовариства мають всі ознаки федерації, для якої будуть цілком прийнятні такі характеристики, як «державно-правове утворення», «предметно обмежений державно-правовий союз», «державоподібне утворення», «часткова держава».

Такий радикальний підхід характерний переважно для представників політичних кіл Федеративної Республіки Німеччина, які керувалися прагненням об'єднати наднаціональні реформи з поступовим розширенням ЄС.

Це було відображено в концепції так званого «міцного ядра», у проектах «Європейської федерації» Й. Фішера та федералізації Європейського Союзу, розроблених Соціал-демократичною партією Німеччини і представлених Г. Шрьодером у 2001 році. В основу такого підходу закладено принципи «багатошвидкісної» Європи, розроблені ще в 1975 році тодішнім Прем'єр-міністром Бельгії Л. Тіндемансом та застосовані уперше в інтеграційній практиці під час розширення Європейського Союзу в 1980-х роках [6], [7].

Натомість поміркований підхід до проблем європейської інтеграції уникає необхідності суттєвого реформування інституціональної бази ЄС та кардинального лімітування повноважень країн-членів, характеризує в основному позицію французьких політичних кіл. Зокрема, це відображено в концепціях «Європи концентричних кіл» Е. Балладюра [8], «федералізації національних держав», пропагованої урядом Франції, а також ідеї «міжурядового федералізму», викладеної в заявах колишніх Президента Франції Ж. Ширака, Прем'єр-міністра Франції Л. Жоспена та Міністра закордонних справ Франції Ю. Ведріна [9].

Ліберальний підхід заснований на засадах міжурядової співпраці і збереження повноважень країн-членів. Він характеризує переважно позиції представників британських політичних шкіл щодо «комунітарної» розбудови за умов розширення ЄС. Цей підхід знайшов своє місце в політиці, яку активно впроваджувала М. Тетчер зі своїми ідеями вибіркової інтеграції, яка передбачає можливість розвитку інтеграції за секторами на кшталт моделі «Союзу націй», представленої пізніше Т. Блером [10].

Яскравий представник ліберального інтергавернменталізму Е. Моравчик, проводячи дефініцію процесу євроінтеграції як «дворівневу гру» та базуючись на дослідженні Єдиного європейського акту, зробив висновок щодо політичної та економічної конвергенції трьох найбільш потужних і впливових країн-членів Євросоюзу: Великої Британії, Німеччини, Франції. Виходячи з цього, визначальним чинником інтеграції науковець вважає в даному випадку реалізацію власних національних інтересів цими державами [11].

Представники «синхроністських» теорій та концепцій євроінтеграції зробили спробу об'єднання двох протилежних підходів до розуміння інтеграції, заснованих на принципах еґо-державної концепції та принципі наднаціональності. За умов глобалізації та зростаючої залежності усіх складових системи міжнародних відносин вважається за необхідне поєднати вузьконаціональні інтереси держав з обертовою силою міжнаціональної співпраці. За таких умов євроінтеграція розцінюється як направлений процес, що розвивається під натиском різних чинників, на диференційованих напрямках та швидкостях. Щоб цей процес не розбалансував ЄС, не спричинив надмірного захоплення одним напрямом та відбувався загалом у визначеному напрямі, й було прийнято лісабонські документи. Їх прийняття супроводжувалося значними труднощами, оскільки попри схвалення Лісабонського договору європейська інтеграція залишається майже не передбачуваним процесом, який в основному залежить від такого набору суб'єктивних чинників, як дипломатична гра політичної еліти, спроможність досягнення консенсусів, а також цілого комплексу внутрішньодержавних та наднаціональних елементів, що мають вплив на політичний процес: як то остання глобальна фінансово-промислова криза, яка негативно вплинула на загальноєвропейський інтеграційний поступ [12].

Парадигма «подвійного просторового та функціонального розширення», де ми розміщуємо і процес підписання Лісабонського договору, розкриває взаємозалежність між географічним розширенням Європейського Союзу та поглибленням інтеграції, встановлюючи закономірний причинний зв'язок між збільшенням учасників інтеграційного процесу, як однієї з ключових першопричин якісних змін, прискорювача поглиблення інтеграції, та пошуком ефективних форм співробітництва із залученням наднаціональних, федералістських концепцій комунітарного розвитку [13]. Дослідження процесу географічного розширення Євросоюзу свідчить, що кожен з його етапних періодів супроводжувався максимальною активізацією пошуків якісного реформування інтеграційних механізмів та залучення до інтеграційної практики

ефективніших форм комунітарного співробітництва, що враховували б кількісні зміни в ЄС [14].

Вище зазначено основні, наріжні концептуальні підходи в розумінні природи та дослідженні інтеграційних процесів у цілому та Європейського Союзу зокрема. Метою нашої роботи не є скурпульозний аналіз кожної з усіх цих інтеграційних теорій чи підходів, а лише певні інтеграційні аспекти, однак слід провести огляд наявної історіографічної джерельної бази досліджуваної автором теми.

Розглядаючи наукові праці іноземних та вітчизняних вчених-дослідників європейської інтеграції, було використано комплексний підхід, який дав можливість сфокусувати увагу на ключових аспектах теми дослідження. Саме тому варто виділити загальні напрями наукових досліджень, серед яких важливе місце посідає питання міжурядового балансу Європейського Союзу при його аналізі як унікальної системи управління – К. Бленк, Я. ван Татенхов, І. Грицяк, Б. Колер-Кох, Г. Маркс, Л. Хугх, Ф. Шарпф [15], [16], [17], [18].

Аналізуючи наднаціональний та міжурядовий баланс Європейського Союзу у вимірі розвитку інституційної взаємодії варто відмітити роботи таких авторів, як Д. Біч, Дж. Гаррет, В. Міллер, В. Посельський, А. Сбрагія, Дж. Цебеліс [19], [20], [21], [22]. Заслуговує уваги й інша група дослідників диференційованої інтеграції Європейського Союзу та наднаціонально-міжурядового балансу при аналізі установчих угод Європейського Союзу, серед яких О. Їжак, А. Моравчик, В. Муравйов [23]. Варто перерахувати дослідників, які працювали в площині вивчення еволюції наднаціонального та міжурядового балансу в економічному та політичному вимірі інтеграції – В. Будкін, М. Дудченко, М. Еган, Б. Розамонд, А. Філіпенко, Д. Ходсон, А. Браніцький, Ф. Вернер, В. Копійка, В. Манжола, І. Мінгазутдінов, Г. Перепелиця, М. Сміт, Т. Шинкаренко [24].

Вітчизняні вчені-міжнародники обґрунтовують умови інтегрування України до західноєвропейської цивілізації, яка в кінцевому результаті повинна досягти тих показників, згідно яких буде визнано готовність держави-кандидата

до членства в Європейському Союзі та впровадження нормативно-правової бази ЄС. Серед них можна відзначити І. Бураковського, О. Врадія, Є. Кіша, В. Кременя, О. Сушка, О. Шниркова, О. Потехіна та багато інших. На підтвердження їх поглядів вказує позиція керівних органів Європейського Союзу і західних вчених-міжнародників, яка полягає у тому що існує необхідність у формуванні проміжних умов перед вступом до Євросоюзу, на кшталт членства у Світовій Організації Торгівлі та, чи не найважливіше, забезпечення тривалої політичної та економічної стабільності [25].

До переліку актуальних сьогодні питань слід віднести дослідження наслідків останніх інтеграційних розширень Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи, теперішні складнощі та внутрішньополітичні проблеми сталого поступу, можлива корекція зовнішніх векторів владних кіл України, котрі все більш чітко вказують на бажання отримати нові можливості для інтенсифікації інтеграційної політики в контексті євроатлантичного поступу України. Даним напрямом досліджень активно опікуються В. Горбулін, О. Чалий, Р. Шпек, Г. Перепелиця та інші.

Не можна не згадати роботи інших дослідників, які звертають нашу увагу на необхідність побудови сучасних демократичних політичних інститутів та розвитку громадянського суспільства для активізації ефективного євроінтеграційного поступу – І. Кресіна, Ю. Якименко, А. Кудряченко, В. Барков, С. Даниленко та інші.

Водночас лише деякі вітчизняні науковці розглядають різні аспекти інтеграції в розширених версіях, а також майже відсутні детальні роботи з проблеми європейської інтеграції України в контексті перспектив розвитку її відносин з Російською Федерацією. Загальновизнано, що дані два вектори розглядаються абсолютно окремо як такі, що є взаємовиключними.

Вкрай важливими також є ґрунтовні дослідження низки зарубіжних експертів, які розкривають сутність сучасних процесів інституціонального розвитку як самого Європейського Союзу, так і його відносин з головними зовнішніми партнерами, у тому числі міжнародними організаціями та

глобальними центрами сили, такими як Сполучені Штати Америки, Китай, а також субрегіональний напрямок - країнами Центрально-Східної Європи (особливо – країни-учасники програми «Східне партнерство»).

Однією з основоположних ідей, у руслі яких досі триває розвиток ЄС та його зовнішньополітична діяльність, є концепція цивільного центру сили [26]. Дану парадигму ролі ЄС розвинув у 1970-х роках Франсуа Дюшен. Вона передбачає особливу цивілізаційну роль для Європи з акцентом на несиловій політиці, з опорою на недержавні суб'єкти, ідейні впливи та міжнародну взаємозалежність. Концепція цивільного центру сили розвивалася і отримала значну підтримку серед фахівців та європейських політиків і відтоді все частіше використовується для визнання якісної ролі ЄС як окремішнього актора в міжнародній політиці. За сучасних умов інституційного розвитку об'єднаної Європи, принцип цивілізаційного впливу в зовнішній політиці знову набуває актуальності [27].

Ще один авторитетний дослідник міжнародних відносин, Ян Меннерс визначає концепцію зовнішньої політики Європи як таку, що повинна реалізовувати більш агресивний сценарій завдяки своїй здатності впливати (і частково встановлювати) глобальні правила і норми. Нормативна сила ЄС, за Меннерсом, повинна бути встановлена в доповнення, а не на протигагу більш традиційним концепціям військової та цивільної влади.

Дослідник визначає основні європейські ціннісні норми: мир, свобода, демократія, верховенство закону і поваги до прав людини, боротьба з дискримінацією, сталий розвиток та ефективне управління. Ці норми й цінності повинні поширюватися за допомогою дипломатичних засобів, а також через процедуру членства в ЄС і акцепції їх державами, що прагнуть вступити до об'єднання [28].

Концепцію розвитку зовнішньої політики Європейського Союзу як нормативного гегемона активно розвивала у своїх дослідженнях Закі Лайді. Вона виділяла три пріоритетних напрями нормотворення при здійсненні зовнішньополітичної діяльності Європейським Союзом: нормативне

регулювання сфери захисту навколишнього середовища; нормативне забезпечення справедливої конкуренції у світовій торгівлі – в цьому напрямі ЄС активно співпрацює з СОТ; світове урядування (World Governance), що є ініціативою Європейського Союзу у вирішенні глобальних питань широкого спектру – від гуманітарної допомоги до стандартизації технічних норм [29].

Експерт Аманда Пол з Центру європейської політики, штаб-квартира якого знаходиться в Брюсселі, вказує на те, що сучасний Європейський Союз на нинішньому етапі свого розвитку потребує значної внутрішньої мобілізації, необхідної для більш ефективного вироблення єдиних, погоджених усіма країнами-членами підходів до вироблення позицій з міжнародних питань. Саме погодження між столицями країн-членів Євросоюзу позицій щодо складних міжнародних питань, таких як розвиток політичних процесів на Близькому Сході та Північній Африці, або врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту, або розвитку Політики сусідства ЄС становить, на думку експерта, найбільш складну проблему для Європейського Союзу [30].

Хелен Воллес підсумовує, що сучасний етап розвитку теоретичних концепцій трансформації ЄС та визначення його зовнішньополітичної ролі як ніколи складний – у середині Європи, водночас, йдуть гострі дискусії щодо подальшої долі інтеграційних процесів, але відбувається й протилежний процес консолідації сил у подоланні економічних та, в першу чергу, глобальних безпекових викликів [31], [32].

Підсумовуючи узагальнений розгляд теорій євроінтеграції та теорій вироблення і прийняття спільної зовнішньої політики ЄС, варто зауважити, що проблемні точки, пов'язані з дефініцією теоретико-методологічних основ сучасного комплексу європейського інтеграційного процесу, носять об'єктивно зумовлений характер. Цей факт обумовлений одночасним поглибленням і розширенням Європейського Союзу та зміною теоретичних концепцій політичного неореалізму в дослідженні цього питання.

Як узагальнення можна сказати, що існує об'єктивна необхідність проводити нові теоретичні дослідження, аналізуючи зміст і форму сучасного

розширення Європейського Союзу, адже даний чинник активно впливає на систему міжнародних відносин в цілому. Крім того, теоретичне переосмислення феномену євроінтеграції було б доцільно розглядати через призму формування Європейського Союзу як традиційного суб'єкта міждержавних відносин, що в загальних рисах визначає посилення геополітичної позиції Європи. Такі зміни стали наслідком ґрунтовних реформ самого ЄС, спричинених значною мірою його теперішнім розширенням. Адже уся непередбачуваність та складність ситуації, що утворилася внаслідок масштабного розширення сфер впливу політичних інтересів Європейського Союзу в питанні підтримки балансу сил у Європі, виявляється в тому, що, опановуючи нові геополітичні простори, Євросоюз впритул підійшов до нехарактерного для ЄС геополітичного простору Центрально-Східної Європи, з державами якого змушений активно взаємодіяти. Серед них – і Україна.

1.2. Трансформація інституційного управління зовнішньою політикою Європейського Союзу після Лісабонського договору

Ратифікація Лісабонського договору була складним та багатоступеневим процесом узгодження політичних інтересів держав-членів Європейського Союзу. На той час було 27 країн, які, відповідно до тодішньої внутрішньополітичної ситуації, реалізовували свої права на майбутні зміни у структурі керівних органів ЄС та їх відповідних функцій. Слід зазначити, що ідеологічні та політичні вподобання тогочасних державних діячів позначалися на дебатах учасників обговорення проекту документу, який мав внести кардинальні зміни до структури та змісту Амстердамського і Ніццького договорів. Представники держав усвідомлювали, що положення нового документу відкривають перспективу поглиблення європейської інтеграції, а реформування охопить усі ключові сфери життєдіяльності ЄС [33].

Лісабонський договір набув сили багато в чому через те, що країни-члени розглядали його як життєву необхідність для підвищення ефективності зовнішньополітичного впливу ЄС, а найбільш очевидним це є у сфері зовнішньої та безпекової політики (так званих політики CFSP/CSDP) [34]. У третьому розділі дисертаційного дослідження ми детально проаналізуємо сучасний стан та перспективи розвитку співпраці України та Європейського Союзу у світлі набуття чинності Лісабонським договором. Перед тим проведемо аналіз інституційних повноважень головних акторів у сфері зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, які були створені на підставі відповідних положень договору.

Лісабонський договір передбачив ряд реформ, що стосуються установ, керівництва, підходів до прийняття рішень, ціллю яких було розв'язання складної інституційної кризи. Цей договір вніс багато змін до ЄС, що вплинуло на всі сфери його життя й діяльності. У документі, що фактично виконує роль конституції ЄС, сфери політики поділені на групи за компетенціями:

- виключна компетенція ЄС (монетарна політика, спільна торгівельна політика, митний союз, правила конкуренції);
- спільна компетенція (правосуддя, охорона здоров'я, соціальне і територіальне співробітництво; внутрішній ринок, соціальна політика в тих аспектах, які визначені в договорі; сільське господарство, екологія, захист споживача, транспорт, трансєвропейські мережі, енергетика);
- допоміжна компетенція, при якій рішення ЄС підтримують рішення країн-членів (промисловість, культура, туризм, освіта, молодіжна політика, спорт, професійна підготовка, захист цивільного населення, співробітництво в адміністративній сфері) [35].

Із шістдесяти двох поправок до попередніх угод, представлених у Лісабонському договорі, не менш ніж двадцять п'ять стосувалися зовнішньої та безпекової політики (CFSP/CSDP). Значна кількість дослідників вважає, що ключовою інституційною інновацією Лісабонського договору стало запровадження посади Високого Представника ЄС із закордонних справ та

безпекової політики (ВПЗСБП), Віце-Президента Європейської Комісії. Ми вважаємо за необхідне визначити три основні причини, які спонукали Євросоюз здійснити такі кроки.

Перша, політична, що виникла на основі широкої дискусії про необхідність більшої координації зовнішньої та безпекової політики країн-членів ЄС. Друга є суто технічною – потреба взаємодії між напрямками CFSP/CSDP – торгівлею, допомогою з метою розвитку, гуманітарною допомогою та кризовим менеджментом. Третя причина, інституційна – домінуюче переконання країн-членів, що ефективна міжнародна діяльність ЄС потребує існування в Брюсселі централізованої установи для ефективного вироблення та прийняття зовнішньополітичних рішень.

Згідно з положеннями Лісабонського договору, як це й передбачалося Конституційним договором, Європейський Союз уперше у своїй історії буде мати статус «єдиної юридичної особи» (стаття 46а Договору про Європейський Союз). У відповідній декларації до Лісабонського договору вказується, що така юридична особа не може «будь-яким чином наділяти Союз правом на законодавство або дії за межами компетенції, що встановлені для держав-членів у Договорі» [36].

Новий інституційний порядок чітко не показує в бік верховенства законів ЄС над законами країн-членів ЄС. Одночасно Лісабонський договір згідно з додатком «Декларація щодо верховенства» підтверджує нині існуючий статус на основі відповідного рішення Європейського суду справедливості, який донині ніколи не оскаржувався. Стаття 3а Договору про ЄС вказує на те, що «Союз буде поважати країни-члени щодо головних функцій держави». Але сам термін «головні функції держави» не є чітко визначеним. І Лісабонський договір вказує на те, що «національна безпека залишається виключною відповідальністю кожної країни-члена» [37].

У відповідності до європейського законодавства від 1971 року Європейське Співтовариство мало юридичне право на укладання та підписання

міжнародних договорів від імені країн-членів у сфері, переважно, економічної компетенції.

Також було скасовано так звану систему «трьох стовпів», на якій базувалася юридична система розподілу сфер, до яких застосовувалися різні процедури розгляду та ухвалення рішень у відповідних інституціях ЄС. Головним чином йдеться про ухвалення законодавчих актів Європейського Союзу на рівні Ради Міністрів Європейського Союзу та Європейського Парламенту. Після набуття чинності Лісабонським договором усі рішення в рамках ЄС (крім обмеженого кола питань зовнішньої політики, безпеки та оборони) приймаються за єдиною процедурою, тим самим надаючи ЄС безпрецедентне широке право на підписання міжнародних договорів за рахунок держав-членів саме у відповідності до нової нормативної бази [38]. Таке право означає значний рух владних повноважень у бік інститутів Євросоюзу.

Не варто заглиблюватись у детальний аналіз величезного документу для того, щоб наголосити на ключових елементах Лісабонського договору, які складають основу нового інституційно-політичного устрою Європейського Союзу, що визначатиме дієвість цього наднаціонального утворення загалом.

Щодо Європейської Ради, в рамках якої дискутують голови держав та урядів країн-членів, то вона набуває з підписанням Лісабонського договору офіційного статусу інституції ЄС як одного з його керівних політичних органів. Запровадження посади постійного голови цієї європейської інституції посилює її функцію політичного управління та координаційної діяльності ЄС, а також дає нові умови для проведення ефективнішої зовнішньої політики Євросоюзу на міжнародній арені.

Поєднання посад Високого Представника із закордонних справ та безпекової політики і комісара з питань зовнішніх відносин, як засвідчив час, ще більшою мірою сприяло становленню ЄС як більш впливового актора в міжнародних відносинах, успішної реалізації «європейського вектору дипломатії» та тіснішій координації зовнішніх політик країн-членів. Під час своєї роботи Високий Представник Союзу із закордонних справ та безпекової

політики (першою на цій посаді стала представниця Великої Британії баронеса Кетрін Ештон) тепер зможе спиратися на Європейську дипломатичну службу, до якої увійшли відповідні управління генерального секретаріату Ради та Європейської Комісії (разом із її 130 закордонними представництвами), а також відряджені працівники дипломатичних відомств держав-членів ЄС [39].

У рамках посилення спільної безпекової та оборонної політики ЄС Лісабонський договір офіційно легалізував функціонування Європейської оборонної агенції, а також встановлює зобов'язання щодо взаємної оборони та солідарності в разі збройного нападу або терористичної атаки на одну з держав-членів. Крім того, деякі групи держав-членів можуть задіяти механізм «постійної структурної співпраці» і здійснювати військові операції за дорученням Ради ЄС. При цьому розвиток європейської оборонної компоненти аж ніяк не є альтернативою системі колективної оборони НАТО як основи безпеки його членів.

ЄС робить серйозний крок уперед у розбудові «простору свободи, безпеки та справедливості» шляхом створення спільного європейського режиму надання притулку, а також формуванням інтегрованої системи управління зовнішніми кордонами ЄС, затвердженням принципу взаємного визнання судових рішень національних судів держав-членів, розширенням повноважень Євроюсту і Європолу [40].

Парламенти держав-членів отримують нові важелі впливу на процес євробудівництва через можливість позову до Суду ЄС у питаннях щодо дотримання принципу субсидіарності, попереднє інформування щодо проектів законотворчих актів, узгодження процедур прийняття нових держав-членів.

Країни-члени далі визначають і контролюють хід та зміст європейського будівництва завдяки збереженню вимоги однаковості під час перегляду установчих договорів, більш чіткому розмежуванню повноважень між Євроспільнотою та країнами-членами і, зокрема, дотриманню принципу присвоєння компетенцій, відповідно до якого ЄС діє виключно в межах повноважень, наданих йому установчими договорами. Більше того,

Лісабонський договір надає державам-членам право залишити Євросоюз відповідно до встановленої процедури добровільного виходу з ЄС [41].

Однією з найбільш знакових змін, привнесених в інституційну структуру ЄС Лісабонським договором, є встановлення посади Президента Європейської Ради Європейського Союзу. Дане нововведення є одним з найбільш актуальних предметів аналізу у сфері загальної інституційної перебудови Європейського Союзу, оскільки визначення ролі, функціонального призначення на формальному рівні та функціональних можливостей впливу на рівні практичному може стати ілюстрацією ступеня глибини та гармонії інституційної перебудови Європейського Союзу.

Відповідно до Лісабонського договору регламентація повноважень Президента Європейської Ради ЄС має відбуватися на основі статті 15 (6) / 2/, що вноситься в текст Договору про Європейський Союз. Дана стаття передбачає, що Президент ЄР ЄС має виконувати такі функції в інституційній системі, як:

- очолювати Європейську Раду та керувати її роботою;
- здійснювати підготовку бази для стабільного функціонування Європейської Ради разом з Президентом Європейської Комісії на основі роботи Ради із загальних питань Ради ЄС;
- створювати умови для досягнення консенсусу та злагодженості в межах роботи Європейської Ради;
- представляти Європейському Парламенту звіти щодо кожного засідання Європейської Ради.

Проте коло компетенції Президента ЄР поширюється також і на можливість представлення ним Європейського Союзу на міжнародній арені у площині питань зовнішньої політики та політики безпеки, але без обмеження компетенції Високого Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики.

Президент ЄС обирається Європейською Радою за системою кваліфікованої більшості на 2,5 роки з правом бути переобраним на ще один термін.

Незважаючи на те, що Лісабонський договір у цілому покликаний вдосконалити систему та порядок функціонування ЄС, завершити інституційну реформу задля підвищення ефективності роботи європейських інститутів у випадку із запровадженням посади Президента Європейської Ради ЄС Договір не пропонує чіткого та вичерпного переліку сфер компетенції Президента ЄС, а лише в загальному окреслює коло його повноважень. Через це на практиці з'явилися проблеми із співвідношенням повноважень обраного Європейською Радою першого Президента ЄР та іншими посадовими особами. Зокрема, найбільш проблемними, через нечіткість та недостатню конкретність у розподілі повноважень, постають виміри відносин Президента ЄР з Високим Представником із закордонних справ та безпекової політики та главою держави-члена, яка головує в Європейському Союзі [42].

Основним наріжним каменем у взаємовідносинах між двома новими в інституційній системі ЄС фігурами є представництво Євросоюзу на міжнародній арені, оскільки, з одного боку, саме Високий Представник має виконувати функцію зовнішнього представлення ЄС, офіційної позиції Європейського Союзу в рамках міжнародних організацій, на міжнародних конференціях, а також має повноваження вести міжнародні переговори від імені ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Проте, з іншого боку, Лісабонський договір дає право презентування Євросоюзу на міжнародній арені й Президенту Європейської Ради. Таким чином, разом із набуттям Європейським Союзом правосуб'єктності на світовій арені та персоналізації влади в ЄС розлом щодо гармонійного та чіткого розподілу повноважень відбувся саме між тими посадовцями, обрання яких мало б формалізувати присутність ЄС у сфері міжнародних відносин.

Після набуття Лісабонським договором чинності Президент ЄР перебирає на себе два основних повноваження, які до цього належали до сфери

компетенції глави країни-члена, яка головує в ЄС за ротаційною схемою. По-перше, головує віднині на засіданнях Європейської Ради саме Президент як її очільник. По-друге, підготовку засідань ЄР Президент здійснює на базі роботи Ради з загальних питань, засідання якої також очолює саме він. Таким чином Європейська Рада як інституція, яка визначає загальний напрямок розвитку Європейського Союзу, визначає загальну політичну лінію та основні пріоритети функціонування ЄС на майбутнє, фактично має вийти з-під контролю та впливу головуючої країни-члена. Відповідно, у такий спосіб співдружність уникає небажаного для всього загалу лобізму головуючої країни-члена, а з іншого боку – забезпечується послідовність міжнародної політики ЄС.

До Лісабонського договору ротаційне президентство розглядалося більшістю країн-членів як можливість вплинути на порядок денний ЄС, винести на обговорення на наднаціональному рівні та посприяти вирішенню найбільш актуальних для неї питань. Відтепер формально право головування в ЄР закріплено за Президентом ЄС, проте парадокс полягає в тому, що повноваження головуючої країни-члена уточнені відповідно до нових інституційних реалій ЄС не були. Як наслідок, роль ротаційного президентства залишається незрозумілою і на практиці Президент ЄР та глава головуючої держави на рівні координації роботи ЄР та Ради з загальних питань працюють спільно.

Таким чином запровадження посади Президента Європейської Ради відбулося без складання вичерпного переліку його повноважень та деталізації схеми розподілу сфер компетенції між ним та іншими фігурами в системі управління ЄС, в результаті чого на даний момент має місце нормативна та адміністративна плутанина.

Позиціонування Європейського Союзу в якості одного із світових полюсів у координатах міжнародної політики розглядалося й розглядається як один із найважливіших постулатів розвитку цілого «європейського проекту». Провідником «загальноєвропейської» політики мала б стати посада

Містер/Місіс Європа, що формально розглядається в якості міністра закордонних справ ЄС – Високого Представника із закордонних справ та безпекової політики (ВПЗСБП). Згідно з положенням Лісабонського договору Високий Представник «репрезентує Союз та буде вести політичний діалог з третіми сторонами від імені ЄС та висловлювати його позицію в міжнародних організаціях, включаючи право репрезентувати позицію Союзу щодо відповідних питань в Організації Об'єднаних Націй» (Стаття 27)» [43].

Ця дуже вагома інституційна новація викликала повну підтримку під час роботи Конвенту Європи, а надалі й усіх наступних міжурядових конференцій ЄС. Після запровадження цієї посади вся міжнародна діяльність ЄС фактично сконцентрована в руках цього інституту. Згідно з відповідною статтею Лісабонського договору кандидатура на посаду ВПЗСБП обирається на саміті Європейської Ради кваліфікованою більшістю голосів, що забезпечує, окрім самої процедури номінації, питання повноправної політичної легітимності обраної кандидатури [44].

Разом із головуванням на засіданнях Ради Європейського Союзу з питань зовнішніх відносин Високий Представник автоматично обіймає посаду Віцепрезидента Європейської Комісії (так званий принцип «double-hatted») [45]. Тим самим виконуючи одночасно як представницько-виконавчі, в рамках Ради Міністрів ЄС, так і виконавчі функції в рамках Єврокомісії. Таке поєднання в одній інституційній позиції різних за своєю політичною природою функцій та повноважень відверто може призвести до різноманітних конфліктів, в тому числі конфліктів інтересів між головним інституціями ЄС. Залишається відкритим питанням, як можна уникнути правових колізій, які будуть впливати на реалізацію зовнішньої політики та політики в сферах безпеки та оборони на тлі повністю відмінних правил ухвалення рішень в Раді та Європейській Комісії. Також залишається відкритим, як доведеться виходити із ситуації, коли будуть закінчуватися терміни повноважень того чи іншого складу Комісії. До того ж, не зрозуміла підзвітність та відповідальність Високого Представника, враховуючи його подвійний статус [46].

З іншого боку, інституційна дуальність Високого Представника із закордонних справ та безпекової політики відкриває можливість для значно більш узгодженої взаємодії та пришвидшення ухвалення рішень, в тому числі й під час кризових ситуацій. Зауважимо, що ця дуальність виявляла свою ефективність у прийнятті санкційних рішень щодо Росії у відповідь на її агресію в Україні.

Водночас вперше в історії Європейського Союзу розширення сфери голосування кваліфікованою більшістю надасть дуже серйозних додаткових повноважень цій фігурі, враховуючи факт, що пропозиції щодо зовнішньої політики можуть виходити саме від Високого Представника.

Рада Міністрів ЄС є ключовим органом прийняття та ухвалення рішень в інституціональній архітектурі ЄС. Згідно з положеннями Лісабонського договору головування відповідними радами в Раді Міністрів ЄС, за виключенням Ради із зовнішніх справ (окрім певних випадків) та Ради із загальних справ, здійснюється представниками країни, яка очолює Раду ЄС на ротаційній основі відповідно до умов, які встановлюються Європейською Радою кваліфікованою більшістю голосів. Зазвичай, міністри країн-членів репрезентують свої держави на засіданнях відповідних рад Ради Міністрів ЄС. Вся діяльність Ради готується або координується Комітетом Постійних Представників (COREPER), який складається з постійних представників країн-членів у Брюсселі та їхніх помічників. У свою чергу, роботу Комітету готують більш ніж 150 комітетів та робочих груп, які складаються з делегацій країн-членів. За своїми повноваженнями та впливом COREPER вважається одним із найвпливовіших в ЄС, де фактично готуються всі документи з рішеннями, наперед підготовленими для ухвалення на засіданнях рад.

З 1 листопада 2014 року Рада Міністрів ЄС перейшла до ефективнішої системи прийняття та ухвалення рішень кваліфікованою більшістю голосів, що базується на подвійній більшості держав-членів та населення Союзу. Водночас сфера використання голосування кваліфікованою більшістю значно розширюється [47].

Президентство в Раді із зовнішніх справ, на відміну від президентства у інших радах Ради Міністрів ЄС, здійснюється на постійній основі Високим Представником із закордонних справ та безпекової політики. Лише в разі, коли Рада із зовнішніх справ розглядає питання торгівлі та комерції, її засідання очолює Міністр закордонних справ держави, яка головує в Раді Міністрів Європейського Союзу на ротаційній шестимісячній основі. Рішення в Раді приймаються, як правило, одностайним голосуванням. Але вперше в історії ЄС згідно зі статтею 31 (2) Лісабонського договору «Рада може ухвалювати рішення кваліфікованою більшістю голосів, коли приймаються європейські рішення, що визначають дії або позицію Союзу за пропозицією ВПЗВБП на основі спеціального запиту, з боку запиту від Європейської Ради або за власної ініціативи» [48].

Посилене співробітництво також може застосовуватися для сфери зовнішньої політики. Так званий механізм «екстрених гальм», який застосовувався в цій сфері для процедур посиленого співробітництва в рамках колишніх договорів, у Лісабонському договорі виключений.

Керівництво в Раді із загальних справ Ради Міністрів ЄС здійснюється країною, головуючою в ЄС на ротаційній основі. Зазвичай, головування на засіданнях Ради із загальних справ здійснюється міністром закордонних справ країни, яка очолює шестимісячне керівництво в Раді ЄС. У засіданнях Ради із загальних справ бере участь Президент Європейської Ради Європейського Союзу.

Рада із зовнішніх справ/Рада загальних справ Ради Міністрів ЄС проводить свої засідання щомісячно. У разі непередбачених обставин засідання Ради скликаються в терміновому порядку. Двічі на рік відбуваються неформальні засідання міністрів закордонних справ – так звані Gynpich-засідання (за ім'ям старовинного німецького замку, де вперше відбулося засідання такого формату).

Рада із зовнішніх справ/Рада із загальних справ визначає та імплементує спільну зовнішню та безпекову політику ЄС, базуючись на пріоритетах,

визначених Європейською Радою ЄС. Рішення Ради із закордонних справ/Ради загальних справ набувають чинності у формі спільних позицій або спільних дій, рекомендацій або думок, заключних положень, декларацій або резолюцій. У сферах співпраці з питань розвитку рішення набувають чинності у формах регуляцій, директив, рішень [49].

Чи не найважливішим нововведенням Лісабонського договору стало скасування права вето країн-членів відразу у декількох сферах, а саме: з питань кліматичних змін та з питань енергобезпеки і екстреної допомоги. Цілковита одностайність, як і було раніше, буде необхідною при прийнятті рішень з питань податків, зовнішньої політики, оборони та соціального захисту.

Слід відзначити, що після ратифікації Лісабонського договору Європейський парламент, з одного боку, отримав рівний статус з Європейською Радою, а з іншого, проведена оптимізація його діяльності шляхом зменшення кількості депутатського корпусу до 750 членів.

Прийняття нового правила ухвалення рішень за допомогою «подвійної більшості» дало Європейському Союзу можливість уникнути «патової ситуації» при ухваленні рішень, до того ж забезпечило належне репрезентування усіх громадян держав-членів у процесі вироблення цих рішень. Відповідно до цього правила, з 1 листопада 2014 року голосування в Європейській Раді з питань, які не є пропозиціями Європейської Комісії чи Високого Представника Європейського Союзу із закордонних справ та безпекової політики, потребує кваліфікованої більшості у мінімум від 72% членів, що представляють країни-члени, населення яких становить приблизно 65% населення всього Союзу. Важливо відзначити, що у випадку, коли не усі члени Європейської Ради братимуть участь у голосуванні, то кваліфікованою більшістю буде вважатися голоси 55% членів цієї Ради, що представляють країни-члени, які беруть участь у голосуванні та населення котрих становить приблизно 65% населення Євросоюзу. Меншість для блокування рішення має складатися із мінімальної кількості членів Ради, що представляють більш ніж 35% населення країн-членів, які беруть участь у голосуванні, плюс один член.

Що цікаво, утримання від голосування не стане перешкодою для прийняття рішення, що потребує одностайності [50].

Лісабонський договір певною мірою розширює право голосу громадян Євросоюзу і відтепер громадська ініціатива, яка збере не менше одного мільйона підписів громадян держав-членів ЄС, автоматично зобов'яже Європейську Комісію затвердити офіційне рішення з цього питання. Важливо зауважити, що усі громадяни матимуть право звернутися до європейського омбудсмена з питань захисту своїх прав та свобод.

Таким чином Лісабонський договір надзвичайно істотно збільшує коло сфер, в яких рішення прийматимуться кваліфікованою більшістю голосів, а не за принципом одностайності. Інакше кажучи, у колі цих питань країни-члени Євросоюзу втратили право вето, серед яких такі важливі як свобода, безпека та юстиція, що стосується прикордонного контролю, надання притулку, імміграція тощо. Поряд з цим Лісабонський договір розширює коло сфер, у яких Європейський парламент буде мати вирішальне значення, зокрема, аграрний сектор та координація діяльності служб безпеки. Також у договорі додано клаузулу щодо солідарності, яка передбачає спільні дії Європейського Союзу та держав-членів у разі терористичних атак, військової агресії чи надзвичайних ситуацій техногенного характеру [51].

Логічним видається твердження, що нормативно-правова динаміка системи прийняття рішень у рамках Європейського Союзу побудована на демократичних тенденціях в сучасному міжнародному праві, так як методика ухвалення рішень в ЄС прямо залежать від ієрархії вирішуваних питань, а процедури – від консенсусу в самих країнах-членах. Дослідження нормативних документів Євросоюзу свідчить про те, що одним з важливих завдань об'єднання є покращення системи ухвалення рішень, яка могла б спрощувати механізми взаємодії держав у всіх сферах, а також враховувала б юридичну правоздатність як Союзу, так і його окремих учасників. Специфіка правової оцінки методів ухвалення рішень в Європейському Союзі полягає у тому, що вона ґрунтується на юридичних властивостях рішень, враховуючи інститут, в

якому вони оформлені у строгій закінченій формі, а також процедури проходження і ухвалення рішень. З огляду на цей факт, процедурне питання є стримуючим нормативно-правовим механізмом прийняття рішень, оскільки функціонально направлене на більш повноцінну й конструктивну реалізацію юридичної правоздатності держав-членів Євросоюзу. Методика прийняття рішення кваліфікованою більшістю при використанні принципу зваженого голосування є сучасним інноваційним методом, який знайшов практику застосування у різних міжнародних організаціях. Набільшого поширення цей метод отримав саме в рамках діяльності ЄС. Трансформуючись з часом, цей механізм служить посиленню «політичної ваги» думки кожної з країн-членів при процедурі прийняття рішень.

Можна висловити сподівання, що Лісабонський договір посилить ефективність прийняття рішень у самому Євросоюзі, вдосконалить його структуру та буде сприяти виробленню консолідованої зовнішньої політики, а також стане новим виміром інституційної розбудови ЄС. Практика загалом підтверджує це припущення.

Однак, маємо уважно стежити і надалі, наскільки послідовно країни Європейського Союзу дотримуватимуться положень Лісабонського договору особливо під час кризових ситуацій. Впровадження норм Лісабонського договору у політичне життя ЄС виявилось складнішою справою, ніж ратифікація самого документу. Адже обрання на ключові керівні посади в Євросоюзі в першу каденцію політиків «другого ешелону» (йдеться про колишнього Прем'єр-міністра Бельгії Г. ван Ромпея та представницю Великої Британії баронесу Кетрін Ештон) показало, що політичні кола держав-членів Європейського Союзу не готові будувати нову наддержаву.

Тим часом останні тенденції роботи Європейського парламенту, сесійні засідання якого відбуваються як правило раз на місяць, свідчать про все більше зростаючу роль цієї інституції в життєдіяльності Європейського Союзу. Зокрема, події так званої «арабської весни» 2011 року, внаслідок яких були змінені правлячі режими в низці країн Північної Африки та Близького Сходу,

привернули значну увагу депутатів та профільних комітетів Європейського парламенту, який протягом тільки 2011 року прийняв близько 15 заяв та рішень щодо подій у зазначених регіонах. Адекватно реагувала ця структура і на події в Україні, особливо в найбільш трагічний період суспільно-політичного загострення в листопаді-березні 2013-2014 року. Саме рішення цієї інституції спонукала Раду міністрів закордонних справ ЄС ухвати санкції щодо винних у неправомірних діях під час української кризи. Йдеться про візові обмеження для представників колишнього українського керівництва та замороження їхніх фінансових активів. Члени Ради ЄС підтримали також пропозицію щодо призупинення експорту до України військового та міліцейського спецобладнання для репресивних цілей. Тоді ЄС також призупинило ліцензії на експорт обладнання, яке може бути використано для внутрішніх репресій [52]. Цей приклад із вітчизняної історії взаємин постлісабонського ЄС та України засвідчив, що створені Лісабонським договором інституції та надані їм оперативні політичні повноваження допомогли, зокрема, у політичному врегулюванні. Щонайменше в спробах це зробити в європейській країні, що не є членом ЄС. Це рішення, стимульоване й ініційоване рішенням Європейського парламенту, стало прикладом доволі ефективною спільною безпековою політикою ЄС. А роль посередників, що їх взяли свого часу на себе міністри закордонних справ Німеччини, Франції та Польщі – Франк-Вальтер Штайнмаєр, Лоран Фабіус і Радослав Сікорський, став серед перших прикладів ефективною співпраці структур ЄС у кризових ситуаціях на території європейської країни.

Лісабонський договір у своїй частині I «Загальні положення» чітко окреслив сфери компетенції виключно ЄС та сфери спільної компетенції між ЄС та країнами-членами. Згідно з документом саме цей перелік слугує в якості усталених «правил гри» у сферах міжнародних переговорів, вироблення та підписання договорів, угод тощо в рамках міжнародних організацій та з третіми сторонами [53].

Для країн, які тісно співпрацюють з Європейським Союзом, у тому числі й Україна, критично важливим залишається той факт, що в Лісабонському

договорі положення про європейську політику сусідства отримало офіційне закріплення. Однак, посилення інтеграційних зв'язків у ЄС ускладнить його подальший процес розширення, що показово підтвердилося під час установчого саміту «Східного партнерства» у Празі 2009 року. В той час Європейська комісія висунула пропозицію залучити до більш тісної співпраці з Європейським Союзом найближчих його сусідів: Україну, Білорусію та Молдову, а також ряд кавказьких країн – Грузію, Азербайджан, Вірменію. Стратегічна програма ЄС «Східне партнерство» має на меті розвиток широкого кола напрямів двостороннього співробітництва, включно зі створенням зон вільної торгівлі, однак ще без перспективи членства для держав-учасниць програми.

Таким чином, після чергової за чверть століття спроби реформування установчих договорів Європейського Союзу видається цілком логічним припустити, що Лісабонський договір на досить довгий час кристалізує інституційну структуру ЄС та логічно закінчить адаптаційний період перед розширення Єврозони на схід та південь Європи. Повністю справедливим може бути твердження, що Лісабонський договір відіграватиме для ЄС таку ж фундаментальну роль як Римський договір 1957 року, який більше чверті століття визначав функціонування об'єднаної Європи [54].

Вдале завершення важкої інституційної реформи Європейського Союзу відроджує уже абсолютно не нове питання для європейських політиків про остаточні межі інтеграційного розширення ЄС. У цьому контексті існує декілька аналітично прогнозованих сценаріїв розвитку подій:

- з огляду на географічні та історичні особливості до ЄС не можуть приєднатися такі держави як Андорра та Ліхтенштейн, а також держави, що де-факто не є незалежними (Шотландія);

- з точки зору суспільно-політичного розвитку, що виключає приєднання до ЄС, де вищі політичні кола не поділяють європейських демократичних цінностей і воліють залишатися поза процесом європеїзації, що

їх сповідують в ЄС – Російська Федерація, Білорусія, Азербайджан. А ще до цього слід додати анексію Росією українського Криму;

- вступ до ЄС таких країн як Норвегія і Швейцарія з великою долею ймовірності буде заблокований негативним результатом референдуму у цих країнах, як це вже мало місце у Норвегії;

- перспективи приєднання до ЄС Туреччини (переговори з якою блокує Кіпр за активної підтримки Франції) виглядають мало реалістичними [55];

- євроінтеграційний поступ Сербії до ЄС було розблоковано наприкінці лютого 2012 року – теж офіційний кандидат, а Боснія і Герцеговина та Косово потребують побудови ефективних державних інституцій та досягнення порозуміння між її сербською і мусульманською частинами, однак неофіційно вважаються потенційними кандидатами на отримання дорожньої карти дій щодо членства в ЄС [56].

З огляду на викладений матеріал слід зауважити, що Лісабонський договір розгладжує найгостріші кути у процесі функціонування та розширення Європейського Союзу. Відтак, питання ухвалення єдиного конституційного документу, який би об'єднав основні положення первинного права ЄС, відкладено і в найближчі п'ять-десять років, імовірно, порушуватися не буде. При цьому «конституційна хартія» ЄС з нерадикальними змінами залишається в колишньому вигляді кількох засновницьких договорів. Проте не варто повністю забувати ідею конституювання первинного права в цілому, бо ця ідея вимагає тривалого часу, можливо, з досягненням державами членами ЄС потрібної глибини інтеграції питання ухвалення Конституції ЄС вирішиться позитивно.

На сьогодні в європейському співтоваристві сформувались уявлення про оптимальні та припустимі стратегії, що трансформують спільні соціальні цінності в зовнішньополітичні цілі [57], але питання вибору між федералізмом і функціоналізмом, національними інтересами країни і стратегічними інтересами європейської спільноти залишаються в центрі уваги як єврооптимістів, так і

евроскептиків. Лісабонський договір надає ЄС можливості відігравати більш важливу роль на світовій арені. Нові структури та механізми дозволяють більш ефективно і послідовно виконувати прийняті рішення, навіть при тому, що саме прийняття рішень як і раніше вимагає одностайності. Призначення свого часу на посаду Президента ЄС Германа ван Ромпея стало свідченням того, що прагнення ЄС спрямовані на гармонізацію позицій країн-членів. Нинішній очільник РЄ Дональд Туск продовжив політику свого попередника.

Інституційними змінами в Європейському Союзі втілений особливий тип м'якого політичного управління з опорою не на сили, а на економічні важелі. Країни-члени забезпечують безпеку на основі системи «м'якої сили». ЄС уникає використання військової сили та сприяє підвищенню культури міжнародних відносин. Політика ЄС щодо російської агресії проти України це підтвердила.

Трансатлантичне партнерство є безумовним зовнішньополітичним пріоритетом ЄС. Призначення першим Високим Представником ЄС із закордонних справ та безпекової політики Кетрін Ештон із Великої Британії не було обґрунтоване трансатлантизмом, проте не суперечило цій доктрині та пішло на користь відносинам із США. Фактично спільна зовнішня політика ЄС та Сполучених Штатів складається відповідно до логіки неформального «поділу праці»: Євросоюз в цілому прагне відповідати за використання «м'якої сили», за невійськові місії в інтересах міжнародної стабільності, а США – продовжують нарощувати військову міць і потенціал силового «поширення демократії» [58].

Грунтуючись на зазначеному вище, можна з упевненістю констатувати, що набуття чинності Лісабонським договором не призвело до формування серйозної наднаціональної структури. Нові структури і механізми дозволяють більш ефективно і послідовно виконувати прийняті у рамках ЄС рішення, але саме прийняття рішень як і раніше вимагає внутрішньополітичної одностайності. Важливо підкреслити, що саме у питаннях спільної зовнішньої політики країн ЄС особливо важко цього досягти. Євросоюзу як інтеграційному

об'єднанню необхідні зміцнення солідарності й готовність поступатися національними інтересами на користь інтересів загальноєвропейських, більш ефективна і гнучка система управління, активна економічна політика і підвищена увага до вирівнювання економічного розвитку країн-членів.

У наші дні Лісабонський договір залишається свідченням ще неостаточно подоланих суперечностей і змушує задуматися про загрозу стагнації інтеграційних процесів. Однак, з іншого боку Лісабонський договір розглядається як інституційний баланс рівноваги по лінії міжурядових та наднаціональних чинників, який надає змогу Європейському Союзу вести більш ефективну й узгоджену діяльність у сфері реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики, що у свою чергу буде сприяти створенню іміджу ЄС як монолітного інтеграційного утворення.

Висновки до Розділу 1

1. Підсумовуючи розгляд різнонаправлених політико-правових теорій європейської інтеграції та вироблення єдиної зовнішньої політики, варто зазначити, що проблемні точки, пов'язані з формуванням та чіткою дефініцією теоретичних засад сучасного комплексного євроінтеграційного процесу, носять об'єктивно зумовлений характер. Це, передусім, спровоковано як поглибленням, так і одночасним розширенням Європейського Союзу, що впливає на зміни теоретичних підходів до розуміння сучасного виміру політичного реалізму та ідеалізму.

За цих обставин сприйняття нової ролі Європейського Союзу головним чином пов'язане з продовженням процесу «європейської інтеграції». Історично склалося так, що процес розширення Євросоюзу за рахунок нових держав завжди асоціювався з мирним волевиявленням обох сторін, не створював потенційних загроз для сусідніх з Євросоюзом країн, а також був спрямований на досягнення спільних цілей – повага до прав людини, захист демократичних

цінностей, бажання розвивати економічні зв'язки шляхом зняття торговельних бар'єрів та перешкод, повага до загальноєвропейських цінностей. Однак, сучасні межі ЄС розташувалися на стику геополітичних інтересів Російської Федерації, що у свою чергу ускладнило процес інтегрування та вивело його з мирного русла.

2. Наразі Лісабонський договір є політико-правовим базисом функціонування та розвитку ЄС. Цей договір продиференціював рівнозначні компетенції в різних сферах зовнішньої політики між державами-членами та Європейським Союзом за трьома визначальними категоріями: виключною, спільною і допоміжною [59]. Водночас Лісабонський договір визнає ЄС повноцінною юридичною особою, а відповідно й суб'єктом міжнародного права. Згідно з положеннями «Конституції ЄС» було започатковано посаду Президента Європейської Ради (як інституту ЄС), який обирається на 2,5 роки з правом на одне повторне переобрання. Для реалізації цього принципу було змінено модель ротаційного головування країн-членів Європейського Союзу. Ще одним нововведенням нового засновницького договору є запровадження посади Високого Представника Європейського Союзу із закордонних справ та безпекової політики. Ця посада автоматично означає, що дана особа стає одним із віце-президентів Європейської Комісії. Цікаво також і те, що з 2014 року, кількість єврокомісарів дорівнює не 28 (за кількістю держав-членів), а відповідає $\frac{2}{3}$ від кількості країн-членів ЄС. Згідно з документом Європейський парламент одержав рівноправний статус з Європейською Радою ЄС. Проте, знову ж таки, починаючи з 2014 року, кількість євродепутатів скорочено до 750 парламентаріїв [60].

Також слід сказати, що згідно з положеннями Лісабонського договору була сформована нова процедура ухвалення рішень в середині ЄС. Отже, уже з 1 листопада 2014 року голосування з питань, які не були винесені Європейською Комісією чи Високим Представником ЄС із закордонних справ та безпекової політики, потребуватимуть більшості голосів (72%) членів Європейської Ради ЄС, які повинні репрезентувати не менше ніж 65%

населення Євросоюзу. Блокуювальна меншість, за цими правилами, буде складати 35% населення країн-членів Європейського Союзу. Тут слід зауважити, що утримання від голосування не стане перешкодою для прийняття рішення, для якого необхідна одностайність, а «правом вето» володітимуть не менш ніж чотири члени Європейського Союзу [61].

Щодо впливу інституційних змін на упряління зовнішньою політикою ЄС, то з прийняттям до імплементації Лісабонського договору країни-члени отримали більше можливостей для просування своїх національних інтересів при визначенні зовнішньополітичного курсу ЄС, а отримання самим об'єднанням статусу юридичної особи з визначеним колом посадових осіб зміцнило статус Європейського Союзу на міжнародній арені.

РОЗДІЛ 2

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЄС З ПРОВІДНИМИ МІЖНАРОДНИМИ АКТОРАМИ В ПОСТЛІСАБОНСЬКУ ДОБУ

2.1. Еволюція стратегічного партнерства Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки в контексті трансконтинентального співробітництва

Виступаючи у Паульскірхе, у Франкфурті, в червні 1963, президент Дж. Кеннеді сказав, що Сполучені Штати розраховують «на єдину і сильну Європу, яка виступатиме єдиним голосом, діятиме спільною волею світової держави, здатної вирішувати світові виклики, як повний і рівноправний партнер США». Майже через півстоліття Сполучені Штати Америки, безсумнівно, як і раніше прагнуть сильної і єдиної Європи. Проте лише адміністрації президента Б. Обама довелося чекати протягом свого першого року роботи, щоб співпрацювати із новою Європою, визначеною Лісабонським договором. У сучасних міжнародних відносинах США доводиться мати справу із зовсім іншою Європою, ніж тією, про яку говорив Кеннеді.

На початку XXI століття характер розвитку відносин між Європейським континентом та континентом Північної Америки набув особливого значення не лише для них самих, але й, без перебільшення, для решти регіонів світу. Відносини по лінії Європейський Союз-Сполучені Штати Америки стали своєрідним барометром для політичних, економічних, безпекових та енергетичних процесів на Близькому Сході, в Африці, для держав Центральної Азії та Латинської Америки.

За твердженням переважної більшості європейських експертів, які досліджують процеси формування та розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, сьогодні не існує більш фундаментальних та, водночас, стратегічно важливих партнерів як США та

Європейський Союз. І все це відбувається на тлі того, що відносини між цими двома центрами сили позначені суттєвими ідеологічними розбіжностями, різними тактичними підходами до вирішення спільних викликів та загроз, а також шляхами досягнення спільних пріоритетів.

Трансатлантичні відносини залишаються одними із найбільш міцних партнерських міжнародних відносин. На фундаменті спільних цінностей та перетині інтересів США і Європа формують сьогодні новий світовий порядок. Однак, у новому тисячолітті країни, що розвиваються, стають все більш потужними міжнародними гравцями – особливо група БРІКС. США і ЄС слід було б переглянути свій історичний зв'язок, даючи місце новим, більш ефективним партнерським відносинам. Однак між США та ЄС є також значні протиріччя і розбіжності, наприклад, щодо торгових угод і державних субсидій, по Кіотському протоколу, Міжнародному кримінальному суду, військових операціях. Також очевидними стали розбіжності американської та європейської економіко-соціальних моделей розвитку: неоліберальна – США та соціально-ринкова – ЄС, що провокує різну оцінку впливу глобалізації та способів подолання проблем у міжнародній системі. Однак і США, і Європа неодноразово підкреслювали монолітність їх стратегічного партнерства. Все для того, щоб зберегти спільну домінуючу позицію на міжнародній арені [62].

Важливим питанням залишається, як же США насправді сприймають ЄС, особливо в контексті інституційних змін останнього і які перспективи трансатлантичних відносин в сучасному багатопольарному світі очікують на ці суб'єкти.

Найбільш глибокі зміни в трансатлантичних відносинах полягають в тому, що Європа втратила більшу частину своєї стратегічної значущості для США як військово-політичного союзника. Зараз ми спостерігаємо поступове глобальне зміщення акценту геополітичного центру впливу в бік Азії, насамперед до Китаю. Варто зазначити, що в той час як теперішній Президент США Барак Обама, в цілому, підтримує європейську інтеграцію, але суто з прагматичних міркувань, виходячи з того, що стабільна Європа має важливе

значення для Америки – це дає можливість США переорієнтувати свою увагу в бік Азії, а також сильна Європа, в якості основного міжнародного партнера має вирішальне значення для розв'язання багатьох проблем зовнішньої політики США [63].

Залишається глибоке переконання, що стратегічна співпраця ЄС і США продовжує залишатися життєво необхідною для зовнішньої політики тандему. Основна ідея полягає в тому, що США не можуть досягти всіх своїх цілей наодинці, і саме тому, після імплементації Лісабонського договору, спостерігається активізація двосторонніх зустрічей на найвищому рівні [64].

У 2010 році було проведено Вашингтонський форум ЄС (EU Washington Forum), покликаний визначити спільні трансатлантичні виклики і загрози, з якими вже в ближчому майбутньому доведеться мати справу американцям та європейцям [65]. Над цими питаннями спільно працювали експерти Америки та Європи, які у своїх дослідженнях визначили чотири категорії найбільш актуальних точок дотику для майбутньої співпраці:

- розвиток трансатлантичного економічного партнерства;
- питання активізації спільної участі в економічних, військово-безпекових та політичних процесах в регіоні Східної Європи та Балкан;
- співпраця по лінії ЄС- США в процесах на Близькому Сході;
- процес роззброєння та боротьба з розповсюдженням зброї масового ураження.

Маємо констатувати, що в подальші роки визначені пріоритети для спільної діяльності не втратили своєї актуальності. Так, 12 вересня 2012 року Європарламент ухвалив Резолюцію під назвою «Зовнішня та безпекова політика Європейського Союзу» №12562/2011-2012/2050 (INI), в якій визначаються найбільш важливі міжнародні напрями діяльності Брюсселя. Серед них північноамериканський напрямок є одним із пріоритетних для Євросоюзу.

Так, у пункті 72 згаданої Резолюції відзначається, що Сполучені Штати Америки були і залишаються для Європейського Союзу одним із найбільш

вагомих і важливих партнерів на міжнародній арені. Висловлюється готовність Брюсселя співпрацювати разом із Вашингтоном з питань, які становлять спільну загрозу для двох світових акторів, зокрема щодо подолання негативних процесів у країнах Близького Сходу та Північної Африки після подій «Арабської весни» [66].

Набуття чинності Лісабонським договором зробило міцнішим сам Європейський Союз, який увійшов у фазу поступового, проте, скоріше за все, незворотного процесу формування єдиних наддержавних інституцій ЄС, які б проводили від імені 28 держав-членів ЄС спільну зовнішню та безпекову політику. Важливо підкреслити, що Вашингтон надає всіляку можливу підтримку таким інтеграційним процесам всередині Європейського Союзу, оскільки вони сприяють формуванню потужного союзника глобального масштабу.

Якщо поглянути на Європейський континент у ретроспективі останніх тридцяти років, то ми побачимо, що поки що не вся Європа відповідає високим західним демократичним стандартам. Отже, революційні демократичні процеси, які розпочалися по всій Європі у далекому 1989 році, такі як більш сучасні Помаранчева революція в Україні та Революція Троянд у Грузії, були підтримані двома трансатлантичними союзниками – Сполученими Штатами та Європейським Союзом [67].

Так, наприклад, Сполучені Штати продовжують надавати необхідну військово-політичну та економіко-правову допомогу Балканським країнам, підтримуючи їх на шляху європейської інтеграції. Ця обставина у перспективі зробить Балкани надійним і стабільним регіоном єдиної інтегрованої Європи [68]. У даному контексті доцільно відзначити особливо важливу роль Туреччини як держави, яка суттєвим чином впливає на стабілізацію ситуації на Балканах, а також на європейські процеси в цілому. Підтвердженням цієї тези стали події першого півріччя 2012 року, які дають можливість спостерігати за серйозною активізацією міжнародної діяльності Туреччини на двох надважливих для Європи та України напрямках – Центральній Азії та Росії.

Така активність дозволяє зробити висновок про те, що Україні та Європейському Союзу варто було б перейти до виокремлення Туреччини в особливу категорію країн, здатних позитивно вплинути на стабілізацію геополітичної ситуації в зазначеному регіоні [69].

Нагадаємо, що геополітичні інтереси ключових світових центрів сили традиційно перетиналися в регіоні Центральної Азії. Вже після розпаду Радянського Союзу США та Китай здійснили активні спроби використати втрату контролю Російською Федерацією над геополітичними процесами у регіоні та увійти на політичні та економічні ринки країн Центральної Азії та Близького Сходу [70]. Проте наприкінці 1990-х років РФ вступила в активну боротьбу за Центральну Азію, внаслідок чого було відновлено контроль за зовнішньополітичними процесами в Казахстані, Туркменистані та Киргизстані. Важливо відзначити, що Росія розглядає Центральну Азію у таких основних вимірах:

- як буферну зону для стримування економічного та військово-політичного впливу Китаю;
- як плацдарм для розвитку системи транспортування енергоносіїв на азійські ринки, у першу чергу – Китай [71].

Водночас Сполучені Штати та Китай також змогли пройти на ринки цих двох держав. Для США країни Центральної Азії становлять інтерес у контексті проведення антитерористичних операцій в Афганістані та Пакистані, для Китаю – у контексті забезпечення зростаючих внутрішніх потреб в енергоресурсах [72].

Загалом більшість американських та європейських експертів погоджуються з тим, що подолання складних сучасних викликів і загроз – екологічних, економічних, військово-політичних, інформаційних тощо – потребує вироблення нової глобальної трансатлантичної стратегії. Отже, існує нагальна потреба у виробленні США та Європейським Союзом спільної довготермінової стратегії, яка б встановлювала ефективні механізми регулювання фінансової та безпекової систем. Разом з тим, зусиль по лінії

Вашингтон-Брюссель сьогодні вже недостатньо. Експерти висловлюють думки про те, що результату можна досягти лише тоді, коли до діяльності цих двох центрів сили приєднуються також Японія, Китай, Індія та Бразилія [73].

Падіння Берлінської стіни в 1989 році ознаменувало закінчення ери «холодної війни», яка поділила політичну карту Європейського континенту навпіл: Західна частина була повністю інтегрована до євроатлантичної системи колективної безпеки, а Східна частина знаходилася під протекторатом Організації Варшавського Договору на чолі з колишнім СРСР. Протягом останніх двадцяти років частина країн Центральної та Східної Європи була повністю інтегрована до євроатлантичних інституцій – НАТО та Європейського Союзу [74]. Разом з тим, навіть у 2015 році процес реінтеграції країн регіону Центрально-Східної Європи до загальноєвропейського політичного, економічного та безпекового простору був все ще незавершеним.

Два великих європейських регіони – Західні Балкани та Східна Європа включно з Україною, Молдовою та Білоруссю – не є повністю інтегровані до євроатлантичних інституцій. Можна висловити думку про те, що обидва важливих регіони характеризуються наявністю слабких демократичних інституцій, певною кількістю невирішених етнічних конфліктів, що продовжує становити опосередковану загрозу для загальноєвропейського простору. На підтвердження цих слів можна навести приклад гострої, з використанням зброї, кризи та анексію частини території України у період 2013-2014 років [75].

Незважаючи на існування спільних викликів та загроз для двох вищезгаданих регіонів – Західні Балкани та Східна Європа, їх сучасний розвиток містить у собі низку принципово відмінних факторів.

У період з 2008 по 2011 роки включно Європейський Союз неодноразово робив доволі чіткі заяви щодо політичного майбутнього Західних Балкан. Суть позиції ЄС полягає в тому, що в разі виконання балканськими країнами так званих «Копенгагенських критеріїв» щодо членства Брюссель не буде затягувати з рішенням щодо повноцінного приєднання цих держав до Європейського Союзу. У стратегічному вимірі такі позиції та підходи ЄС до

подальшого розширення повністю поділяють дві головні політичні партії Сполучених Штатів Америки – Республіканська та Демократична – які по чергово займають місце в Білому домі. Увесь спектр взаємодії між США та Європейським Союзом розглядається в подальших розділах даного дисертаційного дослідження [76].

Отже, етап реформування Європейського Союзу під впливом дії Лісабонського договору вказує на те, що так звана «Європа після Лісабона» набуватиме більш серйозного геополітичного впливу не лише на Європейському континенті, але й далеко за його географічними межами. Лісабонський договір стає фактично новим додатковим двигуном, необхідним для продовження боротьби ЄС за нові економічні та політичні ринки світу, де США можуть бути союзником.

На сьогодні в Україні бракує ґрунтовних експертних досліджень щодо перспектив розвитку відносин Сполучених Штатів Америки з так званим реформованим Європейським Союзом. З огляду на важливе місце, яке США та ЄС посідають в системі зовнішньополітичних пріоритетів України, існує потреба у вивченні можливих алгоритмів взаємодії по лінії США-Євросоюз, які можуть зачіпати національні інтереси нашої держави.

Проте сучасні міжурядові відносини США та Євросоюзу більше досліджуються як у самих Сполучених Штатах Америки, так і за його межами і, навіть, безпекові проблеми, які за замовчуванням фокусуються на НАТО, не варто розглядати без урахування позиції Європейського Союзу. Теж саме стосується таких питань, як вирішення економічних проблем та поширення західних цінностей по всьому світові, визначення ролі трансатлантичних відносин у внутрішній політиці країн, що до них залучені [77].

В Україні ці питання вивчали, зокрема, В. Вакулич, Т. Купренюк, донедавна Є. Камінський [78], російські вчені, у першу чергу фахівці Інституту США і Канади Російської Академії Наук, а також науковці інших дослідницьких інституцій – Г. Арбатов, А. Уткін та інші.

Для того, щоб зрозуміти справжню глибину сучасного співробітництва між Сполученими Штатами Америки та державами Європейського Союзу після ратифікації Лісабонського договору, необхідно оцінити економічний аспект взаємовідносин між двома геополітичними центрами сили. Унікальні за своєю природою відносини Європейського Союзу зі Сполученими Штатами Америки в сучасному світі є ключовою рушійною силою глобального економічного процвітання та домінування. Відносини між США та ЄС також можна із впевненістю назвати найбільш довготривалими серед усіх існуючих сьогодні політико-економічних союзів [79]. На цьому фоні ратифікація Лісабонського договору заклала нові геополітичні тренди в розвитку Євросоюзу як нового, інтегрованого та повноцінного гравця глобального масштабу. Однак, для практичної імплементації положень Лісабонського договору необхідно мати час. Забезпечення ефективної роботи реформованих інституцій та нових механізмів, що розпочали діяти у відповідності до нової Лісабонської системи, стало ключовим пріоритетом діяльності політичних кіл країн, які головуєть у Європейському Союзі після 2009 року. Але навіть такі пріоритети не могли прискорити природній процес зміни ролі й місця Європейського Союзу у світі після набуття чинності Лісабонським договором [80].

Перейдемо до розгляду економічних параметрів відносин по лінії США – Європейський Союз. Скажімо, в 2014 році обсяги так званої трансатлантичної торгівлі (обсяги торгівлі товарами між США та 28 країнами-членами Європейського Союзу) склали близько 515,6 млрд. євро, що складає близько 15 % усього зовнішньоторговельного обороту ЄС [81]. Ця цифра вказує на те, що торговельно-економічне співробітництво між США та Євросоюзом фактично є одним з ключових факторів подальшого глобального економічного зростання. Такі фінансові цифри також є ознакою найбільш потужного, систематизованого та інтегрованого партнерства між однією окремою країною та групою держав, об'єднаних у військово-політичний та фінансово-економічний союз [82].

Важливим є також і те, що в сукупності два трансатлантичних партнера – Сполучені Штати та Європейський Союз, в яких проживають лише 12% населення планети, відповідають за створення практично половини світового ВВП та 40% обсягів світової торгівлі і вони є найбільшими торговельними та інвестиційними партнерами решти країн світу.

Незважаючи на руйнівні наслідки світової фінансово-економічної кризи, яка втягнула світ в затяжну фазу рецесії ще у 2008 році і яка не закінчилася подекуди до цього часу, економічні відносини Європейський Союз-США залишаються традиційно міцними та стійкими і носять ще більш важливий характер не лише для подолання наслідків світової економічної рецесії, але й для стимулювання подальшого розвитку світової економіки й торгівлі [83].

Обсяги взаємних інвестицій між Сполученими Штатами та Європейським Союзом є справді безпрецедентними. Так, відповідно до статистичних даних, станом на початок 2012 року (коли ми розпочали дослідження цих відносин) країни-члени Європейського Союзу інвестували в американську економіку близько 1,5 трлн. дол. США. Водночас, відповідно до аналогічного періоду, обсяг американських інвестицій в економіку Євросоюзу склав близько 1,7 трлн. дол. США, що дорівнює близько половини від загального обсягу усіх американських закордонних інвестицій [84]. Цифри вражають, підкреслюючи справді стратегічний характер відносин між цими двома ключовими геополітичними гравцями.

Важливо зазначити, що традиційно США у повоєнний час дуже активно використовували можливості Державного департаменту США для просування американських економічних інтересів у відносинах з країнами Євросоюзу. Хотілося б зазначити наступні випадки:

- авторство зовнішньополітичного відомства адміністрації Франкліна Д. Рузвельта економічного «плану Маршала» (1945), який значною мірою визначив сьогоднішній економічний потенціал Європи;

- тодішній Міністр торгівлі США Р. Браун у 1994 прямо проголосив епоху «комерційної дипломатії», метою якої було сприяння розвитку

торговельних та інвестиційних інтересів США за кордоном, зокрема у Європейському Союзі [85].

У сьогоднішній економічній політиці США вже не намагаються використовувати чітко відокремлені підходи, які на практиці розділяли б аспекти політики (торгівля, політичні питання, військові справи), урядові установи та бізнес. Уряд США (передусім під тиском транснаціональних корпорацій) вимушений сьогодні активно створювати юридичні та організаційні засади для функціонування вже глобалізованої економіки. Підтримка і захист інтересів американського бізнесу у відносинах з реформованим Євросоюзом зводиться до рангу найважливішого державного завдання – одного з пріоритетів національної безпеки Сполучених Штатів.

Посилено державну підтримку США експорту товарів і послуг, прямих капіталовкладень американських компаній за кордоном, конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників на зовнішніх ринках, інформування корпорацій та банків щодо умов ведення бізнесу за кордоном і про діяльність іноземних комерційних структур, захист інтересів американських фірм, перегляд науково-технічної та антитрестівської політики з метою зміцнення позицій компаній США на зовнішніх ринках.

Серед основних державних органів, що підтримують розвиток міжнародного економічного співробітництва США з країнами-членами ЄС, активно проводить свою роботу Координаційний комітет зі сприяння торгівлі США (Trade Promotion Coordinating Committee). До його складу входять 19 провідних державних структур та організацій. Конгрес США щорічно виділяє Комітету 1,6-1,9 млрд. дол. США. Основна частина зазначених коштів реалізується через програми Міністерства сільського господарства, 16% – Міністерства торгівлі, 9% – Державного департаменту, 8-14% – Ексімбанку. Комітетом створено і підтримуються відповідні державні веб-портали. На основі щорічної «Національної експортної стратегії» (National Export Strategy) Комітет готує деталізовані програми щодо сприяння та поширення закордонної діяльності американських компаній [86], [87].

Для всебічної підтримки закордонному бізнесу у США створено 109 регіональних центрів допомоги розвитку експорту (Export Assistance Center), через які відбувається широке інформування національних фірм і банків про ситуацію на ринках інших країн та діяльність іноземних компаній, надається сприяння в пошуку іноземних партнерів і укладанні контрактів, проводяться спеціальні брифінги та тренінги, створюються регіональні консультативно-інформаційні центри тощо [88].

У зовнішньополітичному відомстві США питання підтримки експортної та інвестиційної діяльності компаній та банків США координує Бюро з питань економіки, енергетики та бізнесу. За ініціативи Бюро при Державному департаменті створено Фонд стимулювання та сприяння бізнесу (Business Facilitation Incentive Fund), який надає підтримку зовнішньоекономічним контрактам та інвестиційним проектам компаній і банків США. Зовнішньоекономічною проблематикою і наданням сприяння та забезпечення інтересів американського бізнесу в Держдепартаменті також займаються Бюро з міжнародних інформаційних програм, Бюро досліджень і розвідки, Дорадча рада з питань міжнародної безпеки, Агентство США з міжнародного розвитку [89].

Водночас відбувається процес безпосереднього впливу провідних організацій американського бізнесу, його лобістських та інформаційно-медійних структур на процес розробки та реалізації зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу країни з метою врахування інтересів компаній Сполучених Штатів Америки на ринках держав-членів Європейського Союзу. Державний департамент залучає представників провідних американських компаній до спільних дій, спрямованих на посилення міжнародного іміджу держави, надаючи широке сприяння приватному бізнесу США в Європі.

Таку співпрацю з Європейським Союзом забезпечують наступні структури:

- Консультативний комітет з питань міжнародної економічної політики при Держдепартаменті (State Department's Advisory Committee on

International Economic Policy) [90], який готує пропозиції Уряду США з питань зовнішньоекономічної політики, двосторонніх відносин, запровадження економічних санкцій проти окремих держав та компаній. У Консультативному комітеті є підкомітети (з питань Близького Сходу та Північної Африки, економічних санкцій тощо), що працюють на постійній основі;

- Консультативна рада з питань міжнародних комунікаційних зв'язків та інформаційної політики при Державному департаменті (International Communications and Information Policy), яка опікується також наданням провідним американським компаніям-виробникам та провайдерам інформаційно-комунікаційної техніки і послуг у реалізації їх продукції за кордоном. До складу Ради входять провідні представники державних органів, транснаціональних корпорацій («ІБМ», «АТТ», «Моторола», «Боїнг», «Локхід-Мартін» та ін.) і наукових кіл. Члени Консультативної ради надають свої рекомендації Уряду США щодо формування інформаційної політики країни, підготовки двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод, промислової, інформаційної та регуляторної політики іноземних країн;

- Національна рада з питань зовнішньої торгівлі (National Foreign Trade Council), членами якої є понад 550 компаній і банків, які на високому рівні взаємодіють з провідними державними установами США щодо розробки зовнішньоекономічного курсу держави, оподаткування прибутків, отриманих за кордоном, субсидювання експортних програм, сприяння і захисту інтересів бізнесу США за кордоном. Крім того, Рада із зазначених питань співпрацює з низкою міжнародних організацій. Національна рада з питань зовнішньої торгівлі є найбільш впливовою бізнесовою організацією країни, на долю її членів припадає близько 70% американського експорту та обсягу іноземного інвестування [91];

- Бізнесова рада з питань міжнародного порозуміння (Business Council for International Understanding) створена для взаємодії між керівництвом провідних американських компаній та Держдепартаменту щодо сприяння бізнесу США на теренах Євросоюзу [92].

На засіданнях Ради розглядається політична та економічна ситуація в іноземних країнах і в середині Європейського Союзу, обговорюються нові бізнес-проекти, спільні заходи щодо розширення експорту американських товарів і послуг на іноземні ринки, відбувається представлення нових послів США членам організації та ознайомлення їх з інтересами американських компаній у країнах перебування.

Хоча це не убезпечує остаточно від певних взаємних протиріч. У XXI ст., світова спільнота стала свідком загострення серйозних протиріч між Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом в питаннях щодо систем Протиракетної оборони (ПРО), Кіотського протоколу, доцільності початку військових операцій проти Афганістану, Іраку, Сирії, вимог щодо імунітету для американських миротворців у ході розгляду злочинів у Міжнародному кримінальному суді ООН тощо. У цих процесах виявляється контур деградації монолітності ЄС, який все частіше орієнтується на меседжі зі США. Йдеться не про відкрите протистояння, а про значні розбіжності в поглядах на низку проблем, що позначилися в економічній сфері, а також у сферах політичного та світоглядного характеру.

Усі дані підтверджують думку, що у сучасному світі активізується процес переоцінки геополітичного статусу Європи в цілому, і насамперед Європейського Союзу. Мова йде про нові контури світооблаштування, розбудову сучасної системи міжнародних відносин, де ЄС зміг би відігравати одну із ключових ролей, виконувати геополітичну функцію, відмінну від тієї, що реалізується зараз. Для України існуючий статус ЄС досить знайомий, адже перебуваючи 70 років у складі Радянського Союзу, а згодом більш як 20 років незалежності жити з Російською Федерацією на умовах «молодшого брата», ми зіткнулися з усіма наслідками, що з цього статусу випливають [93].

Та попри часом гострі суперечки незаперчним є те, що країни-члени Євросоюзу високо цінують свої відносини зі США, отримують від цього певну перевагу і не мають наміру нівелювати їх. До того ж кожна з країн-членів ЄС зберігає власні стратегії взаємовідносин зі Штатами, які мають довготривалу

політико-економічну та гуманітарну історію. Не варто забувати про військовий аспект співпраці, в якому лідерство США лишається неоспорюваним. Дає про себе знати й те, що ЄС ще не готовий до більш рішучих кроків у відстоюванні власних геополітичних інтересів. Досі не подолано ментального шоку, який було завдано Євразії світовими війнами у XX столітті, з його ідеологічними розколами на два антагоністичних табори.

У цій ситуації керівні політичні кола Європи мають обмежені варіанти для вибору геополітичної стратегії. У деяких аспектах спостерігається фактичне самовідсторонення від активної політичної лінії. З початку 2000-х така позиція особливо чітко відбилася в політиці Європейського Союзу стосовно пострадянських країн, зокрема й щодо України. У цьому контексті Європа програла, поступившись і США, і, що більш критично, Російській Федерації, яка діяла з притаманною їй агресивністю. виправити ситуацію, що склалася, тепер надзвичайно складно.

Маючи величезний суспільний потенціал та багатий досвід конструктивного розвитку міждержавних відносин, країни Європи мають змогу реалізувати дані ідеї, і тим самим надавши світовому цивілізаційному процесу нових якісних імпульсів.

Підсумовуючи сучасний стан зовнішніх відносин ЄС та США в контексті інституційних змін Євросоюзу варто навести аналіз основних домовленостей на Саміті ЄС-США, який відбувся 26 березня 2014 року в Брюсселі.

Сторони зобов'язалися працювати з усіма партнерами, щоб узгодити амбітний порядок денний співпраці після 2015 року. Цей порядок денний повинен враховувати взаємопов'язані завдання подолання бідності та сталого розвитку, включаючи питання зміни клімату, інвестувати в охорону здоров'я, продовольчу безпеку, харчування та освіти; сприяння сталому управлінню природними ресурсами, сталому розвитку енергетики та управління водними ресурсами.

У безпековій сфері США вітає зміцнення Спільної політики безпеки і оборони ЄС та погоджується з цілями, сформульованими в грудні 2013 року

Європейською Радою ЄС щодо того, щоб більш ефективно сприяти зміцненню миру і безпеки, в тому числі спільно з ключовими партнерами, такими як Організація Об'єднаних Націй, Сполучені Штати і НАТО. Було домовлено продовжувати роботу зі зміцнення співпраці по лінії ЄС-НАТО, особливо щодо консультацій на початку кризових ситуацій і проблем безпеки в таких сферах, як морська, енергетична та кібербезпека [94].

Виходячи з аналізу викладеного матеріалу можна констатувати, що існує декілька варіантів розвитку зовнішньополітичних відносин ЄС та США в «постлісабонський період». В цілому намітилися такі тенденції в євроатлантичних відносинах, що дозволяють прогнозувати два основні сценарії розвитку подій.

Найперший сценарій і найбільш ймовірний – постійне зростання залежності Європейського Союзу від США. У данному випадку існує реальна тенденція замінити якісне поглиблення інтеграції на її автоматичне розширення, що зробить процес європейської інтеграції суперечливим. Тобто, Єврозона за досить короткий проміжок часу (до 10 років) розшириться до 40 країн. Таке значне збільшення членів не може привести до поглиблення інтеграції всередині ЄС при вже наявних протиріччях. У цій ситуації загострення суперечливих тенденцій дуже вигідне для Сполучених Штатів, які зможуть претендувати на роль міжнародного арбітражу у вирішенні суперечностей і за допомогою цього механізму триматимуть процес інтеграції під своїм контролем.

На сьогоднішній день досить аргументів на користь реалізації саме цього сценарію, особливо з огляду на темпи імплементації положень Лісабонського договору. При тій швидкості, з якою лідери ЄС лобіюють технічні та організаційні елементи об'єднання, поки що не вдалося перетворити Євросоюз на якісно оновленого світового актора. Методи ЄС у формуванні громадської думки та прийнятті рішень залишилися на рівні тривіальної міждержавної дипломатії. Самі громадяни Єврозони жорстко критикують теперішній проект Європейського Союзу, зауважуючи, що до цього часу формуються винятково

бюрократичні євроструктури, які будуть покликані замінити національні держави «владою технократії».

Посилює напругу і принцип розподілу влади в ЄС, який фактично декласований на користь повноважень Брюсселю, що тим самим загострюючи невдоволення розвитком подій у ЄС в цілому. При цьому система Європейського Союзу потерпає від того ж недоліку, що і глобальне управління: дана система не працює у випадку, коли члени союзу не приходять до спільного знаменника. Ніхто не в силах змусити всі 28 країн діяти одночасно і синхронно. Реальні факти свідчать про те, що ні один проект єврореформ, який не заручився підтримкою транснаціональних корпорацій, досі не був реалізованим.

Другий сценарій розвитку – Європейський Союз як сильний і самостійно діючий партнер США. Це означає, що якщо Європі вдасться сповна використати усі переваги інтеграції та ефективно впровадити Лісабонський договір, то у результаті на геополітичній мапі світу з'явиться нова сильна Європа, що у свою чергу означатиме ключову зміну у розстановці геополітичних сил у світі. Якщо ЄС має наміри відігравати значну політичну роль у сучасному багатополлярному середовищі і отримати дивіденди від поточного розподілу геополітичного впливу у світі, то єдина альтернатива – вчинити рішучі кроки у напрямку подальшої поглибленої інтеграції.

Однак політичні лідери ЄС на даний час не готові однозначно дати відповідь, який із сценаріїв матиме місце у ближчому десятилітті. Що стосується США, то варіант сильного Європейського Союзу є єдиним прийнятним, як необхідний важіль збереження стабільності власної геополітичної гегемонії.

2.2. Сучасні особливості розвитку зовнішньополітичних відносин між Європейським Союзом та Китайською Народною Республікою

На початку XXI століття спостерігається явне зростання взаємного інтересу Європейського Союзу і Китаю. Цей інтерес яскраво відображається в значній активізації та поглибленні економічних контактів. Разом із тим специфіка зовнішньої активності ЄС така, що Китай навіть у середньостроковій перспективі може залишатися другорядним партнером для Єросоюзу. Наслідком цього, лише формального, партнерства Китаю та ЄС виявиться відсутність реальної стратегічної складової їх геополітичного зв'язку. А світова економічна криза 2008 року зайвий раз продемонструвала вигідні опції у фактичному та посиленому розвитку співпраці з Китаєм.

Однак не можна сказати, що ЄС просто вміло скористався фінансовою допомогою КНР в умовах світової кризи. Адже незважаючи на культурні, а також ідейно-політичні бар'єри з Китаєм і традиційну орієнтацію господарських зв'язків на США, а донедавна і Росію та деякі інші країни, в ЄС чітко розуміють, що перегляд зовнішньополітичних орієнтирів у східному напрямку необхідний, і скоріше за все, вибір між РФ і КНР, у якості пріоритетного партнера впадає на останнього. Що вже й сталося з інших причин.

Варто згадати, що відносини між ЄС та Китаєм завжди розвивалися досить повільно, так дипломатичні контакти були налагоджені аж у 1975 році, і лише майже через 30 років було створено план Всебічного стратегічного партнерства ЄС-Китай, у 2003 році [95].

Підписання даного документу поглибило і розширило співпрацю в широкому діапазоні сфер, і ЄС, і Китай певною мірою взаємозалежні в результаті взаємодії протягом останніх років. Світова система міжнародних відносин сьогодні переживає глибокі й складні зміни і як важливі дійові особи в багатополлярному світі, ЄС та Китай поділяють відповідальність за розвиток миру, благополуччя та сталого розвитку в інтересах усіх. Вони погоджуються

продовжувати зміцнювати і розвивати своє стратегічне партнерство (згідно Плану Всебічного стратегічного партнерства) на благо обох сторін, на основі принципів рівності, поваги і довіри. ЄС підтверджує свою повагу до суверенітету і територіальної цілісності Китаю. У свою чергу Китай підтвердив свою підтримку планів інтеграційного розширення Європейського Союзу в регіоні Центрально-Східної Європи.

Для чіткого розуміння суті та перспектив розвитку партнерства між ЄС та Китаєм слід коротко оглянути зовнішньополітичні позиції сторін щодо одне одного. Тут доречним буде розглянути контекстну передісторію геополітичних аспектів міждержавних зв'язків, що безпосередньо впливають на сучасний розвиток відносин по лінії ЄС-Китай.

Зовнішньополітичний курс Китаю, який декларується офіційним Пекіном, спрямований на забезпечення сприятливих зовнішніх умов для здійснення КНР політики реформ і прозорості, а також формування справедливого політичного та економічного світоустрою на основі п'яти принципів мирного співіснування: взаємоповага державного суверенітету та територіальної цілісності, взаємний ненапад, невтручання у внутрішні справи один одного, рівність та взаємна вигода, а також мирне співіснування. Китай задекларував, що ніколи не вступатиме до будь-яких військових альянсів з однією державою або групою держав.

Відносини з ЄС (офіційно класифікуються як «всебічне стратегічне партнерство») також розглядаються КНР як надзвичайно важливі. Офіційний Пекін активно підтримує зміцнення європейського «полюсу» у світовій політиці, інтенсивно розвиває свої торговельно-економічні зв'язки з Європою, передусім у передових і наукомістких галузях.

Китай виділяв такі теми щодо подальшого розвитку відносин ЄС-Китай, суть яких полягає в наступному:

- активізації політичного діалогу і поглибленні взаєморозуміння, зміцненні взаємної довіри;

- розширенні сфер практичного співробітництва в політико-безпековій (боротьба з тероризмом, ядерне нерозповсюдження) та торговельно-економічній (подолання негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи) сферах, а також у галузі енергетики та охорони довкілля; посиленні взаємодії в урегулюванні важливих міжнародних і регіональних проблем;
- розв'язанні належним чином існуючих протиріч та врегулюванні «чутливих» питань, зближенні позицій сторін із найбільш актуальних питань порядку денного китайсько-європейських відносин;
- розвитку неофіційних та громадських обмінів між КНР та ЄС [96].

Сьогодні Китай все більше і більше позиціонує себе не тільки як важливий геополітичний гравець, а як глобальна економічна та політична сила. Сучасні тенденції глобалізації та поступовий рух у напрямку становлення багатополлярності створюють для цього сприятливі можливості. Разом з тим у Китаї відзначають, що у світі продовжують діяти менталітет «холодної війни», гегемонізм і політика сили. На думку китайської сторони, їхніми особливо небезпечними проявами є розширення військових блоків, збільшення розриву в прибутках розвинених країн та країн, що розвиваються, спроби втручання у внутрішні справи, а також існування локальних конфліктів.

Початок кризи єврозони надав нового поштовху, а також вказав на нові пріоритети для двостороннього партнерства ЄС-Китай. На відміну від англо-американських банків і хеджевих фондів, що поширювали скептицизм щодо євро, китайські лідери постійно були налаштовані оптимістично: застосовували державне регулювання в низці випадків, щоб заспокоїти фінансові ринки і переконати європейських лідерів у тому, що вони будуть продовжувати купувати облігації єврозони і підтримувати єдину європейську валюту.

Китайська підтримка євро також продиктована політичними міркуваннями з боку китайського керівництва, зацікавленого в подоланні кризи єврозони через призму їхнього давнього бажання мати за партнера сильнішого

та єдиного ЄС, який міг би працювати спільно з КНР на протидію американській гегемонії і кинути виклик пануванню долара у світі.

Останніми роками наявне помітне посилення торговельних та інвестиційних зв'язків ЄС та Китаю. Наприклад, за 2007-2014 рр. товарооборот між ЄС та КНР зростав щорічно, тоді як обсяг торгівлі ЄС в цілому, включаючи Китай, збільшувався значно нижчими темпами, що свідчить про стрімкий розвиток двосторонньої торгівлі. При цьому мова йде не тільки про постійно зростаючі обсяги поставок китайських товарів на європейські ринки, що могло б свідчити лише про загострення економічного суперництва ЄС і Китаю. Для Німеччини та інших країн ЄС з конкурентоспроможною економікою наявність ємного ринку Китаю в умовах кризи в зоні євро стало одним з найбільш рятівних напрямків переорієнтації власного експорту. У підсумку збереження високої господарської динаміки в Німеччині і ще декількох членах ЄС утримує на плаву всю економіку Євросоюзу.

Помітне зрушення відбулося в умовах світової кризи у сфері взаємних транскордонних інвестицій. По суті, односторонній рух з перекладу виробничих потужностей з ЄС в Китай перетворився в зустрічний потік капіталовкладень. Поки все ж кількісно домінують інвестиційні потоки з європейських країн. До того ж в обох напрямках прямі інвестиції – найбільш стійкий вид транскордонних капіталовкладень – забезпечують трансферт технологій переважно лише з Євросоюзу в Китай. Адже китайські прямі інвестори в ЄС демонструють не стільки мотиви експлуатації наявних у них активів, скільки мотиви додавання нових активів.

Всі ці аспекти практичного втілення співробітництва досить важливі для зовнішньої політики Європейського Союзу, який завжди найбільш успішно діяв в економічному полі. Однак необхідно враховувати, що ЄС – це інтеграційний проект саме європейських країн. В ЄС не усі погоджуються автоматично, проте дана інтеграційне угруповання успішно розвивається завдяки близьким культурним цінностям усіх країн-членів, а не тільки економічним вигодам від усунення бар'єрів для руху товарів, послуг, людей і капіталів. Не випадково, у

прийнятих в 1993 році Копенгагенських критеріях, які повинна виконати будь-яка країна-кандидат, присутні не тільки економічні, політичні та юридичні (а саме прийняття правових норм ЄС) параметри, але і географічний критерій – знаходження в Європі. Саме тому Марокко та Ізраїль не мають на сьогоднішній день навіть гіпотетичної можливості увійти в ЄС [97].

Як правило, аналізуючи прогрес у взаєминах Китаю з ЄС, відштовхуються від раніше існуючого характеру взаємодії двох партнерів, абстрагуючись від того, яке місце зв'язки ЄС із Китаєм грають на тлі відносин ЄС з іншими стратегічними партнерами. Інша справа, що інтерес до неєвропейських партнерів може значно зростати, що демонструє приклад Китаю. Зокрема, посилилася увага ряду європейських експертів до китайської моделі, яка показала в умовах світової кризи високий ступінь стійкості.

Однак, посилення економічних контактів ЄС і Китаю не повинно вводити в оману, ніби цілком логічно воно супроводжується в політичній сфері поглибленням партнерства ЄС та КНР, про яке сторони домовилися ще в 2003 році. Скоріше за все, ЄС і Китай вкладають різний зміст у суть такого партнерства. Більш того, незважаючи на формальний прогрес щодо розвитку стратегічного партнерства, між ЄС і Китаєм зберігаються істотні політичні протиріччя (починаючи від ембарго ЄС на постачання зброї і військової техніки в КНР і претензій європейців щодо дотримання прав людини в Китаї, до деяких розбіжностей з окремими членами ЄС, наприклад, у питанні Тайваню, сьогодні гостро постало питання Гонконгу). Досить складними часом виявляються торгові суперечності партнерів, особливо це стосується торгівлі продукцією військово-промислового комплексу.

Варто з'ясувати, наскільки чітко в ЄС визначено поняття стратегічного партнерства. Більше того, складається враження, що слово «стратегічний» – більше схоже на європейський бренд. Його в ЄС почали використовувати для всіх значущих партнерів інтеграційного угруповання: США, Канади, Японії, Росії, Китаю, Бразилії, Індії, ПАР, Мексики, а з недавнього часу і Південної Кореї. Однак безвідносно до адекватності популярного у політиків терміну

очевидно, що ЄС і КНР як партнерам важко знайти спільні політичні інтереси, а спільні пріоритети і раніше концентруються в сфері бізнес-контактів [98].

Справа навіть не в тому, що ЄС з побоюванням ставиться до ідей зближення з Китаєм з метою подолання негативних наслідків тісної прив'язки до США. У деяких напрямках ЄС міг би використовувати можливості, які відкриваються перед європейськими країнами в результаті поглиблення партнерства з різними зростаючими центрами сили у світі, в тому числі в результаті останньої глобальної кризи.

Однак, координація інтересів окремих країн-членів ЄС у сфері зовнішньої політики як і раніше вкрай складна. Слабко допомогла в цьому питанні й імплементація інституційних змін після ратифікації Лісабонського договору. Наприклад, у 2010 році на 13-му Саміті ЄС-Китай в Брюсселі багато уваги було приділено глобальному управлінню, забезпеченню стійкого зростання в посткризовій світовій економіці. Здебільшого, це стало даниною Китаю, який в умовах кризи проявив себе як відповідальний міжнародний гравець, який не бажає додатково дестабілізувати ситуацію. Разом із тим по переговорах навіть всередині ЄС і зони євро яскраво проявилось те, що країни-члени ЄС ледь змогли домовитися про радикальні кроки щодо трансформування нинішніх інститутів, механізмів управління та прийняття зовнішньополітичних рішень. Важко припустити, що ЄС зможе серйозно зблизитися в дискусіях з питань глобального управління з Китаєм, особливо після виходу економіки зони євро з кризи.

Ще цікавішим було розширення порядку денного Стратегічного партнерства в 2011 році. Цей рік став «Молодіжним роком ЄС і Китаю», при тому що для ЄС куди гостріше стоїть проблема старіння населення. Демографічні питання, як найменш проблемні (адже китайці навіть не становлять для ЄС серйозної міграційної загрози, на відміну від арабів або, в перспективі, жителів Центральної Азії), були серед пріоритетів. Саміт 2012 року формально також розширив тематику співробітництва: було оголошено «Рік міжкультурного діалогу ЄС і Китаю», анонсовано такі нові теми діалогу,

як партнерство в сфері стійкої урбанізації або посилення кооперації в енергетичній сфері. Проте абсолютно не ясно, навіщо для цього потрібно саме стратегічне партнерство (тим більше, що в сфері сонячної електроенергетики переговори врешті дійшли до торгового конфлікту конкуруючих фірм ЄС і Китаю) [99], [100].

Фактично можна констатувати непослідовність у реалізації Стратегічного партнерства ЄС та Китаю. Найбільш показовим для цього є військове ембарго ЄС, яке має суто європейське коріння (не кажучи про те, що шкодить економічним інтересам ряду членів ЄС). Ця проблема наочно демонструє, що ЄС і Китай як і раніше далекі один від одного в ідеологічному плані, а в сфері прийняття конкретних стратегічних рішень ЄС зберігає орієнтацію на США. Неоднозначно сприймається китайським урядом дрейф стратегічного партнерства ЄС і Китаю у бік переважного партнерства в економіці і торгівлі.

Саміт ЄС-Китай 2013 року став нагодою для відзначення десятиріччя з ухвалення Всеосяжної стратегічної співпраці між ЄС і Китаєм. Цитуючи Германа ван Ромпея, Брюссель і Пекін дійшли згоди «зміцнювати Стратегічну співпрацю заради миру, процвітання та довготривалого розвитку обох сторін та цілого світу». Зустріч на найвищому рівні стала приводом для започаткування нових ініціатив, що покликані розвивати відносини між двома сторонами. Зокрема, лідери ухвалили двосторонній Стратегічний порядок денний з питань безпеки, процвітання і довготривалого розвитку [101].

Країни-учасники саміту обговорили питання двосторонніх відносин, зокрема, це інноваційні питання, проблеми урбанізації, сільського господарства, міграції, мобільності та міжлюдських контактів. Що стосується економічної співпраці, то лідери ЄС і Китаю зробили акцент на питаннях торговельного та ринкового доступу та започаткували перемовини щодо інвестиційної угоди (у рамках Всеосяжної стратегічної співпраці).

Крім того, Брюссель і Пекін поділилися своїми думками щодо питань міжнародної та регіональної політики. Вони обговорили ситуацію у регіонах, що є сусідніми для обох сторін, наголосивши на важливості регіональної

безпеки та подальшої інтеграції в рамках Асоціації країн Південно-Східної Азії (ASEAN).

Зокрема, були розглянуті питання глобальної економіки та внеску обох сторін у процвітання та боротьбу проти змін клімату, економічну стабільність у рамках співпраці у форматі «Великої двадцятки». Також у рамках саміту були організовані двосторонні бізнесовий саміт та форум з питань урбанізації.

Загалом 2014 рік став одним із найуспішніших в історії співробітництва Європейського Союзу та Китайської Народної Республіки. Вже 31 березня 2014 року Брюссель відвідав Президент Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпін. Під час візиту президенти обмінялися думками щодо двосторонніх, регіональних і міжнародних питань. Вони погодилися, що перший візит Президента Китаю до ЄС є важливою подією в історії двосторонніх відносин. У зв'язку із цим президенти схвалили зміцнення зв'язків між ЄС та Китаєм, яке тривало сорок років [102].

Брюссель і Пекін підтвердили наміри щодо поглиблення співпраці задля миру, зростання і реформ. Ця співпраця, на їх переконання, має ґрунтуватися на принципах рівності, шани і довіри, а також втілюватися за допомогою впровадження Стратегічного порядку денного зі співпраці між ЄС і Китаєм до 2020 року [103].

Для прогресу спільних інтересів у збереженні миру і стабільності обидві сторони погодилися зміцнювати колоборацію в розв'язанні регіональних і глобальних проблем. У такий спосіб вони підкреслили важливість розв'язання міжнародних і регіональних конфліктів та суперечок у мирному форматі. Учасники зустрічі, Ж.М. Баррозу, Г. Ван Ромпей і Сі Цзіньпін визнали необхідність у зміцненні співпраці в зовнішній політиці та щодо питань безпеки. У цьому контексті вони обговорили актуальні міжнародні питання, які стосуються, в першу чергу, Ірану, Сирії та України, а також безпекову ситуацію в сусідніх з цими країнами регіонах.

Євросоюз і Китай підтвердили важливість дотримання і захисту прав людини. Обидві сторони висловили згоду зміцнювати двосторонній діалог з

прав людини та систематично проводити конструктивні дискусії щодо спільно обраних актуальних проблем.

В економічній царині Брюссель і Пекін підтвердили спільний намір рухатися в напрямі до відкритої та прозорої глобальної економіки, а також до справедливого торговельно-інвестиційного середовища, діяльність якого, перш за все, ґрунтується на міжнародних правилах СОТ. Вони підкреслили важливість у координації їхніх політик задля забезпечення міцного, довготривалого та збалансованого зростання фінансової стабільності. У зв'язку з цим лідери ЄС і Китаю позитивно відреагували на результати першого раунду переговорів щодо двосторонньої Інвестиційної угоди, яка включає захист інвестицій і доступ до міжнародного ринку.

Обидві сторони висловили готовність до обміну досвідом у проведенні реформ. Зокрема, це стосується таких сфер як урбанізація, співпраця щодо охорони довкілля, регіональний розвиток, міська і сільська інтеграції, системи управління тощо.

Євросоюз і Китай погодилися, що зміцнення співпраці у боротьбі проти змін клімату є надзвичайно актуальною. У зв'язку з цим вони наголосили на тому, що слід рухатися у напрямі зменшення викидів парникових газів.

В свою чергу, очільники обох сторін відзначили важливість та гостру необхідність збільшення молодіжних, культурних і навчальних обмінів між ЄС і Китаєм. Відповідно президенти вирішили зміцнити співпрацю у питаннях мобільності та міграції. Також вони домовилися продовжувати співпрацю для досягнення подальшого прогресу в двосторонніх відносинах на процвітання європейського й китайського народів.

Однак, далеко не всі сфери партнерства можна оцінювати настільки очікуваним. Досить несподіваним, враховуючи довге ігнорування Китаєм екологічних проблем, стало партнерство ЄС і КНР у сфері охорони навколишнього середовища. Воно дійсно швидко набуло всіх рис стратегічного партнерства. Значна кількість ключових цілей обох сторін схожі. Наприклад, якщо ЄС запланував до 2020 року підвищити частку відновлюваних джерел

енергії до 20 % з менш ніж 10 %, то Китай – до 15 % з 8 %. Навіть відмова Китаю від жорстких критеріїв скорочення викидів вуглекислого газу з урахуванням швидких темпів росту ВВП країни і прагнення знизити енергоємність на 20 % дуже близький до бажання ЄС при мінімальних темпах росту свого ВВП знизити викиди парникових газів на 20 % [104]. Також є очевидним довгостроковий характер наміченого партнерства ЄС і Китаю в екологічній сфері. Діалог носить комплексний характер, охоплюючи і сферу енергетики, і захист лісів (з 2003 р.), і підтримку біорізноманіття, і партнерство з питань зміни клімату (з 2005 р.), і управління басейнами річок (з 2006 р.) та багато іншого. По-четверте, це партнерство безумовно має глобальний вимір, спонукаючи інші країни світу більш відповідально ставитися до охорони навколишнього середовища. Нарешті, з урахуванням вкрай складних суперечностей між різними провідними країнами, що розвиваються в діалозі з екологічних проблем, саме стратегічний характер партнерства ЄС і Китаю дозволяє, після виходу з глобальної та європейської економіки з кризи, досягти реального прогресу в пошуці компромісу між економічними лідерами та країнами наздоганяючого розвитку [105].

Економічні чинники продовжуватимуть формувати підґрунтя відносин ЄС-Китай. Двостороння угода про Зону вільної торгівлі (ФТА) може стати реальністю в найближчі роки, що призведе до подальшого економічного зростання і створення робочих місць. Тим не менш, це в галузі військово-політичної кооперації, де є найбільший потенціал по зміцненню довіри між двома сторонами. Хоча цей аспект все ще перебуває в зародковому стані, проте, заслуговує серйозної уваги як потенційно визначальний елемент стратегічного партнерства в майбутньому, особливо враховуючи різницю, що таке співробітництво могло б внести значний вклад у глобальну безпеку. Діалог ЄС-Китай віддзеркалює ініціативи окремих держав-членів ЄС.

ЄС і Китай вже активно працюють у сфері запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктної стабілізації. EUNAVFOR біля берегів Сомалі вже випробував практичний аспект співробітництва між флотами

деяких країн-членів ЄС і Китаю. Миротворці обох сторін працювали під прапором ООН у Лівані, а також брали участь в інших миротворчих операціях ООН та ЄС (ДР Конго, Південний Судан, Малі).

Майбутнє широке співробітництво у військово-безпековій галузі може також включати в себе:

- структурований механізм діалогу між Військовим комітетом ЄС і Національно-Визвольною Армією Китаю (НВАК), в тому числі про призначення оборонного і безпекового радника представництва ЄС в Пекіні;
- підтримка участі Китаю в миротворчих місіях, зокрема, на африканських територіях і на морях;
- орієнтовані спільні військові заходи, у тому числі у боротьбі з піратством, гуманітарні рятувальні навчання і операції.

Тож, зважаючи, що в даний час немає великих спірних питань між Китаєм і ЄС, які могли б привести ці дві сторони до військової конфронтації, то можна прогнозувати активний розвиток цієї сфери. Це зробить партнерство ЄС-Китай дійсно «стратегічним», підготує також ґрунт для такого необхідного тристороннього механізму діалогу США–ЄС-Китай – і тим самим співпраці – на так званих «глобальних засадах» [106].

Таким чином, з вище зазначеного матеріалу можна зробити ряд висновків, які дають змогу чітко охарактеризувати архітектуру та ключові аспекти співробітництва між такими системоутворюючими акторами сучасних міжнародних відносин як Європейський Союз та Китайська Народна Республіка.

Отже, форматне наповнення відносин Китай-ЄС забезпечують секторальні діалоги. Вони проходять на різних рівнях – цей формат залучає широке коло учасників: офіційні особи, політики, бізнесмени, приватні компанії. Вихідними документами є, зазвичай, секторальні угоди, які охоплюють понад 20 сфер співробітництва. До їх числа входять: сільське господарство, цивільна авіація, конкурентна політика, санітарні й фітосанітарні стандарти, митне співробітництво, освіта і культура, зайнятість і соціальні

питання. Важливими питаннями є енергетика, екологічні питання, служба супутникової навігації ГАЛІЛЕО, розвиток інформаційного суспільства, макроекономіка та фінансові послуги, водний транспорт, збалансований регіональний розвиток, промислова політика, наука і технології, торгівля, співробітництво в галузі космосу, туризм.

Скоріше за все, найскладнішим питанням співпраці є захист прав інтелектуальної власності. Процедура проведення діалогів має достатньо гнучкий характер. Як організаційні форми використовуються спеціально створені комітети й робочі групи. Організуються конференції та проводяться щорічні зустрічі.

Логічно, що рушійним фактором розвитку відносин КНР-ЄС виступає економічна сфера. Відтоді як двостороння торгівля продемонструвала стрімке піднесення, а європейські компанії інвестували мільярди доларів у швидко зростаючу китайську економіку, ЄС прагнув створити більш логічну політичну структуру для економічних відносин з КНР.

Слід зазначити, що в той момент, коли перд Китаєм і ЄС стояли численні глобальні викликами, зокрема, глобальна фінансова криза, найважливішим спільним інтересом сторін стало надання одна одній найбільшій взаємної підтримки. Голова Єврокомісії підкреслював, що Китай є «ключовим» партнером ЄС у боротьбі з численними глобальними викликами сьогодення. Водночас, слід зауважити, що такі виклики формують нові можливості, а тому, на тлі глобальної фінансової кризи, об'єднання зусиль Китаю і ЄС, які є, безумовно, двома найважливішими у світі економічними суб'єктами, сприятиме розвиткові двосторонніх відносин.

Завдяки спільним зусиллям Китаю і ЄС з'явилася тенденція безперервного розширення двосторонньої співпраці. Останнім часом сторони підписали угоди про співробітництво в енергетичній, науково-технічній галузях, у сфері середнього та малого бізнесу. Після того як Китай відправив у Європу своїх делегатів для закупівлі європейських товарів, він відрядив у ЄС нову подібну місію. Це був конкретний політичний крок КНР, спрямований на

боротьбу з торговельним та інвестиційним протекціонізмом, і саме цим Китай продемонстрував на той час свою рішучість разом з європейським партнером протистояти глобальній фінансовій кризі.

Безперечно, Китай і ЄС мають великий потенціал і цікаві перспективи співпраці. Для реалізації цих можливостей сторонам необхідно усунути всі перешкоди й активно розширювати співробітництво. Якнайшвидше зменшення обмежень Європейським Союзом на експорт до КНР продукції високих технологій і зняття ембарго на поставки військової продукції сприятимуть зростанню та зміцненню торговельно-економічного співробітництва, а також розширенню сфер співробітництва між сторонами, що піде на користь китайсько-європейським відносинам.

Сучасні двосторонні економічні відносини Китаю і Євросоюзу є достатньо диверсифікованими й складними, що вимагає, в свою чергу, здійснення постійного моніторингу з метою визначення реальних перспектив їх подальшого розвитку та вдосконалення в цьому контексті правової складової економічної політики обох стратегічних партнерів.

Як бачимо, динаміка відносин КНР і ЄС є позитивною. Якщо проаналізувати цей факт, то можна стверджувати, що Китай уже зараз є провідною державою Азіатсько-Тихоокеанського регіону і справедливо претендує на закріплення за собою ролі ключового гравця на геополітичній мапі світу.

Зовнішня політика Китаю дедалі більше орієнтується на пошук партнерів, які могли б втілити плани китайського керівництва й підтримували б положення про домінуючу роль ООН та мультиполярність міжнародної системи. КНР бачить у Європейському Союзі надійного партнера, співробітництво з яким і надалі потрібно зміцнювати.

У свою чергу для ЄС таке партнерство виливається у масштабні китайські ринки збуту продукції; підтримку концепції багатополярності, яка для європейських країн є справжнім каменем спотикання у відносинах з американськими партнерами; зрештою – можливості для забезпечення більш

суттєвої ролі ЄС в Азіатському регіоні, а відтак закріплення Євросоюзу як глобального, а не регіонального партнера.

Для Китаю ЄС виступає надпотужним економічним партнером і насамперед інвестором, що сприятиме подальшому розвитку китайської економіки. Звичайно, за умови, що у відносинах КНР і ЄС буде прослідковуватися компромісний характер, адже тільки тоді можна говорити, що співробітництво між Китаєм і Євросоюзом має всі шанси для трансформації в реальне довгострокове стратегічне партнерство.

2.3. Ключові аспекти реалізації ініціативи ЄС «Східне партнерство» як зовнішньополітичний інструмент розширення на Схід та послаблення геополітичного впливу Російської Федерації

Розглядаючи ключові аспекти зовнішньої політики Європейського Союзу, слід детальніше зупинитися на такому геополітичному векторі діяльності як Центрально-Східна Європа та Кавказ (Україна, Білорусь, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан). Важливим, з точки зору, поглиблення політичної присутності Європейського Союзу у країнах ЦСЄ, а також регіону Кавказу, які ще трохи більше ніж 20 років тому належали до сфери військово-політичного, економічного та ідеологічного впливу колишнього Радянського Союзу, є ініціатива Брюсселю – «Східне партнерство». Опинившись у середині 90-х років ХХ-го століття у так званій «зоні впливу Росії» – більшість країн-учасників «Східного партнерства» були якщо не повноправними членами, то мали статус спостерігача в Співдружності Незалежних Держав, вони, проте, висловлювали зацікавленість у розвитку стратегічних відносин із одним із найбільш потужних економічних та політичних блоків світу – Європейським Союзом. Однак, до початку 2000 років очільники Європи не поспішали робити активні кроки на зустріч, зважаючи на геополітичну слабкість Російської Федерації. Посилення ролі Росії на початку нового тисячоліття в Східній Європі та на Кавказі змусило ЄС готувати

відповідь на такі тенденції, запропонувавши свою форму взаємодії або, як можна сказати, «м'якого відриву» від російської сфери впливу в бік Європи. Розроблена на основі Європейської політики сусідства програма «Східного партнерства» – зовнішньополітична ініціатива Європейського Союзу, яка від початку поширювалася на шість східноєвропейських сусідів Євросоюзу – Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну. Офіційно «Східне партнерство» мало відігравати роль інструменту зближення шести країн колишнього СРСР з Європейським Союзом у рамках політики сусідства для створення формули «Європа+» [107], [108].

Ініціатива формально була започаткована на Празькому установчому саміті «Східного партнерства» 7 травня 2009 р. Можна припустити, що Помаранчева революція під час президентських виборів 2004 року остаточно переконала політиків у Брюсселі в необхідності обережного виходу на політичну авансцену Східної Європи та Кавказу, оскільки демократичні перетворення все більш глибоко проникали в пострадянські країни. Чи не єдиним виключенням із правил стало запрошення до «Східного партнерства» Білорусі. Однак, це швидше вказувало на стратегічне мислення представників Європейського Союзу, ніж на незрілість або неправильне розуміння процесів у регіоні Центральної та Східної Європи.

Безсумнівно, що розширення ЄС у 2004 році мало значний позитивний політичний вплив на розвиток «Східного партнерства», завдяки якому до складу союзу увійшли безпосередні сусіди та класичні партнери України, інтересам яких відповідає подальше наближення країн регіону до ЄС. Саме тоді, влітку 2004 року, Європейський Союз започаткував реалізацію Європейської політики сусідства, яка охопила східне та південне коло сусідніх з ЄС країн. Під час установчого саміту тодішній Прем'єр-міністр Чехії Мірек Тополанек висловив тезу, якою фактично підсумував ціль програми «Східного партнерства»: «Європейський Союз висловлює життєво важливу зацікавленість тим, щоб його сусіди були стабільними демократичними країнами» [109]. Як показали подальші події ідею «Східного партнерства» особливо активно

просували уряди таких країн як Польща та Швеція, що було дуже чіткою противагою ініціативі тодішнього Президента Франції Ніколя Саркозі щодо створення Середземноморського союзу [110]. Очевидно, що у Варшаві та Стокгольмі висловлювали серйозні занепокоєння щодо порушення рівноваги всередині Європейського Союзу, що могло б завдати шкоди країнам Східноєвропейського регіону.

Для чіткого розуміння наслідків розширення співпраці ЄС зі східноєвропейськими країнами в рамках «Східного партнерства» слід визначити основні напрямки взаємодії. Перш за все необхідно вказати на те, що «Східне партнерство» передбачає можливість оновлення договірної-правової бази відносин ЄС зі своїми східними сусідами за допомогою заміни діючих угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію, створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму між ЄС та державами-учасницями тощо. Власне, на прикладі України, Грузії та Молдови, які у травні 2014 року підписали нарешті Угоди про асоціацію з Євросоюзом, ми можемо бачити, як довгострокова політика Брюсселя, навіть не зважаючи труднощі реалізації, все-таки приносить практичні результати. Окрім двосторонніх відносин ЄС з країнами-партнерами та низки двосторонніх програм «Східне партнерство» також передбачає багатовекторний вимір співпраці. У даному контексті мова може йти про пошук найбільш оптимальних шляхів взаємодії з тими державами, у першу чергу Російською Федерацією, які відчують якусь загрозу національним інтересам від просування Євросоюзу на східному напрямі.

Тут варто детальніше зупинитися на зіткненні геополітичних інтересів ЄС та Росії в Центральній-Східній Європі. У цьому контексті лакмусовим папірцем відносин Брюсселю та Кремлю стала Україна. Анексія Криму та подальша ескалація військової агресії на сході України призвели до створення в регіоні та у світі нової геополітичної ситуації. Непередбачувана поведінка великої ядерної держави, що відмовляється реалізувати діяльність згідно з міжнародним правом та здійснює на свою користь зміну державних

кордонів, нанесла руйнівний удар по світовому порядку, що склався після Другої світової війни. Зокрема, виявилася неготовність міжнародних структур безпеки до такого розвитку подій. Основні структурні елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – активно шукають шляхи відповідей на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій Російської Федерації [111]. Унаслідок нинішньої кризи вийшли на поверхню не лише вияви інституційної слабкості ЄС та його формату співпраці з сусідами. Йдеться, насамперед, про тактичні й стратегічні прогалини в оцінці та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки. Уявлення про зменшення значущості ролі «жорстких загроз» військового характеру, насамперед на Європейському континенті, виявилися передчасними [112]. Загалом можна підсумувати, що агресивна зовнішня політика Російської Федерації в Центрально-Східній Європі (а щодо України – пряма військова агресія) значно сповільнює, а іноді унеможлиблює співпрацю та європейську інтеграцію країн-членів програми ЄС «Східне партнерство».

Також у роботі необхідно вказати на те, що створення «Східного партнерства» привело до диверсифікації зовнішньополітичних підходів ЄС до відносин з південними та східними своїми сусідами, які до цього перебували в однакових умовах Європейської політики сусідства. Це важливо, адже південні сусіди ЄС не є європейськими державами і тому, навіть формально, не мають права подавати заявку на членство в ЄС. Реалізація «Східного партнерства» базується на принципах диференціації, спільної власності та спільної відповідальності, а також на основі підходу «більше за більше» (less for less, more for more). Таку формулу в публічних дебатах у рамках Європейського Парламенту протягом 2012-2014 років особливо активно відстоював Європейський комісар з питань політики сусідства та розширення чеський дипломат Штефан Фюле. Позиція цього єврочиновника якраз і полягала в запровадженні так званої різношвидкісної моделі євроінтеграції, яка, тим не менше, з урахуванням подій Євромайдану в Україні кінця 2013 – початку 2014 року, не змогла задовольнити Російську Федерацію.

У контексті постлісабонських перетворень окрім низки двосторонніх програм «Східне партнерство» формує багатосторонній вимір взаємодії між ЄС та країнами-партнерами. Проекти в цьому напрямку зосереджуються в чотирьох тематичних площинах: демократія, належне управління та стабільність; економічна інтеграція та зближення з політичними позиціями ЄС; енергетична безпека; міжлюдські контакти. На реалізацію Східного партнерства на період до 2013 року з бюджету ЄС було виділено 600 млн. євро, у 2014 році – 500 млн. євро.

Такі суми є відносно невеликими, особливо якщо врахувати, що їх необхідно розподіляти рівнозначними порціями між усіма шістьма країнами-учасницями цієї ініціативи. Особливо якщо порівняти із бюджетом так званої Середземноморської політики Євросоюзу, яка покриває такі країни як Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Лівія, Марокко, Сирія, Туніс, Палестина та Ліван. Так, наприклад, програми Середземноморської політики обраховуються мільярдами євро. Зокрема, Рада ЄС у період з 2010 по 2013 роки виділила на різні проекти та напрями для країн Середземномор'я 5,3 млрд. євро, а Європейській інвестиційній банку – 1,7 млрд. євро [113]. Така ситуація може пояснюватися, зокрема, й тим, що процеси, які розвиваються в цьому регіоні, завдають більшої шкоди країнам Європейського Союзу, ніж події, які мають місце в державах-учасниках «Східного партнерства». Одним із найбільш загрозливих факторів є нелегальна міграція з країн регіону, на боротьбу з якою країни ЄС змушені щороку виділяти мільярди євро.

З урахуванням незначного обсягу коштів на проекти в рамках «Східного партнерства» усі його учасники шукали можливість залучення кредитів міжнародних фінансових установ. Зокрема, багато зусиль було витрачено на опрацювання питання про можливість заснування Трастового фонду, який мав би надавати дешеві кредити для реалізації проектів «Східного партнерства». Проте в нинішніх реаліях, коли три країни-учасниці ініціативи вже підписали Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, потреба та можливість їх подальшої участі у проектах у рамках «Східного Партнерства» була поставлена

під питання. Дуже серйозної корекції потребує участь України (так само як Грузії) у рамках «Східного партнерства», оскільки першу проміжну ціль досягнуто – відбулося підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Відповідно, збереження ініціативи як такої, а також її подальша суттєва модернізація повинна вийти на порядок денний у діалозі між офіційними країнами-учасниками та Брюсселем.

Європейський Союз вбачає у «Східному партнерстві» невід’ємну частину Європейської політики сусідства, яка є рамковою політикою ЄС щодо країн-сусідів, однак запровадження багатостороннього виміру політичного та експертного діалогу є однією з основних відмінностей «Східного партнерства» від класичної Європейської політики сусідства.

Багатосторонній вимір функціонує на чотирьох рівнях:

- саміти за участю глав держав та урядів держав-членів ЄС та країн-партнерів – проводяться раз на два роки. Установчий саміт «Східного партнерства» відбувся 7 травня 2009 р. в Празі. За підсумками саміту прийнято спільну заяву. Другий саміт відбувся 29–30 вересня 2011 р. у Варшаві. Третій саміт відбувся 28–29 листопада 2013 р. у Вільнюсі, який став найбільш трагічним в сучасній історії України, оскільки призвів до масових акцій протестів із багатьма людськими жертвами. 21–22 травня 2015 р. у столиці Латвії відбувся четвертий саміт, на якому українське питання звучало особливо важливо в контексті регіональної безпеки та підтримки стабільності;

- засідання міністрів закордонних справ країн ЄС і східноєвропейських партнерів. Проводяться, як правило, раз на рік в Брюсселі. Перше міністерське засідання «Східного партнерства» відбулося 8 грудня 2009 р., друге – 13 грудня 2010 р., третє – 23 липня 2012 р., четверте – 22 липня 2013 р., п’яте – 22 липня 2014 року, шосте – 20 квітня 2015 року. Засідання присвячені оцінці досягнутого прогресу та обговоренню перспектив подальшого розвитку «Східного партнерства». Відбувається політичне схвалення основних цілей та робочих програм діяльності багатосторонніх тематичних платформ «Східного партнерства»;

- чотири тематичні платформи «Східного партнерства». Мета тематичних платформ – обмін інформацією та досвідом країн-партнерів у контексті здійснення реформ та перетворень. Діяльність платформ також сприяє налагодженню безпосередніх зв'язків між експертами країн-партнерів та держав-членів ЄС. Засідання кожної з тематичних платформ відбуваються щонайменше двічі на рік, а самі платформи підзвітні щорічним зустрічам міністрів закордонних справ. Однією зі ключових рис оновленої Робочої програми тематичних платформ «Східного партнерства» на 2014-2017 рр. є те, що значна увага приділятиметься питанням обміну досвідом держав щодо імплементації положень Угоди про асоціацію (Молдова, Грузія, Україна).

Не дивлячись на те, що країни-учасниці завжди стратегічно розглядали «Східне партнерство» лише як додаток, хоча й дуже важливий, до свого основного зовнішньополітичного пріоритету – розвитку повноцінних відносин з Європейським Союзом, делегації завжди брали активну участь у засіданнях чотирьох тематичних платформ «Східного партнерства», які були започатковані в червні 2009 року [114]. Зокрема, співпраця з Європейським Союзом у рамках ініціативи відбувається на таких тематичних платформах: «Демократія, належне врядування та стабільність». У рамках цієї платформи на постійній основі розглядаються наступні питання: демократія та права людини; юстиція, свобода та безпека; безпека та стабільність. Під час роботи платформи здійснюється загальне управління реалізацією питання імплементації двох ініціатив-флагманів «Інтегроване управління кордонами» та «Попередження, підготовка та запобігання наслідкам природних та техногенних катастроф».

Наступна платформа «Економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС». У цьому контексті розглядаються питання торговельного та регуляторного зближення; соціально-економічного розвитку; довкілля та зміни клімату. Курує питанням імплементації ініціативи-флагмана «Інструмент сприяння малому та середньому бізнесу». Цей блок питань є надзвичайно складним, особливо якщо його розглядати в двох площинах: національній та міжнародній.

З одного боку, внаслідок європейської інтеграції країни змушені адаптовувати своє виробництво під стандарти Євросоюзу, що на практиці означає кардинальну зміну підходів до виробництва товарів та надання послуг. З іншого боку, рух у бік Євросоюзу наштовхується на колосальний опір Російської Федерації, яка продовжує бачити в лібералізації режиму торгівлі між з ЄС пряму загрозу для свого власного національного ринку. Саме з цими викликами намагалася впоратися українська делегація на чолі із Президентом України Петром Порошенком 26 серпня 2014 року у Мінську під час зустрічі в форматі «ЄС-Україна-країни Митного Союзу». Вочевидь, така робота буде продовжена не один рік, допоки російська сторона нарешті не ухвалить рішення про зміну своїх підходів до питань кооперації з Європейським Союзом. До речі, на відміну від Росії, інші дві країни Митного Союзу – Білорусь та Казахстан – ніколи не висловлювали категоричних заперечень проти європейської інтеграції країни регіону, і не заявляли відкрито про те, що тісне співробітництво з Євросоюзом несе якісь серйозні загрози для економік їх держав. Така ситуація дає підстави вважати, що в позиції російської сторони щодо питання співпраці ЄС – «Східне партнерство» більше присутній політичний, або ж, точніше, геополітичний підтекст, ніж економічний.

Далі «Енергетична безпека»: у рамках цієї платформи розглядається питання зміцнення солідарності; підтримки розвитку інфраструктури, взаємозв'язків та різновекторності постачань; гармонізації політик у сфері енергетики. У цьому контексті обговорюються питання імплементації ініціатив-флагманів «Розвиток регіональних ринків електроенергії, підвищення енергоефективності та використання відновлювальних енергоресурсів» і «Управління довкіллям».

Реалізацією ініціатив-флагманів опікується Європейська Комісія, а результати її роботи демонструються на засіданнях відповідних тематичних платформ, які і приймають формальне рішення щодо створення спеціальних робочих груп з реалізації тієї чи іншої ініціативи-флагмана. Короткий аналіз реалізації зазначених ініціатив дає автору дослідження право робити висновок

про те, що такий напрямок співпраці як «Інтегроване управління кордонами» є особливо актуальним. Відверта неприхована агресія Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях переконала офіційний Брюссель у терміновій необхідності облаштування не лише західного кордону України, але, у першу чергу, східного. Завершення процесу оформлення україно-російського державного кордону – критично важлива запорука успіху поглиблення інтеграційної співпраці України з Європейським Союзом за усіма, без виключення напрямками, у тому числі в рамках «Східного партнерства».

Важливим етапом у реалізації проектів у рамках «Східного партнерства» стало ухвалення у травні 2012 року Дорожньої карти «Східного партнерства», яка була презентована у вигляді Спільної комунікації Високого представника ЄС у закордонних справах та політики безпеки та Європейської Комісії. Нагадаємо, що ця Дорожня карта була підготовлена на виконання рішень Варшавського саміту «Східного партнерства», який відбувся у вересні 2011 року, і предметна робота щодо якого тривала з грудня 2011 по травень 2012 року під координацією профільного підрозділу Європейської служби зовнішньої діяльності. Цей документ необхідний був для фактичної реанімації політики ЄС щодо країн-учасниць ініціативи. Оскільки політичні режими в таких країнах як Україна, Вірменія та Азербайджан почали поступово втрачати інтерес до співпраці з Євросоюзом, ховаючи свою політичну апатію за загальними фразами щодо пріоритету євроінтеграції, а насправді все частіше дивлячись у бік Митного Союзу. При цьому відзначалося, що така фактична поступова зміна курсу пов'язується, у першу чергу, зі зростанням тиску російського керівництва на країни «Східного партнерства». Така російська тактика була покликана нівелювати роботу Євросоюзу на східному напрямі.

Згаданий вище документ складається з трьох частин – оглядового документа та двох таблиць щодо двостороннього та багатостороннього вимірів «Східного партнерства», створених за принципом «пріоритет – кроки/реформи з боку партнера – сприяння з боку ЄС – очікуваний результат». У Комунікації наголошується, що Дорожня карта окреслює спільно узгоджені між ЄС та

країнами-партнерами цілі, не визначає наперед прагнення або порядок денний європейської інтеграції партнерів [113]. Зауважувалося, що до роботи над Дорожньою картою були залучені держави-члени ЄС та країни-учасниці. Політичне схвалення державами-членами ЄС та країнами-партнерами Дорожньої карти стало основним підсумком міністерського засідання «Східного партнерства» в липні 2012 року. Загалом, Дорожню карту характеризували як доволі об'єктивний комплексний документ, покликаний знайти реальні шляхи подальшого розвитку відносин ЄС та східних партнерів». Водночас, Дорожня карта лише узагальнює увесь масив відносин між ЄС та країнами-партнерами та раніше досягнуті між ними домовленості. Це треба для того, щоб у Брюсселі та країнах-учасницях «Східного партнерства» здійснили певні корекції у відносинах, зумовлені розвитком геополітичних процесів в регіоні Східної Європи та Кавказу.

Даний формат дозволяє країнам доносити до офіційного Брюсселя позицію щодо параметрів майбутньої євроінтеграції, що може розглядатися як виконання завдання з підготовки до більш швидкої та поглибленої інтеграції до європейських інституцій. Такі погляди підтверджуються тим, що «Східне партнерство» дозволило стратегам із Брюсселя розмежувати зовнішньополітичні підходи Європейського Союзу до відносин з південними (Середземноморський Союз – сусіди Європи) та східноєвропейськими сусідами (сусіди Європейського Союзу). На додаток до цього, також необхідно зробити окремий наголос на тому, що започаткування ініціативи дозволило створити абсолютно нові можливості для посилення взаємодії у сфері енергетичної безпеки в рамках відповідної багатосторонньої тематичної платформи. Така співпраця набуває особливого значення в умовах, коли Росія – один із найбільших постачальників енергоносіїв на ринок Європи – все частіше вдається до використання нафти і газу як ефективного та дієвого інструменту своєї зовнішньої політики.

Для розуміння того, яким є механізм реалізації проектів у рамках «Східного партнерства», вважаємо за потрібне коротко зупинитися на питанні

інституційного співробітництва постлісабонської Європи в рамках ініціативи. Так, доволі високий авторитетний рівень взаємодії в рамках ініціативи створює необхідні передумови для досягнення важливих для усіх сторін співпраці результатів.

Найперше, про що треба згадати, це саміти Європейського Союзу за участю президентів та делегатів з боку ЄС у складі: Президента Європейської Ради; Президента Європейської Комісії та Високого Представника ЄС із закордонних справ і безпекової політики – Віце-Президента Європейської Комісії. Такі саміти дозволяють робити так звану «звірку годинників» у діалозі по лінії розширення двосторонньої кооперації.

Інший формат – Рада з питань співробітництва за участю прем'єр-міністрів та делегації Європейського Союзу в складі: Високого представника ЄС із закордонних справ і безпекової політики/Віце-Президента Європейської Комісії, члена Європейської Комісії з питань розширення та Європейської політики сусідства і Міністра закордонних справ країни, що головує в ЄС. Цей більш робочий формат дозволяє виробляти проекти рішень та готувати проекти документів, які потім виносяться на рівень самітів.

Найнижчим за рівнем механізмом комунікації є Комітет та галузеві підкомітети з питань співробітництва, у рамках яких експерти, власне, й готують документи для подальшого ухвалення. У цьому форматі доволі часто відбуваються контакти парламентаріїв, які стимулюють Брюссель до розвитку взаємовигідного співробітництва.

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що започаткована у 2009 році ініціатива Європейського Союзу під назвою «Східне партнерство» стала логічним розвитком інституційних змін у ЄС та відповіддю на розвиток геополітичних процесів, які відбувалися на той час на території колишнього Радянського Союзу. Зокрема, акумулювавши наміри та зацікавленість пострадянських країн до поглиблення співпраці з Європейським Союзом за низкою важливих напрямів, у тому числі співробітництво в питаннях облаштування кордону, кооперації у сфері енергетики, у розвитку

громадянського суспільства та демократичних інститутів, держави Заходу заклали необхідну основу для започаткування нового рівня співпраці країн-партнерів «Східного партнерства» – але вже в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Цей тип Угоди передбачав створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, а також інтенсифікацію міжлюдських контактів, поглиблення політичного діалогу.

Можна вважати, що Європейський Союз започаткував ініціативу «Східного партнерства» з метою залучення Грузії та України до загальноєвропейських процесів, тим самим відсторонивши країни колишнього СРСР від традиційного впливу російського середовища.

Однак, для реалізації цієї місії Євросоюз пішов традиційним інертним шляхом. Фінансування в обсязі близько 600 млн. євро, які ЄС забезпечив тоді на потреби «Східного партнерства» на період до 2009-2013 років, були розподілені на реалізацію трьох напрямів ініціативи – двосторонніх програм всеохоплюючої інституційної розбудови (175 млн. євро на 6 країн), двосторонніх програм регіонального розвитку (75 млн. євро на 6 країн) та підтримки діяльності органів багатостороннього виміру «Східного партнерства». Також за весь час існування Ініціативи не було досягнуто прогресу в створенні Трастового фонду, який мав би надавати кредити для реалізації проектів в рамках «Східного партнерства».

Оцінюючи реалізацію шести стратегічних завдань ініціативи «Східне партнерство» та досягнуті практичні результати, можна прийти до висновку, що більшість цілей не було досягнуто:

- спрощення візового режиму та його лібералізації – не вдалося у визначений термін досягти жодній країні (завершальний етап проходить тільки зараз);
- укладення поглиблених зон вільної торгівлі – аналогічно;
- підтримка процесу адаптації національного законодавства та зміцнення інституційної здатності країн-учасниць «Східного партнерства» – вдалося досягти лише частково;

- сприяння регіональній співпраці з ЄС – досягнуто частково;
- створення інтегрованої системи управління кордонами – не вдалося досягти жодній країні;
- співпраця у сфері енергетичної безпеки – вдалося досягти лише частково.

На виправдання ЄС варто зауважити, що пасивну політику щодо поглиблення співпраці в рамках «Східного партнерства» проводили і досі проводять уряди деяких країн-членів ініціативи. Однак, з часу представлення ініціативи «Східне партнерство» відбулися кардинальні політичні зміни в ряді країн-членів. Однак, усі ці опції досі залишилися невикористаними.

Європейський Союз повинен готувати поступове розширення політичних і функціональних можливостей «Східного партнерства» та надання обмежених форматів інтеграції. Зокрема, ЄС міг би запропонувати в якості концептуального доповнення до «Східного партнерства» положення про перспективу отримання членства через своєрідний механізм оцінювання виконання комплексу умов (досягнення відповідних критеріїв та етапів).

Проте, враховуючи складність сучасних політичних процесів в Європейському Союзі та в Середземноморському регіоні, достатньо важко говорити про часові перспективи внесення якісних змін у політику ЄС на східному напрямі. Прискорити даний процес можна лише, об'єднавши зусилля зацікавлених країн. Серед держав-членів ЄС найбільшу ініціативність щодо наповнення «Східного партнерства» політичною та безпековою складовою виявляють Польща, Словаччина та Чехія, підтримують таке якісне переформатування «Східного партнерства» держави Балтії та Скандинавії, помірковану позицію займає Велика Британія. Водночас Франція та середземноморські держави-члени ЄС різко негативно відносяться до посилення східного вектору зовнішньої політики ЄС.

Слід зауважити, що принципові зміни в східноєвропейських підходах ЄС можуть бути можливими за умови зацікавлення в цьому Німеччини. Саме ФРН має визначальний вплив на формування східного вектору зовнішньої політики

ЄС. Сьогодні ж Німеччина виступає проти надання перспективи членства східноєвропейським країнам, у тому числі Україні, та має переважно економічні інтереси в рамках розвитку співробітництва у форматі «Східного партнерства».

Розбіжності між державами ЄС щодо глибини та сфер інтеграції східноєвропейських країн, зокрема тих, які претендують на членство в спільноті (Грузія, Молдова, Україна), проявилися під час процесу національної ратифікації державами-членами ЄС Угоди про асоціацію.

Узагальнюючи висновки, можна зауважити, що активний розвиток концепції «Східного партнерства» припав на період підготовки інституційної трансформації Європейського Союзу з прийняттям до імплементації Лісабонського договору. Даний факт вказує на чіткий поворот зовнішньої політики ЄС у бік розширення співпраці з країнами-сусідами єврозони. Цей процес збігся із посиленням впливу Росії на зазначеному напрямі, який втім, посилюється і на країни ЄС, такі як Австрія, Угорщина, Чехія, Словаччина. Цілком логічним протиставленням розширенню сфер впливу РФ стало інтеграційне розширення ЄС на Схід.

Висновки до Розділу 2

На сьогоднішній день надзвичайно важливим є питання сприйняття Сполученими Штатами Америки та Китаєм ділових партнерів з Європейського Союзу після ратифікації Лісабонського договору. Ця тематика поки недостатньо висвітлюється в публікаціях та дослідженнях, що проводяться відповідними установами та організаціями США та країн ЄС.

Однак інформація, яка з'являлася у 2011-2015 роках у різних європейських та американських джерелах, дає підстави для наступних висновків:

1. Зокрема, відносини по лінії ЄС-США стали своєрідним барометром для політичних, економічних, безпекових та енергетичних процесів на Близькому Сході, Африці, в Центральній Азії та Латинській Америці. З появою

української кризи вони стали визначальним чинником в «охолодженні» Росії [115]. Сьогодні не існує більш фундаментальних та, водночас, стратегічно важливих партнерів на міжнародній арені, як США та Європейський Союз. І взаємодія цих партнерів у рамках врегулювання ситуації навколо України це засвідчило. Вашингтон надає усіляку можливу підтримку інтеграційним процесам всередині Європейського Союзу, спрямованим на його інституційне зміцнення, оскільки вони сприяють формуванню потужного союзника глобального масштабу. Європейський Союз після набуття чинності Лісабонським договором потребує поширення глобального політичного впливу на регіони, які межують з кордонами цього міждержавного об'єднання. Подолання складних сучасних викликів і загроз – екологічних, економічних, військово-політичних, інформаційних тощо – потребує вироблення нової глобальної трансатлантичної стратегії. Отже, існує нагальна потреба у виробленні США та Європейським Союзом спільної довготермінової стратегії, яка б встановлювала ефективні механізми регулювання фінансової та безпекової систем, зокрема щодо Росії. Етап реформування Європейського Союзу під впливом дії Лісабонського договору вказує на те, що так звана «Європа після Лісабону» набуватиме більш серйозного геополітичного впливу не лише на європейському континенті, але й далеко за його географічними межами. Отже, Лісабонський договір стає фактично новим додатковим двигуном, необхідним для продовження боротьби ЄС за нові економічні та політичні ринки світу.

2. У зовнішньополітичній сфері відносин Китаю і Європейського Союзу видно чітку тенденцію до постійного розширення двосторонньої кооперації. На підтвердження цієї тези було підписано стратегічно важливі угоди про співробітництво в енергетичній та науково-технічній галузях, у сфері середнього та малого бізнесу. З боку КНР було зроблено значний крок, спрямований на боротьбу з протекціонізмом, особливо у царині торгівлі та інвестицій. Даним рішучим кроком Китай показав цілеспрямованість у тому, щоб разом з ЄС боротися з наслідками тодішньої глобальної фінансової кризи.

Відносини по двосторонній лінії Китай-ЄС мають значний потенціал та широкомасштабні перспективи розвитку стратегічної співпраці. Для реалізації цих можливостей сторони працюють над усуненням перешкод для стабільного розширення співробітництва.

3. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин на європейському геополітичному просторі Європейський Союз розглядає «Східне партнерство» як невід'ємну складову Європейської політики сусідства, яка є рамковою політикою Європейського Союзу щодо держав-сусідів. Однак впровадження багатовекторного виміру політико-експертного діалогу є однією з характерних ознак, яка відрізняє «Східне партнерство» від класичного поняття Європейської політики сусідства. Ключовими викликами в рамках даної ініціативи залишається продовження ефективної інтеграційної політики з країнами Центрально-Східної Європи та Кавказу зі збереженням сприятливої економічної динаміки, яка встановилася після подолання основної маси наслідків фінансової кризи 2008 року.

Отже, після ратифікації Лісабонського договору імідж Європейського Союзу як більш політично монолітного, більш глибоко інтегрованого міждержавного об'єднання чіткіше і зрозуміліше сприймається його основними торговельними та військово-політичними партнерами – Сполученими Штатами Америки та Китайською Народною Республікою.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЄС ТА УКРАЇНИ ЗА УМОВ АСОЦІАЦІЇ

3.1. Політико-економічні та безпекові аспекти розвитку відносин Україна - ЄС у вимірі Лісабонського договору

Суспільно-економічний, політичний та культурний розвиток міжнародних відносин на початку нового тисячоліття відбувається під впливом процесу всеохоплюючої глобалізації, яка перетворює світову спільноту на функціонально взаємопов'язану цілісну інтегровану систему. Світовий рівень глобалізації визначається зростанням економічної взаємозалежності країн та регіонів, переплетінням їхніх господарських комплексів та економічних систем на основі реалізації взаємовигідного інтересу. На цьому фоні «класичним» західноєвропейським варіантом регіональної інтеграції є Європейський Союз.

На частку країн, які належать до Європейського Союзу, припадає приблизно третя частина світового промислового виробництва та науково-технічного потенціалу, понад чверть сукупного світового національного доходу та п'ята частина патентного фонду. Вплив Європейського Союзу на світову економіку стає дедалі вагомішим. Процеси інтеграції, введення у 2000 році єдиної валюти євро й успіхи в розробці єдиної зовнішньої політики й політики безпеки – все це підкреслює політичний і дипломатичний статус ЄС.

Таким чином, тенденції сьогодення ставлять перед Україною нові виклики та проблеми, які в свою чергу потребують негайного та ефективного вирішення. Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є пожвавлена динаміка інтеграційних процесів у світі, зокрема в Європі. При цьому, навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, гостро відчують на собі їх вплив. Україна не є винятком, адже значення євроінтеграційного руху для реалізації національних інтересів нашої держави постійно, неминуче зростає. Сьогодні, коли зміни, спричинені

глобалізацією, призводять до загострення конкуренції і зростання взаємної залежності країн, участь в успішних міжнародних інтеграційних проектах є запорукою збереження та реалізації власної національної ідентичності [116].

Європейський вибір України зумовлений усвідомленням інтеграції як фактора сприяння державній незалежності, безпеці, політичній стабільності, економічному розвитку, інтелектуальному прогресу, відродженню європейської природи країни. Саме тому, євроінтеграція є ключовим та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, що закріплений у Законі України «Про основи національної безпеки України», Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», Посланні Президента України до Верховної Ради України, а також указом Президента України про затвердження рішення РНБО про «Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року [117]. Особливо значимі для України можливості відкриваються в контексті Лісабонського договору, який сприятиме зміцненню ролі Євросоюзу в світових економічних, військових та науково-технічних процесах.

Важливо згадати, що після перемоги у 2010 році Віктора Януковича на президентських виборах курс зовнішньої політики України піддався помітній кореляції, однак пріоритет колаборації з Європейським Союзом залишився незмінним. Зокрема, парламентська більшість у 2010 році ухвалила Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України», в якому інтеграція України до Європейського Союзу визначена як один з головних пріоритетів.

Процес євроінтеграції декларативно залишався для України безумовним пріоритетом, незважаючи навіть на кризу у відносинах з Євросоюзом. Про це 12 травня 2012 року під час Міжнародних дебатів високого рівня «Україна–ЄС: на рубіконі» було заявлено міністром закордонних справ України [118].

Незважаючи ні на кризу в ЄС, ні на відсутність консенсусу в Євросоюзі з питань її (України) перспективи членства, ні на розчарування, пов'язані із відтермінуваннями підписання Угоди про асоціацію, повномасштабна

європейська інтеграція для більшості громадян України, особливо молоді після Євромайдану залишається для українського народу пріоритетом номер один. Колишній глава українського зовнішньополітичного відомства, навіть ще за часів першої спроби підписання Угоди про асоціацію у Вільнюсі в листопаді 2013 року засвідчував, що послідовність, з якою велися переговори щодо Угоди про асоціацію, є найкращим підтвердженням того, що євроінтеграція залишається пріоритетною для Києва. Україна під час цих переговорів йшла на певні поступки та ратифікувала необхідні конвенції [56].

Попри кризу в Україні відносини між нашою державою та ЄС є важливим чинником політики європейських країн, адже цей зв'язок здійснює вплив на політичний баланс у європейській системі загалом, так як політична позиція ЄС буде орієнтиром для решти країн регіону. Відтепер це питання стало ключовим щодо розвитку безпекової політики не лише в європейському регіоні, але й у світі загалом. Оскільки українська криза спонукала до гострих дебатів щодо ефективності міжнародного права, перегляду ролі міжнародних організацій. Без визначення їхніх стратегічних перспектив ці відносини будуть сприйматися у невігідному світлі, викликаючи гострі питання та провокуючи тим самим небажані кроки з боку інших учасників європейської системи. Не кажучи вже про те, як дефіцит зрозумілих і прийнятних стратегічних перспектив ускладнює розвиток відносин для самих сторін, особливо із введенням в них низки елементів інтеграційного характеру [119].

Під стратегічними перспективами в даному випадку мається на увазі не стільки перспектива членства, скільки те, яким чином ці відносини впливатимуть, у першу чергу, на статусні характеристики обох сторін у політичній системі європейського континенту, а в другу – на конфігурацію геополітичного простору Східної Європи, а по-третє, на конфігурацію загальноєвропейського простору і баланс між провідними центрами сили Європи. Водночас, потрібно розрізняти два аспекти цього питання – з одного боку, ті геополітичні прагнення, які покладаються на ці відносини обома

сторонами, і ефекти, яких вони прагнуть досягти з їхньою допомогою, а з іншого – ті перспективні наслідки, до яких може привести реалізація теперішнього порядку денного [120].

У науковій літературі простежуються аналогічні тенденції, що й на політичному рівні – значна увага приділяється поточним процесам і форматам взаємодії між Україною та Євросоюзом, тоді як більш глобальні питання залишаються поза увагою. У фокусі досліджень перебувають здебільшого шляхи реалізації політики Євросоюзу на українському напрямі в умовах складної внутрішньополітичної ситуації в Україні, нестабільної економічної кон'юнктури та відсутності консенсусу всередині ЄС. Серед нещодавно опублікованих праць даної тематики варто виділити статті Г. Сасс, М. Денджерфілда, Т. Валашека, О. Коростельової, О. Стегнія тощо. У них детально розглядаються особливості впровадження Україною норм і стандартів ЄС, у тому числі після зміни влади, але при цьому відносини Україна-ЄС аналізуються у відриві від загального політичного контексту в Європі [121].

Для української науки проблематика європейської інтеграції є достатньо новою сферою дослідження. Зауважимо, що в Україні за останні три роки з'явилося декілька монографічних праць, присвячених євроінтеграційним проблемам в цілому. З-поміж них вирізняються колективні монографії вчених Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України [122]. У них досить детально висвітлені теоретико-методологічні проблеми та особливості практичної реалізації ідеї європейської інтеграції України. Серйозним доробком у вітчизняній теорії і практиці міжнародного права вважаємо праці відомого вченого-міжнародника В. І. Муравйова [123]. У теоретичній площині він розглядає питання гармонізації права ЄС та національного законодавства, а в практичній – здійснює порівняльний аналіз зближення законодавства країн членів ЄС, асоційованих країн Центрально-Східної Європи, України зокрема. З останніх публікацій, які привертають увагу наукової громадськості, особливо вирізняється дослідження М. Микієвича [124]. В історичній ретроспективі

привертає увагу праця В. Кременя, О. Їжака, В. Ткаченка «Україна: альтернативи поступу». Дану тему також досліджували: М. Баймуратов, О. Задорожній, В. Опришко, Ю. Шемшученко та ін. [12]. Фундаментальні принципи правопорядку ЄС ґрунтовно аналізуються в роботах А. Татама. Процеси становлення і розвитку Європейського Союзу, функціонування його інституціональної структури були ґрунтовно проаналізовані в монографіях вітчизняних дослідників [125].

Варто відзначити, що вивчення важливих проблем євроінтеграційних процесів, сучасного розвитку ЄС та взаємин з ним України глибоко досліджують не лише у столичних академічних та інших наукових центрах, але й в регіонах. Зокрема, заслуговує на увагу доробок викладачів кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Одразу слід зазначити, що відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані ще в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуєчий в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України. Політика України щодо розвитку відносин з Європейським Союзом реалізується на основі Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Відповідно до статті 11 Закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

Хоча прагнення України розвивати відносини з ЄС на принципах інтеграції був проголошений набагато раніше. Так, у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України» Київ вперше заявив про власні євроінтеграційні прагнення. Зміст документу свідчить, що перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейському Союзі за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з

Європейським Союзом Україна планує укласти з ним Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства в ЄС.

У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був закріплений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 14 вересня 2000 року. Зокрема, у Стратегії набуття повноправного членства в ЄС проголошено довготерміновою стратегічною метою європейської інтеграції України.

Підтримка курсу на інтеграцію до ЄС в класичному варіанті надається й на рівні Верховної Ради України, зокрема відповідні положення містяться в Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про співробітництво України та ЄС, ухваленій 28 листопада 2002 року, Заяві Верховної Ради України від 22 лютого 2007 року з приводу підготовки до початку переговорів щодо нової угоди між Україною та ЄС, а також Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та Митним союзом, ухваленій 19 травня 2011 року [46].

Щорічний саміт Україна-ЄС, який відбувся 9 вересня 2008 року, став важливим приводом для України та Євросоюзу дати оцінку їх відносинам та подивитися в майбутнє. Під час зустрічі в Парижі лідери обох сторін визнали, що Україна як європейська держава розділяє з країнами ЄС їх цінності та прагнення. Європейський Союз визнав європейські прагнення України та з повагою віднісся до її європейського вибору. Щодо укладання нової Угоди про асоціацію – лідери відзначили прогрес у переговорах та заявили, що нова Угода відновить спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС, сприятиме поглибленню відносин у всіх сферах та посилить політичну асоціацію й економічну інтеграцію шляхом спільних прав і зобов'язань. У свою чергу, політична асоціація – це узгодження позицій двох сторін з питань

міжнародного миру та безпеки, участь у політиці та програмах ЄС. В основі економічної інтеграції – створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що приведе до поступової інтеграції до внутрішнього ринку ЄС. Після підписання вищезазначеної угоди Україна зможе претендувати на членство в Європейському Союзі [126].

Саміт Україна–Європейський Союз, який було проведено в грудні 2010, а наступний в грудні 2011 року стали найбільш ефективними з точки зору досягнутих практичних результатів, оскільки надали імпульс переговорному процесу щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Крім того, було схвалено План дій щодо безвізового режиму поїздок громадян України до ЄС, підписано Протокол до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС про участь України в програмах ЄС, забезпечено подальше поглиблення секторальної інтеграції України до ЄС, у тому числі в енергетичній сфері – у контексті приєднання України до договору про Енергетичне співтовариство.

Драматичним став у цьому ряді саміт ЄС «Східного партнерства» у Вільнюсі 29 листопада 2013 року, на якому очікувалося підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС. Напередодні український Уряд взяв паузу на невизначений термін на підготовку до підписання, що викликало народне невдоволення, а згодом і падіння режиму Януковича.

Тільки після завершення Революції Гідності та відновлення Конституції України в редакції 2004 року 21 березня 2014 року глави держав та урядів Європейського Союзу та в.о. Прем'єр-міністр України А. Яценюк підписали політичні положення Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. Також було знову підтверджено прагнення підписати другу частину положень (про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі). Для того, щоб не чекати поки положення Угоди про Асоціацію та Поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі наберуть чинності, було прийнято рішення почати одностороннє

зменшення або скасування митних зборів ЄС із товарів, які були вироблені в Україні.

Таким чином, всупереч дії чисельних негативних чинників, які гальмують процес європейської інтеграції України, у наших відносинах з ЄС останнім часом досягнуто помітного поступу. Серед вищезгаданих чинників варто вказати такі, як: гостра внутрішньополітична криза в Україні, затяжна інституційна криза ЄС, наслідки світової економічної кризи, дії Російської Федерації, спрямовані на перегляд світової системи безпеки тощо.

Проте, залишається дискусійним питання про європейську перспективу для України, а саме часові та інституційні перспективи. Сьогодні, як вже зазначалося, внутрішня інституційна криза в ЄС добігає кінця. З набуттям чинності положень Лісабонського договору та чіткими сигналами про те, що практично призупинено розширення ЄС, цей процес триватиме. Принаймні у тому форматі, як це відбувалося із найближчими західними сусідами нашої держави, йдеться про країни колишнього «соціалістичного табору». Однак, попри внутрішню кризу в Україні, невизначеність провідних політичних сил із темпами євроінтеграційних процесів, найскладнішим із яких є питання вступу до НАТО, Україна має підстави сподіватися, що він не обмежиться лише балканськими країнами, а європейську перспективу України рано чи пізно буде остаточно підтверджено. Угода про асоціацію залишає відкритим шлях для подальшого поступального розвитку відносин між ЄС та Україною в інтеграційному ключі, чому сприятиме ефективне проведення процесу реформ в Україні [127].

Це підтвердив і 14 саміт Україна-ЄС, який відбувся 22 листопада 2010 року в Брюсселі, а також результати 15 саміту, який було проведено у грудні 2011 року в Києві. Ключовим результатом цих двох самітів стала презентація Європейським Союзом Плану дій щодо запровадження безвізового режиму. Крім того, у ході самітів Україна та Європейський Союз повсякчас досягали домовленості щодо прискорення переговорного процесу з укладання Угоди про

асоціацію між Україною та ЄС. Це відбувалося попри всі перешкоди, бо в Україні завжди знаходилися сили, як у політичному спектрі, так і в сфері громадянського суспільства та бізнесу, що були готові боронити європейський вектор розвитку. Свідченням цьому став феномен Євромайдану. Який довів європейській спільноті, політикам-скептикам та пересічним громадянам країн ЄС, що саме український народ визначатиме вектор розвитку власної держави.

Питання економічної інтеграції – основа інтеграції України до Європейського Союзу. Отримання статусу країни з ринковою економікою, скасування поправок Джексона-Веніка та вступ до СОТ позитивно вплинули на економічний статус нашої держави. Відбувається постійне збільшення товарообороту між Україною та Європейським Союзом. Існування більше п'ятисот спільних підприємств є доказом інтенсивної економічної співпраці. Тотальне впровадження зони вільної торгівлі з ЄС стане, хай не на початковому етапі, надпотужним каталізатором розвитку торгівельно-економічних та фінансових відносин. В Україні ще потрібно створити міцні асоціації виробників, подібні до тих, які існують на європейському просторі [129]. Безумовно, для України європейська інтеграція – це шлях оновлення економіки, її модернізації, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Для України колаборація з Європейським Союзом означає можливість отримати істотні економічні здобутки, які, зрештою, сприятимуть економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня населення. При цьому слід зазначити, що таке співробітництво вигідне усім сторонам.

Слід наголосити і на тому факті, що Україна активно бере участь у Європейській політиці безпеки та оборони (ЄПБО). Ця участь направлена на багатовекторне співробітництво у сфері міжнародної безпеки і регулюється Угодою між ЄС та Україною, залучаючись до проведення операцій

Європейського Союзу. Для нашої держави дане співробітництво є безумовним стратегічним пріоритетом та сферою національних інтересів, адже подібна колаборація сприяє модернізації оборонно-промислового комплексу України, а також набуттю досвіду в миротворчій діяльності та залученню до європейського політичного процесу. Саме в цьому питанні Україна зарекомендувала себе як надійного партнера та поліпшила свій імідж. Лісабонський договір, у цьому плані, відкрив для нашої держави нові можливості, адже більш активна інтеграційна співпраця з Брюсселем стане результатом того, що Києву вдасться розширити можливості виходу на нові світові ринки.

Але існують ряд значних перешкод, окрім системної внутрішньополітичної кризи в Україні та анексії півострова Крим Російською Федерацією на шляху євроінтеграційної співпраці Києва та Брюсселя. Це, першочергово, розбіжності серед держав всередині ЄС з приводу перспектив та напрямів розвитку ЄПБО, які проявляються у різному сприйнятті інтеграційних та безпекових викликів сучасності [130]. Саме тому Європейський Союз наразі не розглядає питання включення України до Європейського оборонного простору. Якщо говорити про питання залучення України до європейського безпекового та оборонного простору, слід зазначити позитивне ставлення населення нашої держави до подібного сценарію. Соціальні опитування показують, що українці більшою мірою вбачають майбутнє української безпеки у співробітництві з ЄС, а не з НАТО. Хоча останні події помітно змінюють ставлення українців до членства в НАТО [131]. Отже, можемо передбачити зміну політичних настроїв у Європі щодо такої співпраці. А свідченням тому є створення спільного україно-польсько-литовського батальйону, що стало реакцією наших сусідів на агресію Росії у східних українських областях та в Криму. Тут пригадується, що Україна має значний потенціал в авіаційній та космічній сфері, що може в майбутньому стати підґрунтям тісного співробітництва в безпековій сфері.

Між українською державою та європейською організацією налагоджена плідна співпраця у сфері попередження та запобігання тероризму, а також розповсюдженню зброї масового ураження. Саме в цей час такий інструмент має бути активно використаний обома сторонами. Існуючий Кодекс поведінки щодо експорту озброєнь не є обов'язковим до виконання в Україні, але держава має орієнтуватися на нього для уникнення повторення криз відносин між ЄС та Україною. Наприклад, декілька років тому країна мала напруження відносин з ЄС через поставки військової техніки в Македонію, неодноразово виникало аналогічне питання щодо Китаю та Грузії.

Передбачається активна діяльність ЄС у Чорноморському регіоні, а Україна як держава Чорноморського регіону, навіть попри тимчасову анексію Росією Криму, може використати співробітництво в цьому регіоні на свою користь, взявши на себе роль регіонального лідера.

Проте, останні заяви європейських політиків дають чітке розуміння, що європейська спільнота стурбована відсутністю належної взаємодії між гілками влади в Україні. Така неузгодженість позицій та некерованість процесів, безумовно, негативно позначаються на іміджі України. Існує надмірна політизація українського суспільства. Відбувається зміна посадовців по всій владній ланці з приходом кожної нової команди після виборів. Для європейців така практика не є поширеною, зазвичай змінюється лише найближче оточення лідерів держави [див. 45].

Європейський Союз є найбільшим донором України. Ще починаючи з 1991 року, загальний обсяг допомоги, наданої Україні з боку ЄС в рамках програми TACIS, макрофінансової та гуманітарної допомоги, складав понад один млрд. євро. У 2007 році ЄС реорганізував та об'єднав програму TACIS та інші супутні програми технічної допомоги ЄС, доступні для України, у новий Європейський Інструмент сусідства та партнерства – European Neighbourhood and Partnership Instrument. Фінансування в рамках Інструменту надається всім країнам в рамках ЄПС. Так, на період нашого дисертаційного дослідження

бюджет ЄІСП на 2007-2013 рр. становив близько 12 млрд. євро, з них для України було виділено 494 млн. євро в рамках Національної індикативної програми допомоги ЄІСП [див. 128].

Окрім ЄІСП з 2007 року Україна отримала доступ до нових форм технічної допомоги ЄС. Зокрема, додаткова підтримка для здійснення реформ у сфері адаптації законодавства та зміцнення інституційної спроможності надається у вигляді експертних консультацій в рамках спеціального механізму Technical Assistance and Information Exchange – ТАІЕХ [132], що застосовувався для сприяння передвступних переговорів країн-кандидатів. Крім цього, технічна та експертна допомога може надаватися індивідуальними державами-членами в рамках проектів «twinning» [133]. 22 листопада 2010 було також підписано Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво про доступ України до програм ЄС.

Інструментами допомоги стали Інвестиційний Механізм Сусідства (Neighbourhood Investment Facility), бюджет якого становив, до прикладу, 700 млн. євро на період 2007-2013 рр., та Механізм підтримки державного управління (Governance Facility) [134] з річним бюджетом 50 млн. євро. Кошти Інвестиційного Механізму надавалися на правах позик і супроводжували позики міжнародних фінансових інституцій країнам-партнерам для підтримки економічних реформ та інфраструктурних проектів. Фонди Механізму підтримки державного управління надавалися країнам-партнерам для підтримки заходів з реформування системи державного управління.

Із започаткуванням у 2009 році «Східного партнерства» обсяги технічної допомоги ЄС для України, як і для інших східних сусідів ЄС зростали. Окрім скерування частини фондів ЄІСП у розмірі 250 млн. євро на період 2010-2013 рр. для потреб східних сусідів, додаткові 350 млн. євро будуть надані цим країнам у період 2013-2020 рр. [135].

Слід відзначити, що саме 2009 рік в євроінтеграційній політиці України відзначився новим імпульсом. Рішення ЄС про укладення Угоди про асоціацію

з Україною відкрило перспективу переходу двосторонніх відносин на вищий рівень партнерства й співпраці, хоча й не дало відповіді на питання перспективи членства нашої держави в ЄС, на чому, власне, так наполягала українська сторона. Між тим, тема партнерства у відносинах України з Євросоюзом набула нового, більш мажорного, звучання [136].

У березні 2009 року в Брюсселі відбулась інвестиційна конференція на тему модернізації української газотранспортної системи. Європейський комісар Бенніга Ферреро-Вальднер зазначила, що «Україна є стратегічним партнером для ЄС в енергетичному секторі, через українську ГТС постачається 80 відсотків усього газу з Російської Федерації, що складає 20 % (тогочасних) від загального постачання енергоресурсів до країн ЄС. Теперішня криза показала, що Україна не повинна залишатись сама. Мова йде не тільки про енергетичну безпеку, а й про щораз сильніші економічні зв'язки». Також ЄС був готовий надати кредити на реформування енергетичного сектора України [див. 129], [137].

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС, який повин був скорегувати чинну Угоду про партнерство та співробітництво, були започатковані у березні 2007 року (у 2008 році сторони узгодили назву нової угоди – Угода про асоціацію). 11 листопада 2011 року у Брюсселі відбувся фінішний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди за виключенням формулювань щодо майбутнього нашої держави в об'єднаній Європі. Сторони домовилися, що зазначене згодом питання буде винесене на розгляд керівництва України та ЄС.

Особливим періодом фінансової допомоги став 2014 рік, коли Україна з відомих причин опинилася на межі існування як незалежна суверенна держава. Поряд із допомогою з боку МФВ та урядів США і Японії глави держав та урядів країн-членів Євросоюзу наприкінці травня 2014 року узгодили програму фінансової допомоги Україні в розмірі 1,6 млрд. євро. Окрім того ЄС узгодив

підготовку контракту зі сприяння будівництва інститутів влади і виділення для цього суми в розмірі 355 млн. євро. Раніше повідомлялося, що ЄС узгодив надання макрофінансової допомоги Україні у розмірі 1 млрд. євро. Додатково ще 1 млрд. євро було виділено ЄБРР для розвитку України.

Угода про асоціацію створює підґрунтя для якісно нового, поглибленого формату відносин між Україною та ЄС. Вона стала унікальним двостороннім документом, який виходить далеко за рамки подібних угод, укладених ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. Угода не лише заклала якісно нову юридичну основу подальших взаємин між Україною та ЄС, але й виступила стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні, передбачаючи широкомасштабну адаптацію законодавства України до норм та правил ЄС.

З укладенням Угоди відносини між Україною та ЄС переводяться на новий рівень – від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Важливим елементом Угоди є положення про створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Україна розглядає Угоду про асоціацію як важливий крок на шляху наближення в перспективі до наступного етапу – підготовки до вступу в ЄС.

За своєю структурою Угода складається з таких розділів:

- преамбула, загальні цілі та принципи;
- політичний діалог;
- юстиція, свобода та безпека;
- економічне та секторальне співробітництво;
- енергетика;
- поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі;
- загальні, інституційні та прикінцеві положення [138].

У частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» окреслюється підґрунтя, що існує сьогодні для укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема визнання з боку ЄС європейського вибору та європейських

устремління України як європейської країни, що поділяє з ЄС спільну історію і спільні цінності, а також визначені цілі Угоди, серед яких створення асоціації, поступове зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, поглиблення економічних та торгівельних відносин, зокрема шляхом створення ЗВТ, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки. Закріплюються основні принципи, що лежатимуть в основі асоціації, серед яких забезпечення прав людини та основоположних свобод, дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності. Підкреслюється, що подальші відносини між Україною та ЄС будуть також базуватися на принципах вільної ринкової економіки, верховенстві права, ефективному урядуванні тощо [139].

Розділ «Політичний діалог» містить положення, присвячені розвитку і зміцненню політичного діалогу у різних сферах, який, зокрема, має сприяти поступовій конвергенції України з ЄС у зовнішній та безпековій політиці. У розділі окреслені цілі політичного діалогу, ключовою з яких є запровадження політичної асоціації між Україною та ЄС. Серед інших завдань – поширення міжнародної стабільності та безпеки, зміцнення поваги до демократичних принципів, належного урядування, прав людини та фундаментальних свобод, поширення принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, співробітництво у сфері безпеки і оборони. Визначені рівні та формати політичного діалогу, зокрема у рамках самітів, на міністерському та інших рівнях.

Серед ключових напрямів взаємодії – співробітництво з метою поширення регіональної стабільності, зміцнення миру та міжнародного правосуддя, зокрема шляхом імплементації Римського статуту МКС [140], забезпечення поступової конвергенції у сфері зовнішньої і безпекової політики, включаючи Спільну політику безпеки та оборони, попередження конфліктів, нерозповсюдження, роззброєння та контроль за озброєнням, боротьба з тероризмом тощо.

У розділі Угоди «Юстиція, свобода і безпека» визначені напрями взаємодії в зазначеній сфері. Важливою метою співробітництва є утвердження верховенства права та зміцнення відповідних інституцій, зокрема у сфері правоохоронної діяльності та встановлення правосуддя, насамперед зміцнення судової системи, покращення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості.

Важливим аспектом співпраці є забезпечення належного рівня захисту персональних даних у відповідності з кращими європейськими та міжнародними стандартами. Для управління міграційними потоками Угодою буде запроваджений всеохоплюючий діалог щодо ключових питань у сфері міграції та протидії торгівлі людьми. Деякі статті присвячені створенню відповідних умов працівникам, які на легальній основі працевлаштовані за кордоном.

Значна увага приділяється забезпеченню постійної мобільності громадян та сприянню вирішення візових питань, зокрема шляхом запровадження безвізового режиму після створення належних умов, визначених Планом дій щодо лібералізації візового режиму.

Обидві сторони також беруть зобов'язання співпрацювати з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням терористичних організацій, незаконним обігом наркотичних засобів, з організованою злочинністю, а також розвиватимуть співробітництво у сфері надання юридичної допомоги у цивільних та кримінальних справах.

Розділ Угоди про асоціацію «Економічне та секторальне співробітництво» містить також положення про умови та терміни гармонізації законодавства України та законодавства Європейського Союзу [141], зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами в низці секторів економіки України та напрямків реалізації державної галузевої політики. 27 підрозділів цього розділу Угоди передбачають

відповідні заходи в таких секторах як оподаткування, транспорт, навколишнє середовище, промислова політика та підприємництво, туризм, аудіовізуальна політика, космічні дослідження, охорона здоров'я, культура, освіта тощо.

Імплементация даного розділу Угоди про асоціацію надасть змогу першочергово забезпечити більш глибоке виконання положень Угоди щодо ЗВТ, так як сприятиме зближенню регуляторних механізмів України та Європейського Союзу, а з тим – усуненню нетарифних торговельних бар'єрів, а, по-друге, сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки та суспільного життя України.

Положення Угоди про асоціацію Україна-ЄС у частині енергетичної співпраці запроваджують гармонізовані нормативно-правові рамки режиму регулювання діяльності підприємств енергетичної галузі на території України та Європейського Союзу. Цими положеннями закріплюються спільні принципи такого режиму, взяті з енергетичного законодавства ЄС, а саме, принципи розподілу функцій видобування, транспортування, транзитивання та кінцевої реалізації енергоносіїв, принципи недискримінації, цивілізованого поводження з підприємствами сторін, прозорості процедури надання дозволів та ліцензій до видобутку та транспортування енергоносіїв. Згідно з цим у разі виникнення розбіжностей між правовим режимом, що встановлюється Угодою, та нормами Енергетичного співтовариства останні матимуть переважуючу силу. Положення вводять також прискорену процедуру розгляду спорів у сфері поставок та транзиту енергоносіїв.

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі Україна-ЄС має на меті лібералізувати торгівлю як товарами, так і послугами, рух капіталу та у певній мірі рух робочої сили. Характерною рисою ЗВТ Україна-ЄС є комплексна програма адаптування секторальних законодавчих та нормативно-правових актів України у сфері транспорту, енергетики, послуг, сільського господарства до відповідних стандартів Європейського Союзу. Це дозволяє

значною мірою усунути технічні бар'єри у торговельних відносинах між Україною та ЄС, забезпечивши розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських компаній і навпаки.

Розділ щодо ЗВТ охоплюватиме такі ключові сфери як: торгівля товарами, інструменти торговельного захисту; співробітництво в митній сфері; адміністративне співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; торговельні відносини в енергетичній сфері; послуги із заснування компаній та вкладання інвестицій; визнання кваліфікації працівників; рух капіталу та платежів; конкурентна політика, що включає антимонопольні заходи та державну допомогу; права інтелектуальної власності, географічні назви товарів; державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; транспарентність та врегулювання торгово-економічних суперечок [142].

У розділі про загальні, інституційні та в прикінцевих положеннях запроваджуються нові формати та рівні співробітництва між Україною та ЄС після ратифікації Угоди про асоціацію, зокрема саміти, Рада асоціації, Комітет асоціації, Парламентський комітет асоціації. Для залучення до реалізації Угоди громадянського суспільства було передбачено створення Платформи громадянського суспільства. А в контексті забезпечення відповідного виконання Угоди передбачається впровадження відповідного механізму моніторингу та врегулювання спірних питань, які можуть виникати в ході виконання Угоди про асоціацію.

У зв'язку з невизначеним терміном дії Угоди було передбачено можливість здійснення її всебічного перегляду на предмет досягнення нею своїх цілей протягом 5 років з дати набуття чинності, а також у будь-який період за взаємною згодою сторін.

Слід зауважити, що процес зближення України та ЄС відбувався у форматі нового інтеграційного проекту, що був запропонований як певна альтернатива до попереднього процесу інтеграції колишніх соціалістичних держав до єдиного європейського простору. Мова про те, що 26 травня 2008

року до уваги членів Ради Європейського Союзу із загальних питань та зовнішніх відносин було представлено розглянуту вище польсько-шведську стратегічну ініціативу «Східне партнерство». Вже 19-20 червня 2008 року Європейська рада затвердила попередній проект програми «Східного партнерства» й доручила Європейській комісії на початку 2009 року підготувати покрокові пропозиції, наголошуючи на необхідності диференційованого підходу в рамках Європейської політики сусідства до кожної з держав-учасниць [143], [144].

Європейська політика сусідства (ЄСП) стала малоочікуваним результатом спроб деяких європейських країн окреслити східний напрямок зовнішньої політики Європейського Союзу. Однією з найперших була пропозиція Великої Британії, яку підтримала Швеція, і що була оприлюднена на зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів ЄС у Люксембурзі у квітні 2002 року в ході обговорення аналітичної доповіді «Ширша Європа: відносини між розширеним ЄС та його східними сусідами». Впродовж головування Данії в Європейському Союзі у 2002 році ідея сусідства набула вигляду «Ініціативи щодо нових сусідів» і була спрямована виключно на схід. Однак під політичним тиском Франції та Іспанії Європейська Комісія поширила цей проект на середземноморські країни та включила Барселонський процес у нові рамки співробітництва з сусідніми державами. Вже в підготовленій Європейською Комісією в 2003 році програмі «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин з новими східними та південними сусідами» східний та південний напрями зовнішньої політики ЄС було об'єднано спільною парадигмою сусідства. З боку ЄС такий крок був компромісом між необхідністю підтримувати зацікавленість до європейського інтеграційного проекту в пострадянських країнах та неготовністю вдовольнити інтеграційні прагнення частини з них, у тому числі й України, на повноправне членство. Набуття Лісабонським договором чинності додатково підштовхувало Євросоюз до більш активних дій у так званих «єсівських» прикордонних регіонах [145].

Також у грудні 2009 року була оприлюднена комунікативна ініціатива Європейської Комісії за назвою «Посилюючи Європейську політику сусідства», в якій все ще не розрізнялися східні та південні сусіди, однак передбачалося запропонувати тіснішу співпрацю країнам, що досягли відчутного прогресу в реалізації Плану дій з ЄС, до таких віднесли й Україну. Ідентичну стратегію продовжувала і Німеччина, розпочавши головування в ЄС у першій половині 2007 року. Проект «ЄПС+» містив заклик до поглиблення відносини з Україною, Білоруссю та Молдовою й країнами Південного Кавказу [146].

Слід підкреслити, що програма «Східне партнерство», слугувала своєрідною компенсацією Україні й Грузії за неотримане в квітні 2008 року на Саміті у Бухаресті запрошення приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО. проте в Україні польсько-шведська ініціатива сприйнялася досить скептично, оскільки не містила жодних положень про перспективи членства в Європейському Союзі. Крім того «Східне партнерство» передбачалося здійснювати в рамках Європейської політики сусідства. Прогнозуючи невдоволення сусідів, перш за все України, подібним форматом відносин, автори проекту «Східне партнерство» визначили його ключовим елементом принцип диференціації держав-учасниць. В якості інструменту зміцнення горизонтальних зв'язків між партнерами і ЄС було запропоновано Угоди про Поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі та плани дій нового покоління, які підписувалися з кожною державою окремо. Сьогодні експертне середовище так само продовжує вважати, що більш міцний і потужний Європейський Союз, який набуває нової геополітичної ролі після набуття чинності Лісабонським договором, є безумовним українським зовнішньополітичним пріоритетом. І розмін повноцінної євроінтеграції на примарне «Східне партнерство» є неадекватним. Частково таке припущення отримало своє підтвердження після провалу у Вільнюсі в листопаді 2013 року. Між тим, як держави ЄС, так і Україна змушені були пройти й це історичне випробування,

щоб глибше зрозуміти свої інтереси, наміри та можливості в ближчому зближенні з перспективою вступу [147].

Для участі у програмі «Східного партнерста» були запрошені Азербайджан, Білорусія, Вірменія, Грузія, Молдова, які отримали статус країн-партнерів Європейського Союзу. Пропозиція Чехії щодо об'єднання всіх учасників Саміту в Празі словом «європейські країни» була відкинута, оскільки, з погляду представників Німеччини, містила елементи визнання перспективи членства держав у ЄС.

Парируючи заяви про очевидну диспропорцію в потенціалі та євроінтеграційних прагненнях партнерів, упорядники проекту визнають існування розбіжностей у цілях співпраці країн-партнерів з ЄС, але знаходять спільне бажання її розширити та якісно поглибити. Саме тому основним принципом програми «Східного партнерства» оголошено диференціацію. Однак статус партнера не має нічого спільного зі статусом кандидата чи, навіть, потенційного кандидата на членство. З огляду на те, що програма мала діяти до 2013 року, питання отримання вищого статусу у відносинах з Європейським Союзом у ближчі роки втрачав сенс. Тобто для України «Східне партнерство» фактично стало такою собі альтернативою повноправному членству у ЄС. Однак, український уряд змушений був піти на такий «неповноцінний розмін». Було зрозуміло, що подібна форма співпраці зі східними сусідами зумовлювалася потребою заручитися підтримкою програми з боку впливових членів Євросоюзу, які стояли на позиції зняття з порядку денного питання нових членів. У той час офіційна позиція України ґрунтується на переконанні, що дана ініціатива ніколи не зможе замінити реальну перспективу набуття повноправного членства в Європейському Союзі, а тому розглядати її в якості альтернативи розширенню ЄС не варто. У свою чергу, зовнішня політика ЄС щодо України ґрунтувалася на розвитку відносин, які до підписання Угоди про асоціацію визначалися Угодою про партнерство і співробітництво.

Можемо зазначити, що Україні потрібно виконати ряд вимог ЄС до держав-кандидатів, які визначені Копенгагенськими критеріями членства. Їх виконання є абсолютно обов'язковим для вступу, без чого неможливий початок процесу переговорів з ЄС щодо приєднання до нього.

Серед цих критерій особливе місце посідає третій критерій членства в ЄС – відповідність національного законодавства країни-претендента загальноєвропейським вимогам і стандартам, так званого *acquis communautaire* – правової системи ЄС [147]. Поступ держави на шляху виконання всіх Копенгагенських критеріїв у цілому та цього критерію зокрема дозволяє давати найбільш об'єктивну та повноцінну відповідь, наскільки країна наближається до втілення в життя визначених перед собою стратегічних цілей і завдань. А відтак необхідним стає запровадження внутрішньодержавного моніторингу просування до виконання цих критеріїв. Це дозволить йому стати важливим інструментом як оцінки реформ у країні, так і, завдяки чітко визначеним індикаторам, здійснювати оцінку ефективності вітчизняної системи влади, інститутів державного управління в цілому.

Питання адаптації вітчизняного права до норм і стандартів ЄС викликає увагу не тільки політиків, народних депутатів, державних службовців, але й науковців, які досліджують процеси європейської інтеграції України. З одного боку, серед інших критеріїв-умов вступу до ЄС досягнення саме третього критерію виглядає відносно найпростішим, з точки зору необхідних для цього ресурсів та управлінської технології, завданням. Але з іншого, навіть продовження процесу наближення до ЄС, досягнення успіху на переговорах про створення з ним зони вільної торгівлі та нової Угоди про асоціацію, вимагають від України євроадаптації свого національного законодавства не у віддаленій, довгостроковій перспективі, а в чітко визначені й стислі терміни. З підписанням економічної частини в червні 2014 року Угоди про асоціацію цей процес набуває практичного щоденного змісту.

Натомість є підстави констатувати, що на момент підписання як політичної, так і економічної частин Угоди беззаперечного прогресу в цій сфері діяльності нашої держави на час нашого дослідження не досягнуто. Очевидна суперечність між важливістю цього завдання та отриманими практичними результатами породжує низку запитань, на які необхідно дати належні відповіді. Ще важливіше – усунути ті проблеми, що нагромадились у сфері реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави, серед яких чільне місце займають гармонізація законодавчої бази, боротьба з корупцією та розбудова демократичних інститутів.

Цілком природно, що одна із них, а саме, питання наближення законодавства України до права ЄС, було предметом розгляду відповідних парламентських слухань та обговорювалось на засіданнях комітетів Верховної Ради України, заслуховувалось Кабінетом Міністрів України, потрапляло в поле зору інших центральних органів виконавчої влади. Воно також було предметом обговорення на різноманітних науково-практичних конференціях національними експертами, вітчизняними та зарубіжними дослідниками, зацікавленими в успіху євроінтеграційної політики Києва. Але робота щодо гармонізації законодавства України з правовими нормами Європейського Союзу значно ускладнюється внаслідок помітного дефіциту в нашій державі вагомих теоретичних досліджень, наукових і науково-практичних розробок із зазначеної проблематики. Поки що в Україні відсутні спеціальні комплексні дослідження, спрямовані на визначення основних шляхів і перспектив гармонізації законодавства України та ЄС. Це є додатковим поштовхом до належного наукового осмислення проблемних питань європейської інтеграції правової системи України саме з точки зору встановлення факту відповідності чи невідповідності вітчизняного законодавства основним стандартам Євросоюзу в цій сфері [142].

Очевидно, що сучасні слабкі євроінтеграційні позиції України та її невідповідність політичним і економічним критеріям для вступу до ЄС є

закономірним результатом непослідовності й зволікання в здійсненні реформ – роки тупцювання на місці залишили Україну позаду тих країн Центральної і Східної Європи, які наполегливо здійснювали складні ринкові перетворення [147]. Успіхи української дипломатії і заслужене визнання позитивної ролі України в підтриманні регіональної безпеки виявилися недостатніми, аби компенсувати брак структурних реформ всередині країни. Не можна вважати серйозним аргументом пояснення розриву між намірами і деклараціями, з одного боку, та їх імплементацією, з іншого, передусім у сфері європеїзації українського законодавства, лише тяганиною парламентських процедур чи, тим паче, «неконструктивною опозиційністю» Верховної Ради. Корпоративна закритість системи державного управління, високий рівень корупції, слабкість демократичних інституцій і нерозвиненість громадянського суспільства, минулі утиски свободи преси, політичні проблеми, що викликали критику Ради Європи, відсутність стабільного національного консенсусу з ключових питань внутрішнього розвитку і зовнішньої політики, тепер ще й збройне протистояння на сході країни утворюють вкрай негативне тло для відносин України з ЄС і загрожують перетворити Україну на країну-аутсайдера. Подібні загрози і непевності є і в сфері економіки. Наявне правове поле й інституційна інфраструктура не створюють достатньої безпеки для інвесторів і кредиторів, сприяють виникненню торговельних суперечок і обмежують потенціал регіонального економічного співробітництва. Тому і Президентові України, і Уряду, і парламенту доводиться вкрай оперативно приймати необхідні рішення.

Поступом до Європи можна назвати і довгоочікуване прийняття «безвізових» законів. Розглядаючи відносини України та ЄС, неможливо не звернути увагу на питання безвізового режиму. Протягом певного періоду вже було зроблено декілька кроків щодо вирішення цього питання. Зокрема, 22 листопада 2010 року тодішній Президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу підтвердив, що у ході саміту Україна-ЄС буде розпочато План дій з безвізового режиму для українців. У свою чергу тодішній президент Ради ЄС

Герман ван Ромпей зазначив, що в Брюсселі визнають європейські прагнення України. На його думку, це засвідчувало європейський вибір не лише керівництва України, а і її народу [148]. Згодом, восени 2013 та взимку 2014 року українські громадяни саме цю думку європейського чільника і довели своїми громадськими виступами та загибеллю людей на Майдані Незалежності.

Варто відмітити, що соціологічні дослідження щодо ставлення українців до вступу України в ЄС у різний час історичного розвитку вражали абсолютно протилежними результатами. Це могло бути свідченням гостроти та принциповості цього питання, визначенням його як ключового у цивілізаційному виборі держави.

Наведемо деяку хронологію, що підтверджує динаміку настроїв громадян України щодо перспектив євроінтеграції. Для цього звернемося до 2011 року, одного із визначальних у процесі підписання Угоди про асоціацію. Адже саме цього року документ був готовий до його підписання вже на саміті Україна-ЄС у Києві в грудні. Результати соціологічних опитувань були досить різними: від того, що українці на той час були орієнтовані на зближення з Росією, а не з Європою, і до того, що більшість українців підтримують вступ до ЄС (понад 50% українських громадян вважали, що Україні потрібно вступати в Європейський Союз, а число тих, хто дотримується протилежної точки зору, становило понад 30%). Такий дисонанс у дослідженнях громадської думки можна пояснити лише замовним характером опитування, в якому більшість респондентів висловилися проти вступу України до ЄС.

Як уже відзначалося у роботі, що рядом експертів було здійснено детальне дослідження економічної частини Порядку денного асоціації (ПДА) Україна-ЄС у період з 2011 по 2012 рік. Слід підкреслити, що в Україні відбувалося нерівномірне наближення до стандартів Євросоюзу в політичній та економічній частинах. Така ситуація в економічному вимірі дещо легша, через те, що наближення до стандартів ЄС у цій сфері є надзвичайно вигідним для України. Таким чином, прогрес у секторальних реформах надає не лише

покращення поточного економічного співробітництва з Європою і створення потенційно більш привабливого інвестиційного клімату в Україні, але також створює значне підґрунтя для успішного впровадження Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Говорячи про попередні результати виконання положень порядку денного, які стосуються економіки, то за звітний період було повністю виконано 2 пріоритети, і не виконано – також 2, перебували на стадії виконання – 44. Основна маса пріоритетів, що знаходилися на стадії виконання, є цілком логічно обумовленими. Одне з основних досягнень періоду вважається прийняття Митного кодексу, що привело правила митного врегулювання в Україні не лише у відповідність згідно з вимогами СОТ, однак наблизило до багатьох міжнародних стандартів та правил, які використовує ЄС. Крім цього, прогрес можна спостерігати в сферах впровадження технічних регламентів щодо промислової продукції, стандартів та процедури оцінки відповідності, санітарні та фітосанітарні заходи, державні закупівлі, стратегічне управління державними фінансами тощо. Водночас невиконаними тривалий час залишалися два пріоритети Порядку денного асоціації, а це забезпечення імплементації Рахунковою палатою міжнародних стандартів зовнішнього аудиту, а також розроблення політики корпоративного управління фінансовою діяльністю держави, сприяння дотримання даної політики згідно з міжнародними стандартами. Однак, незважаючи на прогрес у процесі імплементації положень ПДА, варто було б вказати, що сам прогрес повинен бути швидшим, і хотілося б відзначати більш чіткі результати [149].

Сьогодні ми можемо стверджувати, що відносини між Україною та Євросоюзом внаслідок кардинальних трансформацій в Україні перейшли з етапу поміркованого розвитку практично у всіх сферах економіки до пришвидшеного та цілком відкритого. Однак на шляху інтеграції у світову економіку є достатньо проблем, ключовими з яких є низька конкурентоспроможність української продукції, недостатньо ефективна

структура експорту, що провокує від'ємне сальдо по зовнішньоторговельним операціям, несприятливий інвестиційний клімат, значна кількість законодавчих перешкоди тощо. Ці проблеми вимагають швидкого вирішення, інакше вони будуть і надалі стримувати процеси інтеграції України у світовий економічний простір. Саме тому інтеграційні прагнення і заходи нашої держави повинні здійснюватися з метою досягнення гармонізації взаємовідносин [див. 55].

Хотілося б висловити низку аргументів, що свідчать на користь розвитку поглибленої співпраці України з Європейським Союзом, а саме:

1. Співробітництво необхідне для технологічного оновлення українського виробництва, а саме мова йде про створення нового виробничо-технологічного укладу.

2. Вихід на європейські ринки має велике значення як джерело досвіду та практичних вмінь реалізовувати стратегію виробничо-комерційної діяльності, зорієнтовану на світову кон'юнктуру відповідних ринків.

3. Розвиток співробітництва сприятиме повнішому використанню потенціалу України як транзитної держави, що означає збільшення надходжень від експорту транспортних послуг та розвиток відповідних галузей промисловості.

4. Однією з тенденцій сучасного промислового розвитку є формування виробничо-комерційних ланок, учасниками яких є фірми та підприємства різних країн. Інтеграція українських виробників у такі ланцюги дасть змогу виходити на нові перспективні ринки збуту, раціоналізувати власне виробництво, гнучкіше реагувати на зміни міжнародної економічної кон'юнктури.

5. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є міжнародним зобов'язанням, особливо в пріоритетних сферах. Адаптація енергетичного законодавства, яка визначена пріоритетною сферою відповідно до Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», має сприяти створенню

конкурентних енергетичних ринків України, інтегрованих до європейських ринків [150].

Необхідно визнати, що досі, а ні Україна, а ні Європейський Союз у просуванні двосторонніх відносин не виходили з цілісного стратегічного бачення бажаної політичної конфігурації європейської системи, а керувалися переважно міркуваннями підвищення власного статусу, отримання тактичних переваг та гарантування власної безпеки. Не дивно, що за таких обставин структурною основою відносин виступають взаємоприйнятні ключові середньострокові пріоритети, які не дають відповідей на фундаментальні запитання щодо майбутнього облаштування європейського континенту, але є достатньо гнучкими, щоб не обмежувати свободу дій обох контрагентів.

Процес визначення цих пріоритетів демонструє деякі парадоксальні риси відносин між Україною та Євросоюзом. У наукових та політичних колах обох сторін поширене уявлення про те, що цим відносинам властива істотна асиметричність, обумовлена тим, що ЄС схильний самостійно встановлювати порядок денний, причому не тільки відносин з країнами-партнерами, але й проведення ними внутрішніх реформ. З огляду на це, деякі дослідники навіть вважають Європейську політику сусідства та інші формати співробітництва Євросоюзу з сусідніми державами інструментами «зовнішнього управління». Такі коментарі особливо посилюються після того, як Лісабонський договір набрав чинності. Однак, після уважнішого вивчення виявляється, що подібне уявлення не зовсім відповідає дійсності. Брюссель справді спрямовує свою політику на здійснення нормативної конвергенції сусідніх країн, тобто переходу на норми і стандарти ЄС, принаймні в критично важливих сферах. Тому часто його діалог з Україною нагадує висунення односторонніх вимог щодо бажаних, з точки зору європейських функціонерів, перетворень в Українській державі, про виконання яких регулярно рапортують вітчизняні чиновники. Але для спонукання українського керівництва до здійснення реформ ЄС згідно з принципом обумовленості (conditionality) [151] повинен

запропонувати відповідні стимули та переваги, на які країна-партнер може розраховувати в разі успішного проведення реформ. Проблема стимулів і проблема зв'язку між проведенням реформ та наданням обіцяних переваг виявились головними каменями спотикання в практичному втіленні підходу Євросоюзу [див. 46]. В європейських столицях не було реалістичного уявлення про стимули, здатні спонукати уряди пострадянських країн до здійснення радикальних перетворень, так само, як і повномасштабної стратегії поетапного та чітко регламентованого введення в дію цих стимулів. Фактично, єдине, що міг запропонувати Євросоюз сусіднім країнам в умовах, коли перспектива членства відкидалась як така, – це економічна допомога. І на початковому етапі реалізація ЄПС у вигляді двосторонніх Планів дій спиралась виключно на запевнення в подальшому збільшенні економічної допомоги за підсумками їх виконання. Варто відзначити, що це є не одиничним випадком, а скоріше іманентною властивістю зовнішньої політики Євросоюзу, який дуже часто намагався придбати собі політичний вплив, пропонуючи обмежений обсяг допомоги, аніж виробляючи дієві політичні та безпекові стратегії. Саме подібна розгубленість євроінтеграційної спільноти дала змогу країнам-сусідам впливати на порядок денний їх відносин з ЄС. І українській дипломатії вдалось скористатись концептуальними прогалинами політики Євросоюзу. Офіційний Київ висунув формулу політичної асоціації та економічної інтеграції як основу майбутньої нової посиленої угоди, яка мала прийти на зміну Угоді про партнерство та співробітництво. Ця формула вважалась цілком прийнятною для обох сторін, оскільки, будучи доволі абстрактною, дозволяла реалізувати власні інтереси без вагомих поступок і витрат. При цьому кожна сторона дотримувалась власного її розуміння. Україна прагнула політичної асоціації як запоруки перспективи членства за аналогією з країнами Центральної Європи, для яких асоціація з ЄС стала проміжним етапом на шляху до членства [152]. Для Брюсселя політична асоціація – зручний інструмент, який уможлиблював наближення України до євроінтеграційного об'єднання без формального

надання перспективи членства. Так само й економічна інтеграція розглядалась українським керівництвом як еквівалент входженню до внутрішнього ринку ЄС і поширенню на Україну чотирьох свобод, – вільного руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили – тоді як європейські керівники вбачали в ній будь-яку обмежену форму залучення України до внутрішнього ринку, яка б дозволяла вимагати від України впровадження європейських регуляторних стандартів.

У результаті українська формула, нехай і в європейській інтерпретації, була інкорпорована до офіційної риторики Євросоюзу, а згодом перетворилась на провідний концептуальний елемент «Східного партнерства».

Приблизно аналогічний сценарій мав місце в питанні безвізового режиму – Україна самостійно ініціювала постановку цього питання на порядок денний і досягла змістовного результату – підписання конкретного Плану дій, в якому на політичному рівні визнається сама можливість запровадження безвізового режиму короткострокових поїздок громадян. Звісно, цьому сприяла низка факторів, як всередині ЄС, так і у відносинах Україна-ЄС. Але це свідчить про те, що Україна не є пасивним реципієнтом імпульсів, які генерує Брюссель та інші європейські столиці. Україна може здійснювати вплив на формування порядку денного відносин з Євросоюзом шляхом висунення взаємоприйнятних ініціатив, які відповідають інтересам усіх зацікавлених сторін. Зрозуміло, цю спроможність не можна перебільшувати. Хоча Україна є ініціатором усіх тих середньострокових орієнтирів, які фігурують у відносинах ЄС з країнами Східної Європи на даному етапі, їх практичне наповнення залежить першочергово від Європейського Союзу, який на певному етапі історії, напевне до кривавої фази українського Євромайдану, проявляв стриманість у питаннях йти назустріч прагненням сусідніх країн і цілеспрямовано обмежував рівень залучення до євроінтеграційних процесів, на який можуть претендувати ці країни. Ця тенденція яскраво простежується на прикладі Спільної комунікації Європейської Комісії та Високого представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики «Нова відповідь на зміни у сусідстві», що є продуктом

стратегічного огляду Європейської політики сусідства, який тривав з літа 2010 року. Положення Лісабонського договору забезпечують практичний інструментарій для таких кроків [153].

Однак, протягом кількох років у відносинах Україна-ЄС спостерігалася наступна ситуація: хоча визначені середньострокові орієнтири вважаються обома сторонами цілком адекватними, їх практична реалізація виявилась не надто задовільною. Євросоюзу не вдалось у повній мірі використати перспективу укладання Угоди про асоціацію із створенням Поглибленої зони вільної торгівлі для стимулювання тогочасного українського уряду на чолі з М. Азаровим до здійснення масштабних реформуваль. А Україна, перетворивши євроінтеграцію на головний напрямок власної зовнішньої політики, не змогла протягом тривалого часу розраховувати на неї в сенсі отримання вагомих політичних та економічних переваг та виконання власних зовнішньополітичних завдань, тоді як обсяг її зобов'язань по відношенню до ЄС невинно зростає. Обом сторонам були необхідні, по-перше, конкретні змістовні результати, які б давали змогу говорити про перехід відносин на якісно новий рівень, а по-друге, спільне бачення політичних цілей, виконанню яких слугують формати, запропоновані в рамках «Східного партнерства».

Наразі в сторін є серйозний шанс домогтись результату після повноформатного підписання у червні 2014 року Угоди про асоціацію – політичної та економічної частин. Налаштованість Брюсселя на укладання Угоди означає, що в Києва з'явилась можливість досягти анонсованих орієнтирів і зміцнити свої зв'язки з євроінтеграційною спільнотою. Очевидно, що це завдання становило найбільший пріоритет нової української дипломатії після Революції Гідності, внаслідок чого загрожує перетворитися на самоціль, за якою може загубитися практична реалізація цього визначального документа.

Багато що буде залежати від практичного наповнення тих форматів, які започатковані Угодою. Її структурне значення на континентальному рівні також виглядає суперечливо, але на рівні простору Східної Європи підписання

Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, поза сумнівами, є суттєвим структурним зрушенням, яке вплине на подальшу конфігурацію даного простору. Багато в чому це зрушення було вже закладено у параметрах «Східного партнерства», адже це був перший інституційний механізм взаємодії ЄС з країнами пострадянського простору, який не включав Росію, і базувався на концептуальних засадах, відмінних від механізмів відносин Росія-ЄС. Його договірне закріплення означає переведення відносин Україна-ЄС на чітку інтеграційну основу, через що безпосередні важелі впливу на просторі Східної Європи в Росії істотно звужуються. Це змусило Москву активно «включитися в гру», намагаючись залучити Україну до Митного союзу/Євразійського союзу Росії, Білорусі та Казахстану шляхом як запевнень в економічних перевагах подібного кроку, так і вдавання до методів тиску з метою демонстрації негативних наслідків відмови України від російської пропозиції. Результатом цього стало загострення напруги і ускладнення політичного становища України, виникла агресія Росії у Криму та на Донбасі. До згаданих подій на тлі цих перипетій у діалозі з Росією український політикум знов повертався до дискусій на тему уявного вибору між європейським та євразійським векторами інтеграції. Але насправді, така постановка питання не відповідала реальним проблемам, які на даному етапі історичного розвитку мала вирішувати Україна у своїй зовнішньополітичній стратегії. По-перше, а ні на європейському, а ні на євразійському напрямку мова не йшла про повноцінну інтеграцію, а про певні обмежені форми секторальної та торговельної співпраці, які, однак, накладають серйозні далекосяжні зобов'язання і обмеження на зовнішню та внутрішню політику України. По-друге, очевидне взаємовиключення цих форм маскує той факт, що самі по собі західний та східний вектор зовнішньої політики України не є за своєю природою взаємовиключними. Їх взаємовиключення є похідною від загального стану відносин між Росією та Євросоюзом, характеру і спрямованості їх політики в Східній Європі та ступеню координації між ними. Іншими словами, західний та східний вектори зовнішньої політики України є

взаємовиключними настільки, наскільки їх хочуть бачити такими керівні кола, які формують політичний контекст у Східній Європі, і зрештою наскільки їх хоче бачити такими сама Україна. Після політичних трансформацій в Україні це питання не зникло, а має бути вирішеним за складніших умов військової агресії, розриву економічних зв'язків із російськими партнерами, втрати нашою державою частини територій.

Європейський Союз у цьому сенсі займає достатньо чітку позицію, прагнучи втілення в життя запропонованої ним моделі наближення східних сусідів за допомогою нормативної конвергенції як інструменту стабілізації простору Східної Європи. Будь-які перешкоди на цьому шляху розглядаються як небажані, а їхнє усунення часто відбувається шляхом здійснення тиску на уряди сусідніх країн. Позиція Росії в даному випадку є менш послідовною: російські урядовці одночасно наголошують на неможливості поєднання Україною двох векторів інтеграції і стверджують, що жодних протиріч між процесами, які відбуваються в межах російських інтеграційних проектів та інтеграційними процесами в Євросоюзі, немає.

Напевно, загальна логіка політики Москви в цьому питанні від початку полягала в тому, що Росія не заперечує проти зближення України з ЄС як такого, але то приховано, то відверто намагається протистояти тим формам зближення, які унеможливають залучення України до російських інтеграційних проектів і врегулювання спірних питань на рівні двостороннього російсько-українського діалогу. Про це свідчить той факт, що заперечення з боку Кремля викликає не Угода про асоціацію в цілому, а конкретно створення зони вільної торгівлі чи точніше її можливі політичні наслідки. Тому взаємовиключення форм співпраці, які пропонують Україні обидві сторони, є не стільки їхньою цілеспрямованою стратегією, а побічним продуктом їх готовності до просування власного порядку денного, незважаючи на заперечення одна одної.

Таким чином, перед Україною навіть після підписання Угоди про асоціацію стоїть дві основні політичні проблеми. Одна тактична – дилема віднайдення оптимальних інституційних форм просування власних інтересів в умовах інтенсивних трансформацій європейського політичного простору, кінцевий результат яких не є чітко окресленим. Українська дипломатія цілком слушно визначає своє завдання в нинішньому контексті у вигляді стабілізації та знаходження проміжних поточних форм співпраці з Росією та державами Митного союзу/Євразійського союзу, допоки ці всі держави не стануть членами СОТ. А по суті ця риторика була направлена на те, щоб створити нормальний контекст для фіналізації переговорів щодо Угоди про асоціацію. Київ цілеспрямовано прагне знизити «градус» публічної дискусії до того моменту, коли питання економічних тарифів вже не буде регулюватися на суто двосторонній основі, і при цьому не допустити консервації існуючого стану речей, стимулюючи як Росію, так і Європейський Союз до здійснення подальших змін.

Друга дилема більш стратегічного характеру – дилема вироблення ефективної моделі інтегрування в нове європейське середовище без порушення існуючого рівня інтегрованості з традиційними партнерами на просторі СНД. За великим рахунком, це ключова дилема зовнішньої політики України взагалі на тлі практично зруйнованих відносин з РФ. Вона вимагає пошуку таких форм просування відносин з Росією та Євросоюзом, які б не розглядались ними як взаємовиключні, і які б уможливили реалізацію ключових українських інтересів – залучення до інтеграції у випадку ЄС і підтримання традиційних зв'язків у випадку Росії. Зауважимо, що це питання, навіть попри військові дії на сході країни залишається для української влади, на наш погляд, серед пріоритетів. Адже Росія – наш історичний сусід, а до того ж – споживач наших товарів.

Вирішення обох дилем може відбуватися в двох варіантах – або завдяки зближенню європейського та євразійського просторів, або завдяки

налагодженню Україною таких паралельних механізмів взаємодії з Росією та країнами євразійського простору, які б давали змогу зміцнити політичне партнерство без вдавання до недосконалих інтеграційних проектів [154].

Звісно, найбільш виграшним для України варіантом було б перетворення власної асоціації з ЄС з одиничного фрагменту європейського політичного ландшафту на центральну складову загального процесу трансформації континентальної системи в бік посилення її консолідації та відновлення структурної цілісності. Це можна втілити в реальність за двома сценаріями, причому обидва мало залежать від української позиції, а пов'язані з політикою Росії та Європейського Союзу, хоча Україна може виступити каталізатором бажаних змін.

Перший сценарій передбачає, що нинішня ситуація навколо України поряд із загостреним політичним кліматом у відносинах між двома найбільшими центрами сили у Європі сприятиме відновленню діалогу щодо оптимального облаштування Східної Європи задля уникнення подальшої поляризації та поглиблення конфронтаційних тенденцій. Такий діалог має привести щонайбільше до становлення спільних функціональних проектів з наявністю інтеграційних елементів, щонайменше до вироблення спільних правил регулювання процесів у даному просторі. Протягом останніх декількох років від обох сторін виходили імпульси до втілення подібного сценарію, але невизначеність магістральних політичних параметрів відносин Росія-ЄС стає на заваді більш змістовному руху в цьому напрямку. Москва не може поступитися своїм впливом у Східній Європі, не маючи надійних і гарантованих механізмів зближення з ЄС. Тоді як Брюссель не може відійти від політики проекції власних норм у цьому просторі і не бажає перетворювати цей процес на предмет безкінечного торгу з Росією чи з самими сусідніми країнами. Також дається взнаки той факт, що зовнішньополітичний курс Росії перестав сприйматися в ЄС та східноєвропейських країнах як здатний генерувати певне системне бачення організації системи відносин у Східній Європі, а Росія не

вважається європейськими державами партнером у стабілізації спільного сусідства. За таких обставин Росії доводиться розраховувати виключно на свій власний потенціал та важелі впливу для утримання статусу альтернативного центру сили на європейському континенті, що серйозно ускладнює знаходження консенсусу.

За другим сценарієм становлення асоціації України з ЄС може стимулювати Росію до зближення з євроінтеграційною спільнотою, що формуватиме тенденцію до поширення української моделі євроінтеграції на всю східну частину європейського континенту. Певні ознаки цього сценарію простежуються вже зараз, як наприклад, артикульовані в російській риторичі прагнення до формування з Євросоюзом зони вільної торгівлі на кшталт тієї, яку утворює Україна, а також й українські заяви про бажаність такого розвитку подій. Але Брюссель поки що прохолодно ставиться до подібних авансів. І головною причиною цього є дефіцит впевненості щодо запровадження інтеграційних елементів у відносинах з Росією, яка неодноразово публічно заявляла про своє небажання набувати членства в ЄС. Втім, автори даної ідеї донедавна приписували асоціації України з ЄС трансформаційний потенціал скоріше у вимірі внутрішньополітичних змін в Росії, ніж у вимірі формату відносин Росія–ЄС [155].

Отже, можливості забезпечити належні умови для становлення асоціації з Євросоюзом за рахунок зближення європейського та євразійського просторів в Україні обмежені, і в найближчій перспективі виглядають проблематично, доки обидві найбільші центри сили у Європі дотримуються протилежних підходів до регулювання процесів у Східній Європі. А це означає, що Україні доводиться самотійно шукати модальності взаємодії з Росією, які б дозволяли рухатися в євроінтеграційному напрямку, не провокуючи зростання напруги у власному оточенні.

У сьогоднішньому контексті Україні потрібно домогтись того, щоб, по-перше, Росія не розглядала Угоду про асоціацію з ЄС як послаблення власних

позицій, яке вимагає активних дій у відповідь, і, по-друге, Митний союз/Євразійський союз не висувався в якості єдиної можливої форми україно-російського партнерства, відмова від приєднання до якої вимагає жорсткої реакції аж до закриття власних ринків.

Київ має перевести діалог з Москвою з інтеграційної площини в політичну, нівелюючи тим самим згадуване взаємовиключення пропонованих форм співпраці й мінімізуючи російські побоювання в тому, що просування інтеграції України з Євросоюзом призведе до розриву історичних зв'язків. Україні слід запропонувати власну модель політичного партнерства, яка не була б пов'язана зі вступом до Євразійського союзу. Поряд з цим необхідно переконувати Москву в недоцільності курсу на «замикання» в межах пострадянських проєктів та «господарських комплексів». Адже цілі, які Росія і Україна переслідують на європейському напрямку, по суті не суперечать одна одній і до певної міри доповнюють одна одну. Але внаслідок того, що вони формулювались у контексті жорсткої ідеологічної конкуренції, а разом прямої конфліктності між двома державами, їх варто сприймати, у кращому випадку, як паралельні, не пов'язані між собою політичні лінії, а в гіршому, як взаємовиключні або, навіть, антагоністичні стратегії. Саме останньому підходу віддає перевагу Кремль. За таких умов деструкція конфліктогенності зовнішньополітичних курсів обох країн є не менш важливим завданням, ніж деструкція конфліктогенності у двосторонніх відносинах в цілому.

Огляд ключових проблем української дипломатії та шляхів їх вирішення дає змогу констатувати, що стратегічні перспективи євроінтеграції України визначаються трьома основоположними дилемами. По-перше, чи є асоціація Україна-ЄС достатнім форматом або ж вона виступає у ролі проміжного етапу на шляху до більш поглибленої форми інтеграції. По-друге, чи сфокусована асоціація на дійсне зміцнення позицій України на європейському просторі або на закріплення її другорядного значення. І, по-третє, чи є асоціація України з ЄС методом консолідації європейського регіону чи додатковим інструментом

впливу Євросоюзу у Східній Європі. Хоча відповідь на ці запитання багато в чому залежать і від подальшого зовнішньополітичного курсу України, головну роль у дефініції цих перспектив відіграє Європейський Союз. Проте, важливо не забувати, що Лісабонський договір підштовхує Європейський Союз до проведення більш активної зовнішньої політики, спрямованої на розширення «європейського клубу» за рахунок сусідніх держав.

Асоціація може перетворитись на фактор стабілізації у Східній Європі й подолання поляризації регіональної системи лише в тому випадку, якщо вона започаткує поступальний рух у напрямку диференційованого залучення України до інтеграційних процесів, і якщо завдяки цьому Україна отримає додаткові інструменти впливу на формування політики ЄС у Східній Європі на управління процесами у даному просторі. Важливим моментом також є те, чи становлення України стане стимулом для налагодження кооперативних механізмів панєвропейського масштабу? Ясно одне, що такий сценарій передбачає в певній мірі зміну сутності європейських інтеграційних процесів – від побудови цілісної, централізованої та ієрархізованої системи управління до формування набору різнорівневих, але взаємопов'язаних гнучких секторальних механізмів регулювання з варіативним складом учасників та порядком функціонування. Але це скоріше продовження вже діючої протягом пост-біполярного періоду тенденції до сегментації європейської інтеграції, ніж радикальний поворот від існуючого стану речей [див. 14], [155], [156].

У даному контексті постає запитання, наскільки запропонована модель асоціації Україн–ЄС відповідає даним перспективам. Як уже було вказано вище, українська модель європейської інтеграції є незавершеною і формується по мірі реалізації, тому має значний потенціал «еластичності» та може зазнати змін на будь-якому етапі її становлення. Однак, на даний момент вона має вигляд обмеженої, функціонально орієнтованої конструкції, спрямованої на уможливлення доступу України до певних практичних сегментів євроінтеграційних процесів задля стимулювання нормативної конвергенції з

правилами і стандартами ЄС у регуляторній сфері [157]. Механізми, що, як очікується, будуть запроваджені Угодою про асоціацію, дозволять за сприятливих умов налагодити сталі зв'язки з ЄС, але вони не направлені, як доводять деякі дослідники, на здійснення повноцінної інтеграції «де-факто», тобто повного входження України до інтеграційного простору ЄС без формального членства, а лише усувають деякі бар'єри на шляху певного типу економічних обмінів, що саме по собі ще не означає інтегрування України до економічної системи Євросоюзу. Стратегічний огляд Європейської політики сусідства, представлений у вищезгаданій Спільній комунікації Єврокомісії 25 травня 2011 року, чітко визначає, що найвищою формою посилення торговельних зв'язків з сусідніми країнами є входження їх до нерегульованої зони внутрішнього ринку ЄС з торгівлі товарами. Цим, фактично, Брюссель встановлює чітку «верхню межу» можливого наближення країн-сусідів і в дечому понижує рівень амбітності своєї східної політики. Тому немає жодних ознак того, що асоціація України з Євросоюзом може розглядатися як трамплін до інших, більш поглиблених форм інтеграції. Скоріше, очікується, що вона встановить остаточну, фіксовану «систему координат» для відносин Україна-ЄС принаймні на середньострокову перспективу.

Щодо другого питання – розширення політичних важелів впливу України – робити оцінку до безпосереднього введення в дію механізмів та процедур асоціації проблематично. Згідно зі своїм загальним підходом ЄС схильний вбачати в асоціації інструмент не тільки нормативної, але й політичної конвергенції, тобто наближення України до позицій ЄС із зовнішньополітичних питань, хоча жодних формальних критеріїв щодо підтримки сусідами позицій ЄС в офіційних документах не прописано. Виходячи з цього, можна сказати, що передумови для зміцнення політичних позицій України у своєму найближчому оточенні завдяки асоціації з ЄС недостатні. І це, між іншим, означає, що забезпечення належного політичного наповнення асоціації є пріоритетним завданням для української дипломатії, яка має скористатися цією

«концептуальною прогалиною» ЄС. Без активізації зусиль на цьому напрямку поступова політична периферизація України видається неминучою. А це у свою чергу загрожує на фоні останніх подій сповзанням до повного контролю Росії на ситуацією в Україні.

У питанні консолідації європейського регіону також не варто робити поспішних висновків, оскільки залишається достатньо можливостей для внесення змін. Однак, на даному етапі асоціація є скоріше засобом посилення впливу Європейського Союзу в Східній Європі. Європейські очільники вважають, що асоціація є достатнім механізмом для остаточного утвердження євроінтеграційної орієнтації східноєвропейських країн і чітко дотримуються розмежування між форматом асоціації у рамках програми «Східне партнерство» та форматами партнерства з РФ та іншими пострадянськими країнами. Властиве для ЄС абстрагування від існуючих геополітичних реалій призвело, у випадку з російською агресією, до недостатнього врахування геополітичних наслідків цієї стратегії, що часто дається взнаки як для Євросоюзу, так і в більшій мірі для держав-сусідів.

Нинішня функціонально орієнтована і формально деполітизована модель європейської інтеграції України видається вельми неоднозначною. Заснована на імплементації норм та стандартів ЄС і позбавлена чіткої політичної спрямованості, вона не може сама по собі виступати підґрунтям для процесу стабілізації Східної Європи та консолідації європейського континенту. За відсутності чітко виражених стратегічних перспектив, вона не стимулює перехід до діалогу між провідними силами з ключових питань європейської політики, а навпаки сприяє зростанню імпульсів до конкуренції і просування взаємовиключних форм співпраці з країнами-сусідами. Це означає, що для уникнення конфліктних сценаріїв, оформлення асоціації Україна-ЄС має супроводжуватися відповідними системними перетвореннями на регіональному та континентальному рівні. В іншому разі вона буде розцінюватись як відтворення застарілого дуалізму європейської системи і порушення існуючого

балансу на користь одного з центрів сили, що логічно веде до значного ускладнення міжнародного становища України. Положення та статті Лісабонського договору цілком і повністю забезпечують такі опції.

Таким чином, нинішня концептуально незавершена модель європейської інтеграції не може залишатись замкненим самодостатнім форматом, так як у такому випадку вона не надає змоги розв'язати термінові для України політичні питання, ускладнюючи цим самим становище України і сприяючи посиленню тиску з боку як Російської Федерації, так й Євросоюзу. Для оптимального функціонування вона потребує чіткої політичної спрямованості та спільно узгодженого бачення завдань, які вона покликана виконувати на регіональному рівні. При цьому необхідно розуміти, що асоціація з ЄС є не цілісною, фіксованою і непорушною структурою, а є варіативним спектром механізмів, проектів та програм, конфігурація яких багато в чому залежить від країни-партнера. Тому Україна має сама виносити на порядок денний діалогу з ЄС ті проблеми та суперечності, які формують головні дилеми її зовнішньої та внутрішньої політики, та виробляти власну євроінтеграційну модель відповідно до сучасних політичних та економічних реалій. Конкретні контури такої моделі повинні стати предметом наступних наукових досліджень [145].

Немає сумнівів, що відносини України з Європейським Союзом носять багатовимірний характер, який виходить з різних площин: економічних, політичних, правових, соціальних, військових тощо. Однак, для України відносини з ЄС – це, насамперед, питання цивілізаційного і ціннісного вибору. Мета майбутнього приєднання до ЄС для України означає повернення до європейської цивілізації, безповоротне позбавлення від радянського ментального поля та розвиток власної ідентичності.

Європейська інтеграція є визначальними чинниками як зовнішньої, так і внутрішньої політики України. Входження її до ЄС – стратегічна мета зовнішньої політики, яка повністю відповідає економічним, соціальним, політичним і безпековим національним інтересам громадян та держави в

цілому. Досягнення цієї стратегічної мети вимагає від української влади, у першу чергу, надання та забезпечення гарантій верховенства права, дотримання прав людини, розвитку громадянського суспільства і демократичних інститутів, побудову соціально орієнтованої ринкової економіки.

Аналізуючи здобутки України на шляху до європейської інтеграції, слід зауважити, що європейські прагнення України залишаються головним дискусійним запитанням, щодо якого Європейський Союз намагається знайти компромісне вирішення. Україна залишається одним із потенційних стратегічних партнерів ЄС на пострадянському просторі й державою, від якої, до певної міри, залежить політична та безпекова стабільність у Європі. Європейський вибір України є невід'ємною частиною подальшого розвитку держави, який передбачає набуття нею повноправного членства в Європейському Союзі. Євроінтеграційний вибір зумовлений, насамперед, об'єктивним географічним та демографічним фактором. Україну з Європою поєднують спільні історичні традиції, демографічний склад населення, тісна культурна близькість. Україна ж прагне стати міцною демократичною соціально орієнтованою державою, якими є країни Європейського Союзу. Саме орієнтування на досягнення високого рівня розвитку та національної безпеки стимулює Україну проводити реформи.

Саме національні інтереси України вимагають укріплення її як впливової європейської держави, рівноправного члена Євросоюзу, і в зв'язку з цим, необхідне чітке та всестороннє дотримання зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України в європейський політико-правовий простір [див. 135].

Отже, етап прориву в міжнародних відносинах перейшов на стадію прагматичних конкретних кроків із реалізації європейської інтеграції, однак для забезпечення цього процесу потрібні чіткі внутрішні реформи та західна фінансова допомога. Лише так можна зберегти позитивну тенденцію в інтеграційному русі України. І найважливіше, українському громадянському суспільству варто усвідомити, що докорінні реформи потрібні не так для

продовження євроінтеграції, як для самої України, для того, щоб ми могли мати можливість розвиватися як демократична, стабільна та прогресивна країна. Вкрай важливо, щоб інтеграційний курс був незалежним від внутрішньополітичної ситуації і був загальнонаціональним пріоритетом розвитку на подальші роки.

Досягнення європейського рівня демократії, соціально-економічних стандартів, захисту прав і свобод людини відповідає національним інтересам країни й повинно бути головним пріоритетом реалізації державної політики України. Тому, необхідно скористатися можливістю здійснення реформ, які відкривають Україні шанс наближення до ЄС. Водночас членство в ЄС не повинне стати самоціллю. Якщо Україна досягне європейських економічних стандартів, то вона – незалежно від вступу в Європейський Союз – сама підготується до успішного провадження господарської діяльності та успішного функціонування. З погляду на дану ситуацію, слід розробити чітку стратегію взаємовигідного поглиблення партнерських відносин з Євросоюзом у різноманітних сферах, започаткування та реалізації загальних проєктів, поступового наближення країни до рівня європейських стандартів [158].

Найбільш характерними рисами політики України були централізація, формалізація, а останнім часом – значна політизація. Причому, саме політичний аспект соціальних проблем знижує їхню ефективність [159]. Політична нестабільність перешкоджала і заважає й досі проведенню необхідних структурних реформ і змін, які дійсно орієнтовані на реальне підвищення рівня добробуту населення.

Таким чином, державна політика інтеграції України до Європейського Союзу та формування нової політики ЄС щодо України відповідають життєво важливим інтересам українського народу. Європейська інтеграція є визначальним чинником як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, дає шанс на зміцнення безпеки та впливає на відносини України з усіма державами світу, насамперед –

сусідніми. Чітка реалізація курсу на європейську інтеграцію до Європейського Союзу забезпечує гарантії верховенства права, демократії, дотримання прав людини, розвиток в Україні громадянського суспільства та побудову соціально орієнтованої ринкової економіки [160].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що Україна є другим важливим партнером з країн СНД для Єросоюзу після Російської Федерації. Така ситуація виникає через географічні, економічні, військові та стратегічні положення країни між ЄС та Росією. Україна межує з чотирма країнами Єврозони (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією і є ключовою державою, якою проходить транзит енергоносіїв з Росії та країн Центральної Азії до Європи. Систематично розвивається торгово-економічна співпраця, Європейський Союз є одним із найбільших фінансових донорів України [див. 47].

Поглиблення відносин між ЄС та Україною створює взаємну користь як у політичних, так і в економічних сферах для обох сторін. Україна є членом Міжнародного валютного фонду, Європейського банку реконструкції та розвитку, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Світової організації торгівлі, і майже, від самого початку своєї незалежності українські політики декларують твердження, що однією з ключових цілей зовнішньої політики України є вступ до Європейського Союзу. Проте стан політичного та економічного розвитку України, а також критерії членства в ЄС, роблять євроінтеграційну перспективу ще більш віддаленою.

Надії України на швидкий вступ до Європейського Союзу чи суттєве наближення до цього поки-що не здійснилась. Однак, з погляду налагодження політичної, торгово-економічної співпраці Україна не може похвалитися значними досягненнями, втім, як і решта країн пострадянського простору [див. 77].

Без досягнення суспільно-економічних відносин в Україні рівня європейських стандартів ніяке продовження контактів з Європейським Союзом

на більш високому рівні не принесе уряду України очікуваних результатів у напрямку європейської інтеграції. Європа воліє, щоб Україна, зробивши згадані вище перетворення, стала одним з локомотивів ЄС, а не причіпним вагоном. Україна зможе стати членом Європейського Союзу, коли в Європі усвідомлять, що Україна досягла потенціального рівня європейського локомотиву.

Українське суспільство теж має робити свідомий вибір такої влади в Україні, яка здатна підняти рівень добробуту в Україні до європейських стандартів. Суспільство має усвідомити необхідність інтеграції і визначитися з її вектором.

На тлі останніх подій у Криму та Донбасі важливим також є аспект співпраці Європейського Союзу та України у сфері зовнішньої та безпекової політики. Основоположним документом, який визначає сучасні рамки співробітництва між ЄС та Україною в реалізації Спільної політики безпеки і оборони (СПБО), є Механізм щодо консультацій та співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз (*Arrangements for consultation and cooperation between the European Union and Ukraine on crises management*), який було затверджено на Саміті Європейського Союзу у Севіль'ї (21-22 червня 2002р.).

Цей документ, незважаючи на свій односторонній характер, є елементом часткової формалізації відносин Україна-ЄС у сфері СПБО та встановлює додаткові інституційні механізми співробітництва як у постійному форматі (йдеться про запровадження посади Контактної особи України по зв'язках з Військовим штабом ЄС), так і тимчасових – типу «ad hoc». Документом передбачено ведення поглибленого діалогу та консультацій з окремих аспектів СПБО, повноправна участь України в Комітеті контрибуторів (у разі її участі в операціях під егідою ЄС) тощо.

Ще одними надзвичайно важливими документами в історії відносин між Україною та ЄС у сфері СПБО є такі угоди: «Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» та «Про визначення

загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу з врегулювання криз», що були підписані у червні 2005 року під час роботи Ради з питань співробітництва Україна-ЄС (обидві угоди набули чинності) [161].

Тематика співробітництва між Україною та ЄС у політико-безпековій сфері стала предметом дискусії сторін у рамках форматів політичного діалогу, відображених в Угоді про партнерство та співробітництво, і зокрема у період роботи самітів Україна-ЄС, засідань Ради з питань співробітництва Україна-ЄС, зустрічей у рамках Трійки Україна-ЄС на рівні міністрів та керівників профільних відомств [162].

У розвиток Спільної стратегії Європейського Союзу щодо України (прийнятої у жовтні 1998 року) спектр політичного діалогу з проблем СПБО було значно розширено. Він отримав наступну структуру:

- зустрічі на рівні Україна – Трійка Політико-безпекового комітету ЄС (PSC);
- Трійка Робочої групи з питань експортного контролю (COARM);
- Трійка Робочої групи з питань глобального нерозповсюдження та роззброєння (CONOP/CODUN);
- Трійка Робочої групи ЄС з питань ОБСЄ (OSCE) [163].

Відповідно до підписаної 23 грудня 2002 року Угоди про участь України в Поліцейській Місії ЄС у Боснії і Герцеговині (EUPM BiH) український миротворчий персонал з січня 2003 року по грудень 2005 року брав участь в операції Європейського Союзу у Боснії і Герцеговині. У листопаді 2005 року Радою Європейського Союзу було прийнято рішення про започаткування в БіГ оновленої поліцейської місії. З 13 лютого 2006 р. до 31 грудня 2007 р. п'ять представників Міністерства внутрішніх справ України брали участь в оновленій EUPM BiH [164].

Враховуючи висновок Колегії Рахункової палати України про те, що утримання миротворчого персоналу в Поліцейській Місії ЄС у Боснії та Герцеговині є занадто витратним для Державного бюджету України, МВС

України прийняло рішення про виведення миротворчого персоналу з цієї місії наприкінці грудня 2007 року.

Цікаво, що 10 листопада 2008 року Радою ЄС було прийнято офіційне рішення розпочати в рамках Європейською політикою безпеки і оборони військово-морську операцію Європейського Союзу для боротьби з піратством біля берегів Сомалі під назвою «Аталанта» (на підтримку ухвалених у 2008 році резолюцій Ради Безпеки ООН № 1814, 1816 та 1838). Зазначена операція розпочалась 8 грудня 2008 року і з української сторони участь в операції брав фрегат ВМС України «Гетьман Сагайдачний».

Важливим етапом двосторонніх відносин між Україною та ЄС стало започаткування в 2005 році контактів між Міністерством оборони України та військовими структурами ЄС, і уже 16 листопада 2005 року у Брюсселі було проведено першу зустріч керівника Генерального штабу, Головнокомандувача Збройних Сил України з головою Військового комітету Європейського Союзу та генеральним директором Військового штабу Європейського Союзу. За результатами проведених візитів та досягнутих домовленостей українська сторона сформулювала ключові напрями співпраці Міністерства оборони України та ЄС, які були затверджені Міністром оборони України і вже у липні 2006 року були передані голові Військового Комітету Європейського Союзу [165].

Пріоритетними напрямами співробітництва між ЗС України та Євросоюзом є:

- сталий розвиток форм та форматів військово-політичного діалогу між керівництвом Збройних Сил України та Європейського Союзу;
- навчання українських військових у Європейському коледжі безпеки і оборони, а також у ВНЗ держав-членів ЄС;
- підготовка та участь України в спільних військових навчаннях, а також у миротворчих та антитерористичних операціях;

- залучення Збройних Сил України до формування бойових тактичних груп Європейського Союзу;
- використання можливостей України щодо повітряних перевезень у рамках ЄПБО;
- налагодження та поглиблення співробітництва зі структурами та агентствами Європейського Союзу: з Генеральним секретаріатом Ради ЄС, Військовим штабом ЄС, Європейським оборонним агентством, Інститутом ЄС з досліджень безпеки.

Слід підкреслити, що військова співпраця з Європейським Союзом реалізовується в рамках «Плану дій Україна-ЄС», положень політичного документу «Порядок денний асоціації Україна-ЄС», в тій частині, що стосується Міністерства оборони України, а також Робочого плану (РП) співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради Європейського Союзу у сфері Європейської політики безпеки та оборони [166].

Загалом слід вказати, що починаючи з 2007 року, в Генеральному штабі Збройних Сил України розпочалась розробка щорічних Робочих планів співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради Європейського Союзу на у сфері ЄПБО. Сам Робочий план є програмним документом, який вперше в практиці Військового комітету ЄС формально структурував відносини з військовим відомством держави, яка не є членом Європейського Союзу. Що важливо, на той час подібних рамкових документів ЄС з іншими державами не існувало. Примітно, що з метою реалізації визначених пріоритетів до Робочого плану включаються практичні заходи, які сприяють нарощуванню оперативних військових сил та досягнення взаємосумісності під час виконання оперативно-тактичних дій.

Підсумовуючи викладений матеріал варто зауважити, що Європейський Союз протягом останніх років зазнав значного інтеграційного розширення, і тому логічно, що на даний момент, вирішення внутрішніх проблем є пріоритетним завданням перед прийняттям нових членів. Ускладнює питання

також і те, що Україна – територіально велика держава з понад 43 млн. населенням, а це означатиме потребу у значних інвестиціях та зусиллях для повної інтеграції. Схоже, що Європейський Союз ще не готовий на подібні кроки, хоча й оголосив про кількомільярдну допомогу Україні. Крім того, Україна повинна провести серйозні реформи, щоб наблизитися до ЄС, у першу чергу, політично.

3.2. Проблеми та суперечності співробітництва України та ЄС в постлісабонський період

Загалом на шляху української євроінтеграції стоїть чимало перешкод, а саме: системна корупція, низька ефективність демократичних інституцій і мала розвиненість громадянського суспільства, анексія Криму та військові дії на Сході України. Відсутність стабільного національного консенсусу з ключових питань внутрішньої і зовнішньої політики утворюють критично негативне підґрунття для відносин України з ЄС. Незважаючи на отримання Україною статусу країни з ринковою економікою, існують загрози і в економічній сфері. Чинні правове поле й інституційна інфраструктура не створюють необхідної безпеки для інвесторів і кредиторів, а лише провокують торговельні конфлікти і, загалом, обмежують потенціал регіонального економічного співробітництва. З новою силою заявив про себе енергетично-сировинний конфлікт з Російською Федерацією. Спроби перевести взаємовідносини з Росією в ринкову площину закінчилися низкою економічних криз.

У першу чергу слід відзначити інституційні аспекти євроінтеграційної політики України. Для реалізації положень Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною та ЄС і державами-членами, насамперед, було сформовано низку спільних органів: Раду та Комітет із питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітет із парламентського співробітництва. Зокрема, Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС здійснює контроль за виконанням даної Угоди та «розглядає будь-які значні

питання, що виникають в рамках Угоди, та будь-які інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес» [167].

Українська частина Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС утворена як допоміжний орган Української частини Ради. До її складу входять заступники керівників органів виконавчої влади, які відповідають за питання інтеграції України до ЄС. У рамках вищезазначеного органу створено 7 підкомітетів, засідання яких відбуваються з періодичністю не рідше одного разу на рік для обговорення на високому експертному рівні стану співпраці України та ЄС у таких сферах: економічна, зокрема торгівля та інвестиції; соціальні питання, фінанси та статистика; підприємницька політика, енергетика, транспорт, ядерна безпека та екологія; митне та транскордонне співробітництво; юстиція, свобода та безпека; наука та технології, дослідження та розробки, освіта, культура, стан охорони здоров'я, інформаційне суспільство та медіа. Очолюють засідання підкомітетів по чергово представники обох Сторін відповідно до правил головування в Комітеті з питань співробітництва між Україною та ЄС.

Ключовими, на наш погляд, з позицій прийняття визначальних рішень були кілька спільних засідань робочих груп високого рівня. Так, 4 березня 2010 року під головуванням тодішнього Віце-прем'єр-міністра України Григорія Немирі відбулося тридцять четверте засідання Української частини Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС. Під час засідання був задекларований звіт про проведення першого засідання Комітету старших посадових осіб з оцінки імплементації Порядку денного асоціації Україна-ЄС, а також висвітлено інформацію щодо реалізації ініціативи «Східне партнерство» та її підтримки громадянським суспільством. Крім того, було затверджено План залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках ТАІЕХ на I півріччя 2010 року та схвалено оновлений склад Громадської експертної ради при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС [168].

22–23 березня 2010 року в Брюсселі під спільним головуванням Б. Тарасюка та П. Коваля (тодішній депутат Європейського парламенту від Польщі) відбулося чотирнадцяте засідання Комітету з парламентського співробітництва між Україною та Європейським Союзом. В Комітеті делегати обмінялися думками з А. Веселовським, Представником України при ЄС, від імені Уряду України, єврокомісаром Штефаном Фюле, від імені Європейської Комісії та Євою Шрайбер, Віце-президентом Європейського інвестиційного банку. За результатами засідання було прийнято заключні Заява та рекомендації [169].

Разом з тим Україна почала створювати і власний, внутрішньодержавний інституційний механізм євроадаптації та формувати нормативно-правову базу для реалізації цього важливого вектора правової реформи. Слід зауважити, що одна з ключових ролей у цій інституційній системі по праву належить парламенту – Верховній Раді України (ВРУ). Саме ВРУ забезпечує реалізацію євроінтеграційного курсу держави шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. У самому ж парламенті особлива роль у процесі євроадаптації належить Комітету Верховної Ради з питань європейської інтеграції, який забезпечує експертизу внесених до Верховної Ради всіма суб'єктами права законодавчої ініціативи законопроектів на їх відповідність *acquis communautaire* [170].

Профільний парламентський Комітет здійснює всі підготовчі етапи у процесі роботи над законопроектами. Висновок, який готується Комітетом на виконання розділу IX Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, розміщується на офіційному сайті парламенту в розділі «законопроекти» та поширюється серед депутатів разом з висновком Головного науково-експертного управління (перед першим читанням) чи Головного юридичного управління (перед другим та третім читаннями). Таким чином, завданням цього парламентського комітету є не продукування законопроектів, а їх перевірка на предмет відповідності до права ЄС, а також

тим зобов'язанням, які Україна має перед СОТ та Радою Європи. Слід зазначити, що визначена вітчизняним правом процедура врахування висновку в законотворчій діяльності на сьогодні відсутня, що не сприяє результативності діяльності даного Комітету. Забезпечення виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС покладено на Кабінет Міністрів України, який щороку має затверджувати план заходів щодо виконання Програми та передбачати в проектах Державного бюджету кошти на їх фінансування [171].

Варто відзначити, що на відміну від України, де координаційні функції досить нерівномірно розподілені між декількома державними органами, у Польщі, наприклад, діяв єдиний орган – Комітет європейської інтеграції, який виконував не тільки усі координаційні функції, але й проводив експертизу проектів нормативно-правових актів, які розроблялися профільними міністерствами відповідно до своєї компетенції щодо відповідності *acquis communautaire*. Безумовно, такий підхід до організації роботи з адаптації законодавства Польщі до законодавства ЄС виявився надзвичайно ефективним, бо дозволив уникнути зайвих конкуруючих потоків між державними органами. Разом з тим, такий крок зосередив зусилля й компетенції професіоналів у сфері європейської інтеграції в єдиному державному органі, що, в свою чергу, призвело до створення дієвого євроінтеграційного центру. Варто зазначити, що в Україні мали місце спроби створення подібного механізму, проте не були доведені до логічного завершення.

Функція адаптування також були розподілені відповідно до компетенції між окремими органами виконавчої влади. Варто зауважити, що відповідно до галузевого призначення кожного органу чітко виписані права, обов'язки та повноваження щодо втілення євроінтеграційної політики держави [173].

Основна контролююча функція в процесі адаптації законодавства в системі центральних органів виконавчої влади покладена на Міністерство юстиції України, що не може викликати заперечень чи будь-яких дискусій. У

грудні 2004 році в складі Міністерства юстиції було утворено Державний департамент з питань адаптації законодавства до норм Європейського Союзу як урядовий орган державного управління. Даний Департамент став єдиною державною установою в Україні, що уповноважена надавати українським перекладам актів законодавства ЄС статус офіційного. Базовими завданнями Департаменту є реалізація, в межах компетенції, державної політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та координація роботи, пов'язаної з виконанням Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Про результати цієї діяльності Департамент з регулярною періодичністю звітує перед Міністерством юстиції, яке, у свою чергу, звітує перед Кабінетом Міністрів України.

Наприклад, відповідно до Звіту за 2011 рік Міністерством юстиції забезпечено переклад 460 актів *acquis communautaire* загальним обсягом 12 678 сторінок. Разом з тим, слід зазначити, що кілька заходів, запланованих до виконання у 2011 році, залишились невиконаними з тих чи інших причин. Представники Міністерства також брали активну участь у переговорах між Україною та ЄС, зокрема, щодо укладення Угоди про асоціацію, про створення зони вільної торгівлі, спільного авіаційного простору, приєднання України до Енергетичного Співтовариства тощо [172].

З урахуванням правового статусу органів та їх компетенції систему євроадаптаційних інституцій України, що склалась, можна структурувати наступним чином:

- 1) органи, що працюють над нормативним забезпеченням (Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС, Верховна Рада України);

- 2) правореалізаційні інституції (Кабінет Міністрів України, Управління з питань європейської інтеграції, Координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, Координаційне бюро європейської

та євроатлантичної інтеграції, Міністерство юстиції України, інші міністерства та комітети України);

3) спільні (міжнародні) органи (Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС);

4) національні (державні) органи (Верховна Рада України (Комітет з питань Європейської інтеграції), Президент України, Уповноважений України з питань Європейської та Євроатлантичної інтеграції України, Кабінет міністрів України, центральні органи виконавчої влади, відповідальні за організацію роботи з адаптації [173]).

Аналіз трансформації адаптаційного інституційного механізму переконливо свідчив, що найгострішою потребою для України є значне посилення складової системного аналізу, комплексного моніторингу та стратегічного планування процесів європейської інтеграції.

Географічне та геополітичне сусідство Європейського Союзу та України актуалізує ключову проблему її відносин з даним об'єднанням, а також потребує визначення максимально ефективних стратегій і тактик інтеграції України до Євросоюзу, а також значного зближення правової системи України з правом Європейського Союзу зокрема [174].

Точкою відліку у цьому напрямі діяльності повинно стати те, що кожен нормативно-правовий акт повинен мати зазначених авторів. Безіменність у даному випадку неприпустима, так як згодом виявляється, що нема кому пред'являти претензії щодо відшкодування втрат від невиконання та/або неналежного виконання правової роботи.

Саме тому Україна має докласти значних зусиль для забезпечення покрокової імплементації свого національного законодавства до нормативно-правового стандарту Європейського Союзу. А сам процес наближення правової системи України до права Євросоюзу варто розглядати як одну з ключових складових роботи у напрямі поступового інтегрування України до європейського політичного, економічного та правового простору.

Водночас, Україні не можна забувати, що *acquis communautaire* не є ідеальним зразком законодавством. З одного боку, воно є компромісним результатом домовленостей між країнами-членами, що представлені в Раді Європейського Союзу, а також наднаціональними інституціями ЄС – Єврокомісією та Європейським Парламентом, а з іншого боку, *acquis* – це законодавство не поступального розвитку, не економічного-соціального прогресу, а скоріше збереження досягнутого комфорту, яке обтяжується значними соціальними гарантіями. Тому, беззастережно копіювати *acquis communautaire* для України досить недалекоглядно. На сучасному етапі, можливо, скориставшись відсутністю жорстких зобов'язань щодо адаптації національного законодавства до норм і стандартів ЄС, переймати європейські правові норми вибірково, виходячи насамперед з економічної доцільності такої адаптації та її політико-правових наслідків. Очевидно, що такий підхід може мати лише короткотермінову перспективу для держави, яка націлена на набуття статусу, для початку, кандидата на вступ до ЄС у майбутньому [172], [173].

Найважливішим та найактуальнішим завданням для України є створення системи національного моніторингу діяльності всієї системи національного державного управління щодо виконання Копенгагенських критеріїв. Такий моніторинг може бути ініційований як Президентом України, який після свого обрання підтвердив свою відданість євроінтеграційному курсу нашої держави, так й іншими суб'єктами законодавчої ініціативи. Але його розробка і прийняття потребують постійного залучення вітчизняних і зарубіжних експертів, узгодженої політичної волі та відповідної діяльності основних політичних гравців нашої країни, залучення зацікавлених інституцій громадянського суспільства України [175].

Обговорюючи перспективи можливого членства України в Євросоюзі вкрай необхідно використати європейський досвід цього процесу для отримання найкращих результатів, і, особливо, для поліпшення політичної ситуації в Україні. Дослідження відношення країн Європи до вступу України в

Європейський Союз вказують на підтримку курсу України на європейську інтеграцію, однак відзначається також потреба невідкладних змін і вирішення багатьох вузлових питань внутрішньої діяльності України.

Очевидно, що в минулому, як з'ясувалося, часом вдавані євроінтеграційні позиції України та її невідповідність політичним і економічним критеріям для вступу до ЄС є закономірним результатом непослідовності й зволікання у здійсненні реформ – роки тупцювання на місці залишили Україну позаду тих країн Центральної і Східної Європи, які наполегливо здійснювали складні ринкові перетворення [176].

Новій українській владі доведеться надолужувати втрачене. За умов найглибшої в новітній історії України суспільно-політичної та економічної кризи, яка супроводжується військовою агресією з боку Росії, Європейський Союз не лише на рівні його інституцій, а й усіх держав-членів засвідчив солідарність з Україною і прагнення розбудувати подальші відносини з нашою державою на принципах політичної асоціації.

Згідно з позицією обох сторін торговельна частина Угоди про асоціацію мала б бути підписана після президентських виборів в Україні. Сумніви щодо того, чи захочуть Україна або ЄС взагалі завершувати підписання Угоди, виявилися безпідставними через низку аргументів. По-перше, на цей період, ЄС запровадив пакет автономних преференційних заходів у торгівлі з Україною, які, по суті, означали одностороннє відкриття ринків ЄС для України відповідно до положень Угоди про асоціацію в частині ЗВТ. Позитивний ефект від відкриття ринків ЄС для української економіки оцінюється у 500 млн. євро на рік. По-друге, Україна отримала достатньо часу, щоб за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного валютного фонду стабілізувати фінансову та економічну ситуацію в державі, провести комплексні консультації з Європейським Союзом щодо ризиків імплементації зони вільної торгівлі, розробити ефективну національну програму імплементації Угоди про асоціацію, а також налаштувати національний механізм координації цієї

роботи. По-третє, було отримано нагоду повністю розвінчати міфи, що склалися в Україні щодо можливого негативного впливу ЗВТ з ЄС на економіку України [177].

До соціально-політичних трансформацій в Україні 2013-2014 років такий оптимізм виглядав би необґрунтованим. Адже корпоративна непрозорість системи державного управління, високий рівень корупції, неефективність демократичних інституцій, заангажованість преси, політичні проблеми, що викликали критику Ради Європи, відсутність стабільного національного консенсусу з ключових питань внутрішнього розвитку і зовнішньої політики формували вкрай негативний плацдарм для відносин України з ЄС і загрожували перетворити Україну на країну-аутсайдера.

Однак, європейські політичні структури завжди уважно стежили за політичними та економічними процесами в Україні, серед них першочерговими були вибори різних рівнів. Особливо важливе значення надавалося економічній і політичній стабільності України перед президентськими виборами 2014 року. Україна повинна була б після виборів провести цілу плеяду реформ, у тому числі й конституційну реформу. Реалізація конституційної реформи згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії сприймалося одним з основних положень «Порядку денного асоціації» – документу, який, на той час, змінив неактуальний документ «План дій Україна-ЄС». Серед інших завдань у документі значилися й посилення місцевого самоврядування, забезпечення незалежності судової влади, незалежності й ефективності омбудсмена, поліпшення умов утримання ув'язнених і затриманих громадян, і ліквідація неналежного характеру поводження з ними, а також реформа соціальної сфери. За всіма цими пунктами в Європи до України були і досі залишаються серйозні претензії [див.168], [178], [179].

У Європейському парламенті визнають, що перспектива вступу в ЄС допомагає потенційним кандидатам на членство реалізовувати ключові політичні й економічні реформи, і це правило може мати позитивний ефект

також щодо України. Варто наголосити, що подібні припущення лунають з боку обох сторін переговорного процесу та у ході дискусій під час пленарних засідань Європейського парламенту в Страсбурзі [180].

Європейські аналітики у сфері міжнародних відносин передбачали доволі складний сценарій можливого розвитку подій навколо України в разі її поступального зближення із Європейським Союзом. Так, німецький експерт Андреас Умланд ще кілька років тому зауважував, що «без дисциплінуючого ефекту, надаваного перспективою членства в ЄС, в Україні немає загальноприйнятого мірила, здатного точно визначити – чи корисний той або інший державний захід, політична акція для країни, чи ні. В українських політиків, чиновників й інтелектуалів відсутній єдиний орієнтир, їм бракує ясної точки відліку в проведенні своєї зовнішньої та внутрішньої політики. Стабілізація України – мета не тільки громадян цієї юної демократії. В упорядкуванні українського політичного процесу також повинні бути прямо зацікавлені Брюссель, Париж і Берлін. Продовжує існувати ризик, що в економічно ослабленій, політично розділеній і соціально кризовій українській державі не може розвиватися інтеграційна динаміка. Такі тенденції у свою чергу могли б послужити приводом для російського втручання або навіть військової інтервенції Москви (наприклад у Криму) – з серйозними наслідками й для російсько-західних відносин. За найгіршим сценарієм, вся європейська система безпеки, створена після холодної війни, може бути поставлена під питання» [див. 157], [181], [182].

Європейці уважно слідкували за тогочасними політичними процесами в Україні. Так, 25 лютого 2010 року Європейським парламентом була прийнята резолюція, у якій говориться, що головним викликом, перед яким опинилася після президентських виборів Україна, є стабілізація політичної й економічної систем. Варто зазначити, що члени Європарламенту були задоволені, що президентські вибори відповідали більшості стандартів вільних і чесних виборів, у них брало участь широке коло кандидатів з альтернативними

політичними поглядами. «Політична й економічна стабілізація України передбачає конституційну реформу, зміцнення влади закону, залучення меншостей у політичний процес, установлення соціальної ринкової економіки та боротьбу з корупцією», – говорилося в резолюції.

Важливим стимулюючим моментом для України стало те, що Європейський парламент визнав європейські прагнення України, відзначивши, що вона «може подати заявку на вступ до ЄС, як будь-яка європейська держава, що визнає принципи свободи, демократії, поваги прав людини й фундаментальних свобод, влади закону» [183].

Таким чином, відповідно до даної резолюції за Україною закріплювалося право подавати заявку на вступ до ЄС і відкривалося перспектива на перехід до безвізового режиму з Європою. «Угода про поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі дозволила б Україні поступово інтегруватися у внутрішній ринок ЄС, включаючи поширення на Україну чотирьох свобод (цього ринку)», – вказується в резолюції [182], [183].

З метою зміцнення Європейської політики сусідства, посилення політичного співробітництва й просування економічної інтеграції між ЄС і його сусідами Європейський Союз збільшив фінансування на період 2011-2013 рр. У цілому на ці три роки було виділено понад 5,69 млрд. євро. Для самої України обсяг коштів склав 470,11 млн. євро.

Як відомо, для вступу в Європейський Союз Україні необхідно одночасно виконати три головних умови: досягти європейського рівня у сфері демократії та громадянського суспільства, розвитку технологій і продуктивності праці, підвищення рівня життя громадян. Проміжними умовами є гармонізація законодавства, членство в Міжнародному валютному фонді, Світовій організації торгівлі та Північноатлантичному альянсі, а також забезпечення ряду інших політичних і організаційних передумов. Нині в Україні відсутні інші альтернативи, оскільки на карті стоїть питання геополітичного значення: Європейський Союз, ратифікувавши Лісабонський договір, поступово буде

виходити на нові міжнародні ринки. А для українського виробництва, промисловості, людських ресурсів це є запорукою успішного подальшого процвітання і розвитку [184], [185].

Представники уряду ЄС стверджують, що ні вони не готові прийняти Україну, ні сама Україна поки що не відповідає тим критеріям, які необхідні для вступу в Євросоюз. Першою причиною є те, що після великого розширення Євросоюзу 2007 року, приєднання нових членів ЄС просто не зможе якісно інтегрувати без значних ризиків для економіки самого об'єднання. Другою причиною є те, що на даний момент Україна не виконала всіх зобов'язань, поставлених перед нею Євросоюзом. Натомість представники парламенту ЄС пропонують таким країнам, як Україна, програми, які в майбутньому можуть полегшити обговорення питання про членство в ЄС. Питання про перспективу членства може з часом стати актуальним. Європейський парламентарій повністю схвалює перспективу України стати членом ЄС через певний час, в разі, якщо вона виконає всі поставлені перед нею вимоги та завдання [186].

Крім цього, Єврокомісія не лише рекомендує, а і вказує на «програшні місця», вирішення яких в свою чергу може прискорити процес євроінтеграції, а саме: вибіркоче правосуддя, належне судочинство, реформа правової системи.

У данному контексті вказується на необхідність створення умов для подолання конфлікту інтересів та корупції як перешкоди для ведення підприємницької діяльності та залучення інвестицій. Наголошується, що вирішення цих проблем є умовою для запровадження поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною. ЄС рекомендує забезпечити макроекономічні умови з метою відновлення програми співпраці з МВФ, особливо в частині фіскальної стабільності енергетичного сектору.

Серед решти економічних сфер Європейська Комісія вказує на необхідність привести систему управління державним бюджетом у відповідність з європейськими вимогами, що дозволить продовжити бюджетну фінансову допомогу Україні з боку Європейського Союзу. Окрім даного

аспекту, українській владі постійно нагадують про важливість і необхідність дотримуватися своїх зобов'язань у рамках Угоди про Енергетичне співтовариство [184].

Ще за часів Януковича перед Україною постало досить незручне питання: чи вона бажає членства в ЄС, чи співпраці з Росією. Адже, як відомо, уряд Росії «не в захваті» від такої перспективи, як вступ України до ЄС, він і досі стверджує, що українському уряду треба буде брати один інтеграційний шлях: або Росія, або Європа. Проте, ще декілька років тому, представники українського уряду стверджували, що добре було б розглядати відносини між Україною, РФ та Європейським Союзом у формі кола, а не трикутника, тобто всі члени переговорів – рівні між собою, так як Україні життєво-необхідна як співпраця і з Росією, так і з Європою. Сучасні політичні реалії складаються таким чином, що Російська Федерація виступає агресором стосовно України, а тому. дилемма про зовнішньополітичний вектор відпала сама собою.

Європа ж зі своєї сторони стверджує, що Україна є важливим цивілізаційним форпостом цінностей, які поділяє ЄС. Крім того, наша держава важлива для ЄС не тільки з географічних, демографічних чи геополітичних причин. Україна має значний промислово-сировинний, економічний та сільськогосподарський потенціал, а відтак її розвиток наступними роками матиме основоположний вплив на країни, які є її сусідами. Щодо торгівельно-економічних зв'язків, то Україна співпрацює з ЄС у різних сферах діяльності. Зокрема це: співробітництво у сфері послуг, транспорту, у справах юстиції, свободи та безпеки, у фінансовій сфері. Також Україна надає такі послуги, як будівельні, страхові, фінансові та різноманітні ділові, професійні, технічні послуги [див. 161], [див. 180], [188].

Також Європейський Союз є активним інвестором нашої держави. Фінансова підтримка ЄС направлена на підтримку реформ та європейської інтеграції Україні. Так, у липні 2014 року, сторони підписали дорожню карту з надання фінансової підтримки Україні під назвою «Європейський порядок

денний реформ». У цьому документі визначено коротко- та середньострокові цілі надання фінансової допомоги з боку Європейського Союзу, яка охоплює широкий спектр заходів: підтримку докорінних реформ (у тому числі конституційної), реформування системи юстиції та державної служби. Також підтримка від ЄС буде включати такі дії як одностороннє відкриття ринку Євросоюзу для українських товарів, лібералізація візового режиму співробітництва в паливно-енергетичному секторі [189].

Однак, існують і певні труднощі на шляху реалізації програми підтримки Європейського Союзу для України, яка має на меті охопити довгострокові пріоритети фінансової допомоги ЄС. Враховуючи теперішню кризу програма наразі працює не на повну силу. В той час, коли політична ситуація в Україні стане більш зрозумілою, обидві сторони планують провести ряд зустрічей та консультацій щодо визначення ключових пріоритетів для продовження існуючої програми фінансування та розробки проектів нових програм, які будуть фінансуватися з бюджету Європейського Союзу на 2015-2017 роки.

3.3. Аналітичні сценарії перспективного співробітництва України з ЄС та Митним Союзом/Євразійським Економічним Союзом

Україна на сьогоднішньому етапі свого розвитку перейшла до реалізації Поглибленої та всеохоплюючої Зони вільної торгівлі із Європейським Союзом та проводить консультації на експертному рівні щодо мінімізації негативного впливу на експорт українських товарів від розповсюдження дії наявних двосторонніх вилучень із режиму зони вільної торгівлі, а також антидемпінгових та спеціальних захисних заходів на всю територію Митного Союзу.

Тут варто детальніше описати сам Митний Союз (МС). Отож, єдиним регулюючим наднаціональним органом Митного Союзу є Комісія Митного Союзу. Відповідно до наявних домовленостей трьох країн з липня 2011 року (попередньо планувалося – з 01.07.10 року) внутрішні митні кордони між ними

повністю зникли, а з 1 січня 2012 року ці держави об'єдналися в єдиному економічному просторі, в якому застосовуватимуться єдині принципи ведення бізнесу. А вже 29 травня 2014 року в Астані президенти Російської Федерації, Білорусії та Казахстану підписали Угоду про створення Євразійського Економічного Союзу (ЄврАзЕС).

З урахуванням такої динаміки діаметрально протилежних інтеграційних процесів на євразійському просторі головним ризиком перебування України за рамками одного з них є загроза можливим економічним втратам українських експортерів.

Власне кажучи, за оцінками українського уряду, обсяг поставок української продукції, на який скоріше за все буде поширюватись дія захисних заходів у рамках Митного Союзу, може скласти приблизно 1 млрд. щорічно. В той же час, у випадку застосування Україною обмежувальних заходів, які будуть застосовуватися до країн Митного Союзу, то розмір їх сукупних збитків буде приблизно еквівалентний українському і становитиме близько 1 млрд. дол. на рік. Зрозуміло, що левову частку збитку візьме на себе Російська Федерація, як основний партнер України у зовнішньоторговельних операціях.

Крім цього, відповідно до установчих документів МС держави, які мають намір вступити до згаданого утворення, зобов'язані приєднатися до низки міжнародних документів, прийнятих у рамках ЄврАзЕС, а також до усіх міжнародних договорів, спрямованих на завершення формування договірно-правової бази МС. Серед них, зокрема, Договір про Комісію МС, Договір про Митний кодекс МС та інші (усього 38 документів). Тобто, для вступу до Митного союзу Україні необхідно стати повноправним членом ЄврАзЕС та приєднатися до відповідних міжнародних договорів [191], [192].

На відміну від країн-членів МС, Україна є членом СОТ з 2008 року. При вступі до цієї організації наша країна взяла на себе зобов'язання щодо зниження тарифних ставок до обумовленого рівня, а також приєдналася до низки секторальних домовленостей по багатьох групах товарів. Сьогодні

приведення національного законодавства у відповідність до зобов'язань України в рамках СОТ практично завершується.

Відомо, що переговорна позиція Росії щодо вступу в СОТ значною мірою відрізняється від узятих Україною зобов'язань.

Таким чином, при гіпотетичному вступі до МС/ЄврАзЕС Україна буде вимушена провести фактично новий процес вступу до СОТ, однак уже разом з Росією, Білорусією та Казахстаном, і цей процес може зайняти 4-6 років. При цьому, через корекцію з боку України своїх зобов'язань виникне проблема компенсації державам-членам СОТ, яка, за експертними оцінками, може становити суму, еквівалентну близько 5 млрд. дол.

Крім цього, вступ України до МС/ЄврАзЕС може призвести до підняття цін на внутрішньому українському ринку приблизно на 10-12%, як це вже мало місце у Казахстані. Це пов'язано з тим, що за основу для єдиного митного тарифу в рамках МС взято російські тарифні ставки, які, переважно, є вищими за українські.

Важливим фактором ризику для України від вступу до МС/ЄврАзЕС була б втрата можливості формування зовнішньоторговельної політики на національному рівні через передання цих функцій наднаціональному органу – Комісії МС, а також факт надходження до державного бюджету не повного обсягу митних платежів, а тільки їх пропорційного відсотку, що, в умовах непропорційного розподілу (достеменно, що РФ збереже за собою контролюючий пакет голосів), призвело б до зменшення відповідних надходжень до бюджету України [192].

Слід також зважати на той факт, що у разі вступу України до МС, перед нашою країною постане необхідність денонсації/перегляду нині чинних Угод про ЗВТ.

До підписання Угоди про асоціацію з ЄС та ЗВТ Україна стояла перед вибором свого подальшого розвитку, скільки альтернативним варіантом була інтеграція на той час, який досліджується у цій роботі, до Митного союзу.

Вступ України до МС/ЄврАзЕС тоді означав би фактичне припинення переговорів щодо створення ЗВТ з Європейським Союзом та відкладення цього питання на невизначений термін, скоріше за все, аж до вступу держав-членів Митного Союзу до СОТ, оскільки Європейський Союз не практикує створення зон вільної торгівлі з тими регіональними угрупованнями країн, до яких не входять члени СОТ як у випадку того ж Митного Союзу.

Навіть з огляду на викладений вище матеріал, повноцінний аналіз ризиків інтеграції України до МС/ЄврАзЕС унеможлиблюється низкою чинників:

- робота із формування МС/ЄврАзЕС остаточно не завершена, оскільки не повністю підготовлена нормативно-правова база його функціонування, а деякі ратифіковані документи реально не запрацювали;
- хоча усі держави-члени ЄврАзЕС вступили чи ведуть переговори про вступ до Світової Організації Торгівлі, проте нормативна база цього наддержавного економічного утворення фактично у багатьох сферах не відповідає нормам СОТ;
- не отримано пропозицій щодо формату можливої взаємодії України та МС/ЄврАзЕС (асоційоване членство, повноправне членство). При цьому необхідно підкреслити, що інші держави-члени, у рамках яких фактично створено Митний Союз, (Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан) займають вичікувальну позицію щодо приєднання до ЄврАзЕС і поки обережно декларують такі наміри, за винятком Вірменії.

Натомість, створення Україною Зони вільної торгівлі з ЄС відкриває в практичній площині європейську перспективу для нашої держави. На сьогодні, як від політичного керівництва Європейського Союзу, так і від політичного керівництва України залежить питання результативного втілення підписаних домовленостей щодо Угоди про асоціацію відповідно до схваленої на вищому політичному рівні формули «політична асоціація та економічна інтеграція». Проте, ми можемо спрогнозувати, що на етапі практичної реалізації цієї Угоди

знову постануть концептуальні проблемні питання, що супроводжували переговорний процес щодо створення ЗВТ.

Тут слід згадати, перш за все те, що сторони в процесі підготовки цього великого за обсягом документу розходилися в тлумаченні «інтеграційного» виміру ЗВТ. Так, українська сторона виступала (і залишилася на висловлених позиціях) за створення всеохоплюючої зони вільної торгівлі з так званим інтеграційним виміром, яка має реалізувати домовленості Паризького саміту Україна-ЄС від 9 вересня 2008 року щодо побудови майбутніх відносин на основі принципу «політичної асоціації та економічної інтеграції». Як вже наголошувалося, економічна інтеграція означала поступове отримання доступу до ринків ЄС завдяки розповсюдження на Україну чотирьох свобод: свободи руху товарів, послуг, капіталів та свободи здійснення підприємницької діяльності [193].

У свою чергу Європейська Комісія висловлювала таку позицію, що ЗВТ з Україною буде частиною Угоди про асоціацію, яка в концептуальному плані відрізняється від угод, які уклалися з країнами, що мають перспективу членства, наприклад, із Сербією. Але сторона ЄС все ж не відкидала того бачення, що ЗВТ з Україною базуватиметься на моделі СОТ+ (тобто використовуватиме в основному принципи та термінологію СОТ, а «+» означає отримання доступу до ринків ЄС в ряді сфер на основі адаптації законодавства), а розповсюдження чотирьох свобод можливо тільки для країн, що мають чітку європейську перспективу. Однак, 30 травня 2014 року, тодішній комісар Європейського Союзу з питань розширення та політики сусідства Штефан Фюле висловив думку, що перспектива членства у ЄС може стати найвизначальнішим стимулом для проведення реформ у країнах Центрально-Східної Європи. Політик виступив за прийняття України, Грузії, Молдови до Європейського Союзу в довготерміновій перспективі у зв'язку геополітичними викликами, які виникли у зв'язку із створенням Євразійського економічного союзу (Росія, Білорусія та Казахстан). Єврокомісар зазначив, що

розширення ЄС є дієвим інструментом для позитивних реформ у країнах Східної Європи, а реальна перспектива європейської інтеграції є найкращим стимулом для проведення цих реформ у. Європейський керівник заявив, що з позицій членів Євросоюзу Угода про асоціацію з Україною не є кінцевою метою двостороннього співробітництва [див. 187], [194], [195].

Залишаються відмінності бачення сторонами «всеохоплюючого» характеру ЗВТ. Українська сторона виходить з того, що створення всеохоплюючої Зони вільної торгівлі означає, що жоден сектор не може бути виключений з угоди. Водночас європейці не готові до такого тлумачення, а значить цей напрям прогнозовано потребуватиме додаткової уваги сторін вже в процесі практичного втілення положень Угоди.

Привертають увагу розбіжності в розумінні процесу адаптації законодавства України до норм ЄС. Український уряд готовий до системної адаптації законодавства України до законодавства ЄС і вважає це невід'ємним елементом реалізації євроінтеграційних прагнень. Важливо, щоб така адаптація була пов'язана з доступом українських товарів на ринки ЄС та/або адекватною допомогою Україні з боку ЄС. Натомість Європейська Комісія не підтримує тезу про те, що процес адаптації українського законодавства до норм ЄС потребує допомоги з боку Євросоюзу, у тому числі й фінансової. Сторона ЄС дотримується позиції, що наявні та висунуті раніше зобов'язання щодо допомоги Україні є достатніми.

Тим часом навіть побіжне порівняння ЗВТ з ЄС та схожих інтеграційних конструкцій з країнами СНД засвідчує, що це потенційно дві абсолютно різні угоди. З ЄС – цивілізаційна, з СНД – рамкова. До речі, уряд М. Азарова в останні період свого правління активно просував есендівський напрям розвитку, ратифікувавши цей документ у липні 2012 року та широко його пропагуючи в підконтрольних національних медіа. Нагадаємо, що попередня угода у рамках СНД про ЗВТ 1994 року базувалася на правилах, залишених у спадок від Радянського Союзу. У той час країни колишнього СРСР були досить

близькими до одного з багатьох питань регулювання економічної співпраці. Згодом кожна держава розбудовувалася по-своєму. Спроба зробити в новій угоді СНД про ЗВТ низку посилань на норми як намагання знайти точки дотику, зменшити розбіжності, які утворилися у перебігу розвитку кожної із країн. У такій конструкції проявляються слабкі елементи, оскільки не усі країни Співдружності були і є членами СОТ. Саме тому хтось погоджувався поважати правила СОТ, але його внутрішнє регулювання на той час було надто далеким від прописаних там норм. До того ж, ЗВТ СНД стосується тільки торгівлі товарами і передбачає певні базові речі, в основному це скасування мит, однак не у всіх випадках [196].

Коли ж ми повертаємося до Угоди про вільну торгівлю з Європейським Союзом, то там є розділи, які у договорі з СНД взагалі не передбачено, наприклад «Сталий розвиток». Цей пункт передбачає вирішення соціальних питань та адаптацію екологічних стандартів, що в угодах про вільну торгівлю попередніх зразків зазвичай не отримували уваги. Сучасні ж угоди без включення цього положення неможливо уявити.

Виходячи навіть із таких незначних зауважень та порівнянь можна зробити загальноновизнаний висновок, що одночасно створювати ЗВТ з ЄС та інтегруватися до МС/ЄврАзЕС з урахування досвіду ЗВТ з країнами СНД було неможливо. При цьому слід мати на увазі, що рішення України про входження до МС/ЄврАзЕС негативно позначилося б на всьому процесі взаємодії України з Європейським Союзом щодо реалізації положень Угоди про асоціацію.

Україна ще 2011 року на грудневому саміті Україна-ЄС могла б зробити вирішальне рішення в процесі євроінтеграції. На нашу думку, саме на цей рік припадає найбільший прогрес у нашій взаємодії. Крім того, тодішня українська влада декларувала максимальну самостійність у справі просування до ЄС, а тодішній лідер країни ще дослухався до проєвропейського лобі в українському політикумі, яке урівноважувало, а то й домінувало над тією частиною, яка відстоювала інтеграцію з Митним Союзом.

Підтвердженням цього є той факт, що станом на початок березня 2011 року сторони досягли помітного прогресу в переговорах щодо проекту Угоди про асоціацію, а саме:

- було погоджено тексти переважної більшості розділів документу, серед яких варто відмітити такі як: «Економічне та секторальне співробітництво», «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі»;
- було розгорнуто діалог з метою впровадження безвізового режиму для громадян України до країн-членів ЄС та затверджено тезу про відображення зазначеного питання в тексті Угоди про асоціацію;
- підтверджено налаштованість сторін закласти нову базу для подальшого розвитку двосторонніх відносин Україна-ЄС на засадах «політичної асоціації та економічної інтеграції», яка «базуватиметься на потужних інституціях і відповідатиме європейським очікуванням українців».

Не менш важливим було й те, що українська держава цілком усвідомлено визначала й основні ймовірні ризики для України від створення зони вільної торгівлі з ЄС. Ми у своєму дослідженні обмежуємо їх наступними положеннями, оскільки частина з них досі є предметом особливої уваги навіть після підписання у червні 2014 року ЗВТ з ЄС:

- підхід ЄС обмежується значною кількістю (близько 400 товарних позицій) вилучень із режиму вільної торгівлі, сконцентрованих у секторі торгівлі аграрною продукцією та продовольчими товарами – там, де вигоди від лібералізації ринку ЄС були б для України найбільш чутливими. ЄС намагається нав'язати Україні дискримінаційну систему тарифних квот, установлених на низькому рівні. За межами цих квот український експорт зіткнеться з високим рівнем аграрного протекціонізму, набагато вищого, ніж в Україні;

- ЄС планує зберегти недоторканою існуючу систему багатомільярдних дотацій щодо аграрного сектора. Це автоматично робить українське виробництво та експорт набагато менш конкурентоспроможними в

умовах лібералізації. Враховуючи, що в середньостроковій перспективі Україні необхідно максимально концентровано витратити державні кошти на модернізацію інфраструктури та підтримувати інноваційне оновлення основних засобів, наша держава не зможе збільшувати питому вагу субсидій з бюджету на підтримку аграрного сектора;

- ЄС залишає за собою право використання експортних субсидій для підсилення конкурентоспроможності своєї сільськогосподарської продукції на ринках України та спеціальних захисних заходів для захисту власних виробників від імпорту. Україна ж не має права використовувати ці механізми згідно із зобов'язаннями, взятими при вступі до СОТ. Така несиметричність надає конкурентні переваги сільському господарству ЄС як на ринках ЄС, так і на ринку України;

- ЄС наполягла на тому, щоб Україна взяла на себе жорсткі зобов'язання щодо захисту географічних найменувань, у тому числі щодо назв напоїв і сирів (загалом приблизно 30). Реалізація таких зобов'язань зумовить значні витрати на ребрендінг, а також призведе до тимчасового припинення виробництва та ринкових поставок;

- ЄС наполягає на повній лібералізації імпорту легкових автомобілів. Це призведе до значної шкоди в аспекті погіршення торговельного балансу України та підірве перспективу розвитку власної автомобільної промисловості [див. 189], [197], [198].

Переговорний процес у рамках підготовки до підписання ЗВТ із ЄС торкався всього спектру національної економіки, але ми хотіли б зупинитися на аналізі проблемних питань тих секторів, які викликали найскладнішу дискусію і корелювали з альтернативною пропозицією від членів МС. У цьому контексті нашу увагу привернула сфера тарифної політики. Українська сторона у переговорному процесі прагнула довести представникам держав-членів Європейського Союзу, що Угода має передбачати повне скасування тарифів у торгівлі між сторонами у довгостроковій перспективі, беручи до уваги

можливість компенсування втрат від скасування тарифів активним використанням інструментів торговельного захисту – антидемпінгових та компенсаційних заходів, а також двосторонніх захисних заходів. Україна наполягала на взаємному скасуванні тих заходів торговельного захисту, які будуть застосовуватися сторонами на день набрання чинності Угодою, а також, що застосування інструментів торговельного захисту має базуватися на правилах СОТ та передбачати додаткові процесуальні гарантії господарюючим суб'єктам. Зокрема, українські переговорники висували вимоги про заборону застосування попередніх антидемпінгових заходів на початковій стадії розслідування; виступали за відмову від довільного тлумачення поняття «коригування витрат», особливо для таких істотних для собівартості продукції товарів, як газ; пропонували застосовувати під час вибору антидемпінгового заходу сторонами принципу найменш негативного впливу на торгівлю.

Водночас, вже на етапі узгодження пакету рішень у рамках створення ЗВТ з ЄС сторони прогнозували, що новий рівень співпраці матиме і позитивні для вітчизняної економіки наслідки:

- поживлення торгівлі, суттєве збільшення імпорту і експорту товарів за рахунок значної лібералізації тарифів у взаємній торгівлі;
- збільшення виробництва в окремих галузях (харчова, деревообробна, текстильна промисловість, окремі підсектори сільського господарства, нафтопереробка, транспорт, лісове господарство) завдяки покращенню доступу українських товарів та послуг до ринку ЄС;
- підвищення конкурентоспроможності українських товарів внаслідок впровадження нових стандартів і систем технічного регулювання;
- зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співпраці у сфері санітарних та фітосанітарних заходів;
- лібералізація переміщення трудових ресурсів;
- необхідність модернізації вітчизняного виробництва для підтримання його конкурентоспроможності тощо [199], [200].

Частково вже сьогодні можемо зробити попередні висновки, що прогнозовані аналітичні сценарії співпраці України та трансформованого Лісабонським договором Європейського Союзу прогнозують позитивні результати для економіки нашої країни, яка внаслідок внутрішньополітичних катаклізмів 2013-2014 років балансує на межі дефолту. Цьому сприяло й те, що Європейський Союз в односторонньому порядку відкрив свої ринки для українських товарів у рамках автономного преференційного торговельного режиму між Україною та ЄС.

Преференційний режим торгівлі передбачає зниження ставок мита для постачань українських товарів, а також встановлення квот на такі постачання, що дозволить вітчизняним експортерам збільшити постачання на ринки ЄС. Починаючи з моменту введення автономного преференційного торговельного режиму, ставки ввізного мита Європейського Союзу будуть встановлені на тому рівні, який повинен діяти в перший рік після започаткування режиму вільної торгівлі в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Дію такого режиму було дотримано до 1 листопада 2014 року, або ж до підписання економічної частини Угоди про асоціацію України і Європейського Союзу.

Під час пленарного засідання Європарламент у квітня 2014 року підтримав пропозицію Європейської комісії щодо впровадження пакету автономних торговельних преференцій ЄС щодо України, у рамках яких Європейський Союз в односторонньому порядку поширив на український експорт до ЄС митні преференції, які передбачаються положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо створення Зони вільної торгівлі Україна-ЄС. При цьому Європейський Союз не застосовував преференційний режим для товарів та послуг, вироблених в АР Крим [190].

За попередніми оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України за умови набуття чинності Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом щорічні обсяги вітчизняного експорту можна буде збільшити на 30%. Загальний економічний ефект від торговельних

преференцій від Європейського Союзу для української економіки може скласти приблизно 497 млн. євро і буде складатися з 340 млн. євро – збільшення експорту продукції аграрного сектору. Цей сектор співпраці України з постлісабонською Європою традиційно був чи не найбільш досліджуваним об'єктом аналітичних прогнозів та побудови моделей співпраці Україна-ЄС. Адже, більшість аналітичних сценаріїв майбутньої взаємодії сторін саме в агросфері викликав як особливе захоплення, так і можливість появи вкрай складних та довготривалих дискусій, викликаних необхідністю захисту своїх сільськогосподарських ринків – загальноєвропейського та вітчизняного [201].

У цьому контексті варто згадати те, як ще на етапі обговорення положень Угоди про ЗВТ українська сторона наполягала на необхідності доступу до сільськогосподарського ринку ЄС на рівні, який не тільки гарантуватиме збереження традиційних обсягів експорту, але й враховуватиме потенціал України у цій сфері. Показовим тут були ті позиції, з яких українські урядовці виходили на переговори з європейцями в рамках обговорення питань майбутньої Угоди. Хочемо нагадати, зокрема, про наполягання України щодо доступу українських сільськогосподарських товарів на ринок ЄС як пріоритет для української сторони у контексті створення ЗВТ з Європейським Союзом. Україна повсякчас наголошувала, що очікує від ЄС тарифної пропозиції, що істотно покращить наявні умови торгівлі з ЄС сільськогосподарською продукцією, а також, про що вже наголошувалося вище, адекватної допомоги в реформуванні системи санітарних та фітосанітарних норм, що уникнути згубних для української економіки торгівельних бар'єрів. У рамках переговорів щодо доступу на аграрний ринок Україна закликала враховувати нерівність в обсягах державної допомоги національним виробникам, необхідність урівноваження можливостей сторін щодо застосування захисних заходів та негативних наслідків для України від можливого включення до угоди питання захисту географічних назв. Відповідно пропонувалося, щоб сторона ЄС взяла на себе зобов'язання щодо скасування чи істотного обмеження субсидіювання

власного експорту, що спрямовується в Україну. Взяття Україною під захист географічних значень (окрім чутливих) пропонується розглядати виключно як складову пакетного підходу до питання доступу на сільськогосподарський ринок. При цьому, у разі досягнення пакетного компромісу, було домовлено проводити переговори щодо чутливих для української сторони географічних назв по кожній окремій назві із визначенням заходів з боку ЄС, які можуть компенсувати українській стороні втрати від відмови їх використання, можливо, поза рамками Угоди.

Потребує окремого аналітичного прогнозування і ринок послуг, який також зазнає перетворень після набуття чинності Угоди про ЗВТ між Україною та ЄС. Аналізуючи інформацію про переговорний процес у цій царині, ми робимо висновок, що основна увага вітчизняних політиків було сконцентрована на необхідності поступового відкриття для України ринку послуг ЄС за усіма сферами, у тому числі для фізичних осіб, а також на гарантуванні права на свободу підприємницької діяльності на ринку ЄС. Це питання в аналітиків та експертів пов'язувалося із значною трудовою міграцією українських громадян до країн ЄС та запровадження спрощеного візового режиму. У свою чергу сторона ЄС відстоювала додаткові вимоги щодо лібералізації доступу до українських ринків товарів та послуг. Ми може зробити також припущення, що подальші поступки з боку України у сферах, важливих для сторони європейських підприємців (взяття додаткових зобов'язань у сфері інтелектуальної власності, антимонопольної політики, сталого розвитку, включення до угоди питання захисту географічних назв, забезпечення подальшого доступу ЄС до українського ринку сільськогосподарської продукції, одностороння відмова України від застосування експортних мит, лібералізація торгівлі автомобілями тощо) можливі лише за умови вагомих зрушень у позиції Євросоюзу з принципових вже для України питань. Тому процес практичної реалізації підписаних – політичного та економічного – пакетів Угоди між Україною та ЄС потребуватиме ще доволі тривалої та

копіткої роботи як на рівня урядовому, так і на рівні міжгалузевому та виробничому [див. 179], [202], [203].

Але Євросоюз таки знаходить компроміси у відносинах з Україною, окреслених у підписаній Угоді про ЗВТ. Так, 14 квітня 2014 року, Рада Європейського Союзу ухвалила рішення щодо зниження в односторонньому порядку митних зборів для товарів з України на європейському ринку. Такого роду односторонній захід встановив на майже піврічний період пільговий доступ на ринки Європейського Союзу українським експортерам згідно з узгодженим сторонами графіком торгово-економічних поступок, яких було досягнуто у рамках переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі. Україна ж, зі свого боку, не зобов'язана надавати додатковий доступ для експортерів з ЄС. Передбачалося, що тимчасове скасування митних зборів мало бути повним та/або частковим, залежно від сектора економіки, за різними оцінками призвело до економії 500 млн. євро.

З огляду на викладене, на даному етапі, видається за доцільне:

1. Продовжувати переговорний процес навіть після створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС з максимальним урахуванням інтересів України.

2. З метою захисту українських експортерів вживати відповідних заходів для недопущення погіршення умов доступу вітчизняної продукції на ринки держав-учасниць ЄврАзЕС.

3. У переговорах з російською стороною та з іншими членами ЄврАзЕС у подальшому фіксувати зацікавленість України як держави-члена СОТ у розвитку взаємодії із ЄврАзЕС, водночас відзначаючи доцільність початку діалогу про конкретні форми інтеграції лише після остаточного договірно-правового оформлення даного об'єднання і визначення співвідношення його нормативно-правової бази із правилами та умовами СОТ.

Висновки до Розділу 3

У третьому розділі було викладено детальний аналіз основних аспектів взаємодії України та Європейського Союзу у світлі набуття чинності Лісабонським договором, а також у зв'язку з підписання Угоди про асоціацію та Поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі Україна-ЄС.

Тут варто вказати, що, незважаючи на кризову ситуацію в Україні, міждержавні відносини по лінії Європейський Союз-Україна залишаються чи не найважливішим чинником європейської зовнішньої та безпекової політики і здійснюють прямий вплив на геополітичний баланс на території усїєї Європи. Відтепер це питання стало ключовим щодо розвитку безпекової політики не лише в європейському регіоні, але й у світі загалом, оскільки українська криза спонукала до гострих дебатів щодо ефективності міжнародного права, перегляду ролі міжнародних організацій.

Не менш значущими зі стратегічної точки зору є виявлення основних суперечностей та перспектив розвитку нової сторінки відносин України з Європейським Союзом. Зокрема, у даному контекст, слід сказати, що положення ратифікованого Лісабонського договору, які сприяють посиленню глобальної ролі Євросоюзу, дають підстави зробити наступні важливі для України висновки:

1. Вибір європейського вектору зовнішньої політики Україною цілком і повністю обумовлений чітким усвідомленням інтеграції як ключового чинника посилення національної безпеки, політичної стабільності, економічного розвитку, відновлення європейської сутності України та забезпечення державного суверенітету й територіальної цілісності.

2. Особливо значимі для України можливості у сфері європейської інтеграції відкриваються після вступу в дію Лісабонського договору, який сприятиме зміцненню ролі Євросоюзу у світових економічних, військових та науково-технічних процесах.

3. Внутрішньоінституційна криза в Європейському Союзі закінчилася, тому є цілком обгрунтовані підстави вважати, що процес подальшого розширення ЄС буде в перспективі продовжено. Україна має абсолютно реальне підґрунтя сподіватися, що дане розширення не обмежиться лише країнами Балканського півострова, і тим самим, євроінтеграційні прагнення України будуть винагороджені остаточним підтвердження перспективи членства у ЄС.

4. Україна активно бере участь у Європейській політиці безпеки та оборони (ЄПБО). Для української сторони це співробітництво є стратегічно важливим пріоритетом у сфері забезпечення реалізації національних інтересів, так як подібна кооперація надає імпульс до модернізації оборонно-промислового комплексу нашої держави, отриманню неоціненного досвіду в діяльності міжнародних миротворчих та гуманітарних місій.

5. Лісабонський договір відкриває Україні нові перспективи та потенційні можливості, адже більш активна інтеграційна співпраця з Брюсселем стане результатом того, що Києву вдасться розширити можливості виходу на нові світові ринки.

6. Набуття Лісабонським договором чинності додатково спонукає Євросоюз до більш активних дій у, так званих, «єєсівських прикордонних регіонах».

7. Інтеграція до більш міцного і потужного Європейського Союзу, який набуває нової геополітичної ролі після вступу у дію Лісабонського договору, є безумовним українським зовнішньополітичним пріоритетом.

8. Європейський Союз, ратифікувавши Лісабонський договір, поступово буде виходити на нові міжнародні ринки. А для українського виробництва, промисловості, людських ресурсів це є запорукою успішного подальшого процвітання і розвитку.

9. Лісабонський договір підштовхує Європейський Союз до проведення більш активної зовнішньої політики, спрямованої на розширення

«європейського клубу» за рахунок сусідніх держав. Підтвердженням цьому є підписання Угоди про асоціацію та Поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі Україна-ЄС з урахуванням тих проблемних моментів, які ще доведеться вирішувати сторонам в рамках майбутньої співпраці.

10. Дослідження дало змогу зробити загальнологічний висновок, що одночасно створювати Зону вільної торгівлі з Європейським Союзом та інтегруватися до Митного Союзу/Євразійського Економічного Союзу з урахування досвіду ЗВТ з країнами СНД неможливо. В цьому контексті слід пам'ятати, що рішення України про входження до МС/ЄврАзЕС негативно позначиться на усьому переговорному процесі України з Європейським Союзом щодо реалізації положень Угоди про асоціацію та подальшу європейську інтеграцію України.

ВИСНОВКИ

Дослідження зовнішньополітичних аспектів європейської інтеграції після підписання Лісабонського договору, що визначив зміну ролі та функцій наднаціональних інституцій у виробленні спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, дозволило вирішити важливе наукове питання, а саме: дало змогу реалізувати обраний концептуальний підхід до визначення ключових елементів теорії та практики міжнародної взаємодії ЄС, зокрема, окреслити перспективи співпраці ЄС з його найбільшим та найпотужнішим союзником – США, визначити роль феномену нових наднаціональних інституцій у практиці спільної європейської зовнішньої політики та Європейської політики сусідства, а також спрогнозувати подальший розвиток відносин «постлісабонської Європи» з Україною після підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію та Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі Україна-ЄС.

Основні наукові і практичні результати та висновки дисертаційного дослідження полягають у такому:

1. Концептуальний аналіз нової функціональної ролі Європейського Союзу після підписання Лісабонського договору та дослідження теоретико-концептуальних засад формування наднаціональних інституцій ЄС з урахуванням ключових положень теорій процесу європейської інтеграції вказує на необхідність зміни усталених підходів до дослідження ЄС і його зовнішньої політики. Систематизація основоположних теоретико-методологічних концепцій та підходів сучасної політології до вивчення зовнішньополітичних аспектів діяльності Європейського Союзу вказує на те, що в даному напрямі досліджень слід керуватися моделлю оцінки взаємодії ЄС на міжнародній арені як єдиної та цілісної політико-правової системи. З цього випливає, що сучасні моделі європейської інтеграції мають ставити за мету знайти розв'язання бінарного завдання, яке полягає в поглибленні інтеграційних процесів і,

водночас, у залученні до нього нових учасників. З огляду на це підписання та прийняття Лісабонського договору, що є логічним продовженням попередніх внутрішньоєвропейських інтеграційних угод, повністю корелює з вирішенням окреслених завдань. Крім того, цей документ дозволив виконати ще одне завдання – зафіксувати на певному етапі історичного розвитку цього наддержавного об'єднання досягнення країн-учасників, визначивши на середньостроковий період архітектуру спільних органів управління та центрів прийняття поточних рішень. Адже проблема практики управління часто домінувала у теоретичних підходах до формування європейської спільноти, бо національні теоретичні школи по-різному підходили до оцінки шляхів інтеграційної еволюції, зокрема, що стосується зовнішньої політики ЄС.

Водночас Європейський Союз, як один із ключових учасників сучасних міжнародних відносин, стикається з серйозними протиріччями в системі балансу владних повноважень наднаціональних та урядових інституцій країн-членів співтовариства, особливо це стосується традиційних країн-лідерів Європи – Німеччини Великої Британії та Франції. Загалом, сучасна практика реалізації спільної зовнішньої політики ЄС вказує на переосмислення та використання новітніх розробок, зокрема, представників функціонального інституціоналізму, що полягає у формуванні практичних рекомендацій для діяльності зовнішньополітичних інституцій Європейського Союзу.

2. Важливими інституційними змінами, які були імплементовані згідно з Лісабонським договором, стали запровадження посад Президента Європейської Ради Європейського Союзу та Високого Представника Європейського Союзу із закордонних справ та безпекової політики – типових посад для суб'єктів міжнародного публічного права, що з точки зору іміджеології зайвий раз покликане продемонструвати політичну консолідацію ЄС як цілісного, в першу чергу, політичного об'єднання. Однак, детальний аналіз внутрішніх функціональних зв'язків між цими двома ключовими в структурі ЄС посадами засвідчив, що вони опікуються представленням Європейського Союзу на міжнародній арені. Суперечність полягає в тому, що

за такої ситуації відбувається дублювання даної функції представництва, оскільки Високий Представник повинен виконувати і виконує функцію зовнішнього представлення ЄС. Проте, згідно з положеннями Лісабонського договору дана компетенція належить також і Президентів Європейської Ради.

На цьому розбіжності та протиріччя, спровоковані Лісабонським договором, не вичерпуються. Ключовим вузлом у системі координат наднаціональних і національних інтересів залишається дилема щодо місця та функціональної ролі Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Ради Міністрів ЄС у виробленні спільної зовнішньополітичної стратегії. Тут доцільно зауважити, що низка країн (Велика Британія, Данія, країни Бенілюксу) висловлювали стурбованість поглибленням наднаціональності Європейського Союзу, особливо у сфері зовнішньої політики, вбачаючи у цьому посилення позицій Франції та Німеччини у виробленні та прийнятті рішень.

Цю проблему ми можемо розглядати на прикладі того, як спільні наміри породжують суперечності та, певною мірою, навіть протидію між прямими провідниками нової політики ЄС та тими, хто чинить тиск такому розподілу повноважень всередині ЄС. Можна зробити висновок про те, що лише поступальна практична діяльність та прагнення досягти максимального захисту спільних інтересів країн-членів ЄС забезпечили публічно безконфліктну та синергетичну діяльність цих посадових осіб.

3. З початку XXI століття Європейський Союз пройшов складний шлях інституційних змін, які були покликані якісно реформувати співтовариство та підготувати його до нових викликів сучасності. Процес реформування ЄС з одночасним поглиблення міжнародної правосуб'єктності ЄС пройшов етапи від підготовки змін, що розпочався з 2000-х років, і до набуття чинності 1 грудня 2009 року Лісабонським договором. Однак, між цими двома датами є ще два етапних періоди: рефлексивне відторгнення пропонованих змін, яке проявилось у тому, що національні референдуми країн-членів ЄС не підтримали ініціативи (2005-2006 рр.) та 2007 рік – коли було проведено компромісне доопрацювання нового установчого документу.

Відповідно до нової нормативно-правової бази Європейського Союзу після набуття чинності Лісабонським договором усі рішення в рамках цього інтеграційного об'єднання ухвалюються за єдиною процедурою (окрім деяких безпекових та зовнішньополітичних питань), тим самим зміщуючи владні повноваження на користь європейських інституцій. Характерно, що реформування Європейського Союзу збіглося з п'ятим, найбільшим етапом розширення в історії Європи, коли в період з 2004 по 2007 роки новими членами стали 12 країн. Це стало своєрідним тестом на міцність для політичного та економічного функціонування ЄС. Однак, саме безпрецедентне інтеграційне розширення зумовило гостру потребу в поглибленні міжнародної суб'єктності та створення механізму вироблення та прийняття спільної зовнішньої і безпекової політики. Водночас ратифікація Лісабонського договору та імплементація його положень ніяким чином не веде до перетворення Європейського Союзу в наддержаву. Скоріше навпаки, Європейська Комісія дещо послаблює свої позиції, водночас як органи виконавчої влади країн-членів ЄС отримують більш широкі можливості для контролю за перебігом зовнішньополітичних процесів. Також можна твердити, що не дивлячись на усі протиріччя, викликані Лісабонським договором, на даний час немає більш глибокого та досконалого документу, який регулює функціонування цього міждержавного об'єднання.

4. Сьогодні не існує більш фундаментальних та водночас стратегічно важливих партнерів як США та ЄС. У свою чергу Китай, попри значні зрушення у двосторонніх відносинах, усе ще поступається якісно і кількісно США. Важливо підкреслити, що Вашингтон надає усіляку можливу підтримку таким інтеграційним процесам усередині ЄС, оскільки вони сприяють формуванню потужного союзника глобального масштабу на європейському геополітичному просторі, який територіально пов'язаний із ще одним регіоном геополітичних інтересів Сполучених Штатів Америки – Близьким Сходом.

Аналіз взаємодії світових політичних акторів США та ЄС щодо гострих політичних процесів у різних регіонах світу вкотре засвідчують готовність

Вашингтона та Брюсселя рухатися за єдиним стратегічним сценарієм, що дає можливість абсолютно об'єктивно стверджувати про формування стійкого американо-європейського політичного та військового дуєту, підкріпленого новими важливими лісабонськими домовленостями. Отже, етап реформування ЄС під впливом дії Лісабонського договору вказує на те, що так звана «Європа після Лісабона» набуватиме більш серйозного геополітичного впливу не лише на Європейському континенті, але й далеко за його географічними межами. Після ратифікації Лісабонського договору імідж ЄС як більш міцного, більш інтегрованого міждержавного об'єднання чіткіше і зрозуміліше сприймається його основним торговельним та військово-політичним партнером – Сполученими Штатами Америки.

Водночас ключовим партнером для ЄС на Сході є Китайська Народна Республіка. І це при тому, що відносини між цими двома центрами сили позначені суттєвими ідеологічними розбіжностями, різними тактичними підходами до подолання спільних викликів та загроз, а також шляхами досягнення спільних пріоритетів. Детально проаналізувавши перспективи двосторонньої співпраці Брюсселю та Пекіна, можна зробити прогнозований висновок про те, що економічні чинники продовжуватимуть формувати підґрунтя відносин ЄС-Китай. В цьому контексті, двостороння угода про Зону вільної торгівлі (FTA EU-China) може стати реальністю в найближчі 3-5 років, що приведе до подальшого економічного зростання і створення нових робочих місць та розширення виробничої сфери.

Однак у галузі військово-політичної кооперації, де є найбільший потенціал для зміцнення довіри між двома сторонами, рано говорити про міцні відносини, тим паче – стратегічні. Тут слід відзначити, що європейські та китайські лідери висловлюють великі сподівання щодо поглиблення даної галузі співпраці.

Хоча даний аспект, а особливо військова співпраця Європейського Союзу та Китайської Народної Республіки усе ще перебуває в зародковому стані, все ж заслуговує серйозної уваги як потенційно визначальний елемент стратегічного

партнерства в майбутньому, особливо враховуючи той ключовий чинник, що таке співробітництво могло б внести значний вклад у глобальну безпеку та стабільність у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Однак на сьогодні діалог ЄС-Китай віддзеркалює ініціативи деяких окремих держав-членів Європейського Союзу, що слабо корелюється із принципами Лісабонського договору та загальноєвропейськими цивілізаційними принципами суспільно-політичного розвитку.

5. Стратегічна ініціатива Європейського Союзу щодо країн Центрально-Східної Європи знайшла своє відображення у форматі «Східного партнерства». Такий формат дозволяє країнам доносити до офіційного Брюсселя позицію щодо параметрів майбутньої євроінтеграції, що може розглядатися як виконання завдання з підготовки до більш швидкої та поглибленої інтеграції до європейських інституцій. Такі погляди підтверджуються тим, що «Східне партнерство» дозволило стратегам із Брюсселя розмежувати зовнішньополітичні підходи ЄС до відносин з південними (Середземноморський Союз – сусіди Європи) та східноєвропейськими сусідами (сусіди Європейського Союзу). Крім того, також необхідно зробити окремий наголос на тому, що започаткування ініціативи дозволило створити абсолютно нові можливості для посилення взаємодії у сфері енергетичної безпеки в межах відповідної багатосторонньої тематичної платформи. Така співпраця набуває особливого значення за умов, коли Російська Федерація – один із найбільших постачальників енергоносії на ринок Європи – відверто й брутално вдається до використання нафти і газу як ефективного та дієвого інструменту своєї зовнішньої політики.

Ще гостріше геополітичне протистояння розгорнулося на тлі військової агресії Російської Федерації на території України та анексії Автономної Республіки Крим на початку 2014 року. Відповідно, поширення інтеграційних процесів у східному напрямі, зокрема, поглиблення співпраці в межах програми «Східного партнерства», натикається на жорстку протидію з боку нинішньої

російської влади, яка, на прикладі Грузії та України, використовує сепаратистські рухи, щоб зберегти свій геополітичний вплив у регіоні.

6. Лісабонський договір відкриває для України нові можливості у прагненнях до тіснішої взаємодії із європейськими структурами, адже більш активна інтеграційна співпраця з Брюсселем у політичній та економічній сферах сприятиме тому, що Києву вдасться розширити можливості виходу на нові світові ринки. Це твердження було підкріплено і результатами емпіричного дослідження, яке викладено у роботі. Основу емпіричних даних, що були використані при підготовці висновків щодо вузлових точок напруженості між Україною та Європейським Союзом у «постлісабонський період», склали результати експертних дискусій в рамках обговорення поглиблення та розширення співпраці з ЄС, а саме підписання Угоди про асоціацію та Поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі Україна-ЄС. Ключовими тезами, щодо яких висловлювалась застереження, були: захист вітчизняного виробника, доступ українських товарів та послуг на ринок ЄС та країн МС/ЄврАзЕС, політичні відносини з «державами-сателітами» Російської Федерації.

У даному контексті можна зауважити, що набуття Лісабонським договором чинності додатково спонукає Євросоюз до більш активних дій у так званих «єсівських прикордонних регіонах». Україна традиційно бере активну участь у реалізації Європейської політики безпеки та оборони, кооперуючись у проведенні військово-цивільних навчань та тренінгів з партнерами з ЄС та НАТО. Враховуючи зовнішню агресію з боку Російської Федерації, для України така поглиблена співпраця є одним із стратегічних пріоритетів у сфері забезпечення національних інтересів та посилення обороноздатності – дана кооперація сприяє значній модернізації не так українського оборонно-промислового комплексу, як набуттю критично необхідного в теперішній реальності досвіду з підготовки та проведення антитерористичної та миротворчої діяльності із залученням провідних військових експертів і сучасної техніки.

7. Останні події в Україні засвідчили, що інтеграція до більш міцного і потужного ЄС, який набуває нової геополітичної ролі після вступу у дію Лісабонського договору, є безумовним українським зовнішньополітичним пріоритетом. На чому наголошує українське керівництво, чії практичні кроки підтверджують відданість європейському курсу України.

Лісабонський договір підштовхує ЄС до проведення більш активної зовнішньої політики, спрямованої на розширення «європейського клубу» за рахунок сусідніх держав. Підтвердженням цього є підписання Угоди про асоціацію та Поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі Україна–Європейський Союз. Не зважаючи на постійний тиск з боку Російської Федерації, яка до останнього намагалася відтермінувати введення в дію положень Поглибленої та всеосяжної Зони вільної торгівлі з ЄС, і тим самим прагнучи схилити керівництво України інтегруватися до МС/ЄврАзЕС. Розглядаючи гіпотетичну можливість зміни зовнішньополітичного курсу України в бік поглиблення співпраці з МС/ЄврАзЕС, то з урахуванням досвіду країн СНД можна зробити висновок, що з торгівельно-економічної точки зору така співпраця могла б мати місце. У такому випадку Україна могла б розраховувати на значні преференції в постачанні енергоносіїв, що є наріжним каменем у розвитку промислового комплексу держави.

Іншим надзвичайно важливим здобутком у теоретично змодельованому зближенні України та Російської Федерації могло б бути збереження територіальної цілісності нашої держави та уникнення конфлікту на Донбасі, однак в такому разі існував би ризик часткової втрати власного суверенітету внаслідок маніпулятивного тиску з боку російського керівництва. У будь-якому випадку, розворот зовнішньополітичного вектору України у бік МС/ЄврАзЕС на даному історичному етапі розвитку Української держави важко уявити, позаяк переважна частина українців утвердили євроатлантичний напрямок інтеграції України як пріоритетний і такий, що відповідає європейській ідентичності українського народу.

Отож, беручи до уваги, що внутрішньо-інституційну кризу в Європейському Союзі загалом взято під контроль, є цілком справедливі підстави вважати, що процес розширення ЄС на схід буде в перспективі продовжено. У цьому контексті та за умов припинення військових дій на Донбасі українська громадськість має усі підстави сподіватися, що інтеграційний напрям ЄС не обмежиться лише країнами Балканського півострову, а перспективу членства України в Європейському Союзі рано чи пізно буде остаточно і безапеляційно підтверджено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / за ред. Губерського Л.В. / К.: Знання, 2009. – 751 с.
2. Radaelli C. M. Europeanisation: Solution or problem? [Електронний ресурс] / С. М. Radaelli. – Режим доступу: <http://www.eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm>
3. Кавешников Н. Ю. Лиссабонський договір: як змінюється Європейський союз [Електронний ресурс] / Н.Ю. Кавешников. – Режим доступу: http://www.perspectivy.info/oikumena/politika/lissabonskij_dogovor_kak_menajetsa_jevropeskij_sojuz_2009-12-22.htm
4. Коппигерс Б. Європеїзація і розв'язання конфліктів: конкретні дослідження європейської периферії / Бруно Коппигерс, Майкл Емерсон, Мишель Хейссен [и др.]; пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2005. – 312 с.
5. Graziano Paolo R. Bringing the Actors Back In. Europeanization and Domestic Policy Change: The Case of the European Employment Strategy in Italy and France [Електронний ресурс] / Paolo R. Graziano. – Режим доступу: <http://www.pacte.cnrs.fr>.
6. Сиджански Д. Федералістське майбутнє Європи: Від європейського суспільства до Європейського союзу / Д. Сиджански. – М.: Російськ. гос. гуманит. ун-т, 1998. – С. 24-59.
7. Кашкин С. Ю. Право Європейського Союзу: Учебник для вузів / С.Ю. Кашкин. – М.: Юристъ, 2004. – 925 с.
8. Balladur E. L'Europe autrement / E. Balladur. – Paris, 2006. – 157 p.
9. Kjell A. Eliassen Foreign and Security Policy in the European Union / Kjell A. Eliassen. – SAGE Publications. – London, 1998. – 246 p.
10. Blair T. New Britain. My vision of a young country / T. Blair. – London, 1996. – 338 p.
11. Moravcsik A. Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach / A. Moravcsik // Journal of Common Market Studies, 1993. – Vol. 31. – №4. – P. 473-524.
12. Їжак О. Принцип субсидіарності ЄС та межі його застосування в Україні [Електронний ресурс] / О. Їжак // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень.

Дніпровський філіал, 2015. – Режим доступу:
<http://www.db.niss.gov.ua/docs/po1tit1/185.htm>

13. Копійка В. В. Європейський Союз на сучасному етапі. Структурні зміни та стратегія розвитку / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко, М.А. Миронова. – К.: Знання, 2010. – 94 с.

14. Кириленко Н. А. Лиссабонский договор и вопросы политической, экономической и социальной деятельности Европейского Союза / Н.А. Кириленко // Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований. Материалы VII Региональной научной конференции молодых ученых Сибири в области гуманитарных и социальных наук. Новосибирск. 2009. – С. 236-339.

15. Sharpf F. W. The Asymmetry of European Integration, or Why the EU Cannot be a «Social Market Economy» / F.W. Sharpf // Socio-Economic Review. – 8, 2010. – Oxford University Press. – P. 211-250.

16. Beate Kohler-Koch. Interdependent European Governance / B. Kohler-Koch // Linking EU and National Governance / Ed. by B. Kohler-Koch. – Oxford: OUP, 2003. – P. 10-12.

17. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І.А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.

18. Marks G., Hooghe L., Blank K. European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance // Journal of Common Market Studies, 1996. – Vol. 34. – №3. – P. 341-378.

19. Derek Beach. The Dynamics of European Integration: Why and When EU Institutions Matter / D. Beach. – Palgrave Macmillan, 2005. – P. 177-182.

20. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 146-155.

21. Tsebelis G., Garrett G. An Institutional Critique of Neofunctionalism / G.Tsebelis, G.Garrett // International Organization, 1996. – Vol. 50. – №2. – P. 269-299.

22. Sbragia A. The Dilemma of Governance with Governance / A.Sbragia // Jean Monnet Working Paper, 2002. – № 3. – 24 p.

23. Муравйов В. И. Международные организации – специфические субъекты международного права / В.И. Муравйов. – К.: УМК ВО, 1990. – 26 с.

24. Манжола В. Европейская политика и Украина / В. Манжола // Международная научная конференция «Трансатлантическое сотрудничество в условиях расширенного ЕС: уроки, возможности, перспективы», материалы конференции. – Львов, Украина, 11-12 июня 2005 г. – С. 23-29.
25. Вradий О. С. Інституціональний вимір формування єдиної політичної системи Європейського Союзу : дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2006. – 207 арк.
26. Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association. – Vol. 41(1), 2006. – P. 123-128.
27. Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження ЄС / Р. Айзінг // Європейська інтеграція / уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; пер. з нім. М. Яковлева. – К. : Києво-Могилян. акад., 2007. – С. 255-274.
28. Manners I. Normative Power Europe: a Contradiction in Terms? / Manners // Journal of Common Market Studies 40 (2), 2002. – P. 235-589.
29. Laïdi Zaki, ed.(b) EU Foreign Policy in a Globalized World / L.Zaki. – London. – Routledge, 2008. – P. 29-50.
30. Amanda P. Policy Analyst and Programme Executive / [Електронний ресурс] / A. Paul – Режим доступу: http://www.epc.eu/team_details.php?hr_id=13&dept_id=3
31. Wallace H., Pollack M. Policy-making in the European Union [Електронний ресурс], 2010. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=yZmcAQAQBAJ&pg=PA567&lpg=PA567&dq=H+Wallace,+MA+Pollack,+ARE+Young+-+2010+-+Policy-making+in+the+European+Union&source=bl&ots=r6S5mmP1SG&sig=6FzsW0DGTYmuKrM_kW6kXTMq1Xo&hl=uk&sa=X&ei=NA9PVJijLOX4yQO8s4HQAw&ved=0CFMQ6AEwCA#v=onepage&q=H%20Wallace%2C%20MA%20Pollack%2C%20ARE%20Young%20-%202010%20-%20Policy-making%20in%20the%20European%20Union&f=false
32. Вільям Волес, Гелен Волес. Основні чинники формування зовнішньої політики в Європейському Союзі / В.Волес, Г.Волес / Пер. з англ. – К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2004. – 871 с.
33. Європейська інтеграція: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [С.В. Федонюк та ін.]; за ред. С.В. Федонюка, В.Й. Лажніка. Вид. 2-е, переробл. й доповн. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 760 с.

34. Дайсон К. Економічний і валютний союз як процес європеїзації / К. Дайсон // Європейська інтеграція / уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; пер. з нім. М. Яковлева. – К. : Києво-Могилян. акад., 2007. – С. 255-274.
35. Врадій О. Лісабонський договір – нові горизонти для Європейського Союзу? [Електронний ресурс] / О. Врадій // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 331-343. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26661/31-Vradiy.pdf?sequence=1>
36. The Treaty of Lisbon – A Second Look at the Institutional Innovations / Peadar ó Broin, Piotr Maciej Kaczyński. – Politics and Institutions, CEPS Paperbacks, 2010. – 204 p.
37. Кафарський В. Україна-ЄС: нові перспективи націотворення / В.Кафарський // Політичний менеджмент, 2005. – № 3. – С. 3-15.
38. Лернер В. Європа обрела голову и голос. [Електронний ресурс] / В. Лернер / Інтернет-портал Independent. – Режим доступу: <http://www.respublika-kz.info/news/politics/6416>
39. Council Decision N 427/2010 establishing the Organisation and functioning of the European External Action Service) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eeas.europa.eu/backgroLind docs,index_en.htm
40. Stengel Richard. A World of Possibilities / R.Stengel // Time magazine, April 30, 2012.
41. Иванов И. Д. Единый внутренний рынок ЕС: свет, тени, историческая перспектива / И.Д. Иванов // Современная Европа, 2004. – Выпуск 2.
42. Резнікова О. Особливості інтеграційних процесів у ЄС на сучасному етапі: інституційні зміни в системі забезпечення економічної та політичної стабільності [Електронний ресурс] / О. Резнікова // НІСД при Президентові України. Аналітична записка, 15 грудня 2011 року. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/598/>
43. Wolczuk K. Ukraine and its relations with the EU in the contecst of the European Neighbourhood Policy / K. Wolczuk // Ukraine: Quo Vadis? / Ed. by Sabine Fischer. – Paris: Institute for Security Studies, 2008. – P. 87-118.
44. Сайт European External Action Service Путівник по Лісабонському договору [Електронний ресурс] / EEAS. – Режим доступу –

http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/lisbontreaty_uk.pdf

45. Гапчук О. В. Європейська інтеграція як перспектива для України [Електронний ресурс] / О.В. Гапчук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69045.doc.htm

46. Матеріали сайту Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1>

47. Європейський Союз – найбільший донор України: технічна і фінансова допомога з боку Європейського Союзу та країн ЄС / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.delukr.ec.europa.eu/files/pages/4493/3.pdf>.

48. Текст Лісабонського договору / [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://europa.eu/lisbon_treaty/index_eu.htm

49. Горобець І., Мартинов А. Дипломатична служба Європейського Союзу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaforeignaffairs.com/article.html?id=474>

50. Matei L. The Economic and Social Impact of Public Administration Europeanization [Електронний ресурс] / L. Matei, A. Matei // 32-nd EGPA Conference «Temporalities, Public Administration and Public Policies» Proceedings, 7-10 sept., 2010, Toulouse, France. – Munich: MPRA, 2010. – Режим доступу: <http://www.mpra.ub.uni-muenchen.de/24267>.

51. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal. Series C, 2007. – Vol. 50. – № 303. – p. 1-35.

52. ЄС вводить санкції стосовно представників українського керівництва та ембарго на репресивне міліцейське та військове обладнання [Електронний ресурс] / К. Ештон. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/191487.html>

53. Hix S. Why the EU needs (Left-Right) Politics? Policy Reform and Accountability are Impossible without it [Електронний ресурс] / S. Hix. – Режим доступу: <http://www.notre-europe.eu/uploads/txpublication/Policypaper19-en.pdf>

54. Cellerino C. The new European External Action Service and the Lisbon Call for Coherence of European External Action: Issues of Accountability and Scope / C. Cellerino // The Columbia journal of european law, 2010. – МІ 7, p. 22-27.

55. Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія / В.В. Копійка. – К.: Логос, 2008. – 308 с.
56. Агафонов А. Н. Лиссабонский договор: современные тенденции / А.Н. Агафонов // Журнал международного права. – № 2. – М.: Международные отношения, 2013. – С. 54-65.
57. Добржанська О. Л. Специфіка та реалізація стратегічної культури Європи / О.Л. Добржанська // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. Український науковий журнал №2. К.: Університет «Україна», 2009. – С. 77-81.
58. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on «Strengthening the European Neighbourhood Policy». – COM (2006) 726, 4.12.2006.
59. Zielonka J. How to Exercise Europe's Power / J. Zielonka // International Spectator 43. – № 2, 2008. – P. 63-77.
60. Гладченко О. Лісабонський договір 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу [Електронний ресурс] / О. Гладченко // Вісник Центральної виборчої комісії – № 1 (11), 2008. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pds/2008.1>
61. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/23491.pdf>
62. Миронова М. А. Формалізація відносин ЄС та США в постбіполярний період / М.А. Миронова // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини, 2005. – Випуск 31-32. – С. 90-94.
63. Федьків Ю. Позичування США по відношенню до розвитку ЄС за Лісабонським Договором та вплив на відносини між США та Україною / Ю. Федьків // Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці / Упорядники: Коломієць О.В., Золкіна М.Ю., Головнєв Д.В. – К., 2011. – 90 с.
64. Основные направления внешней политики ЕС глазами нового руководителя европейской дипломатии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rondon.org/polit-100127110521>.
65. EU-Washington Forum 2010: giving new impetus to the EU-US agenda / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.iss.europa.eu/activities/detail/article/eu-washington-forum-2010-giving-new-impetus-to-the-eu-us-agenda/>

66. Сайт аналітичної групи Geostrategy [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://geostrategy.ua/sites/default/files/Pic_geoweb/Global_eu/_%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82.pdf

67. European Foreign Policy After Lisbon: Strengthening the EU as an International Actor [Електронний ресурс] / Kateryna Koehler. – Режим доступу: http://cria-online.org/10_6.html

68. Policy-Making in the European Union. – USA : Oxford University Press, 2010. – 528 p.

69. Иванова И. И. Турецко-российские отношения: новые тенденции развития / И.И. Иванова // Турция в период правления Партии справедливости и развития. – М., 2012. – С. 105-126.

70. Кершунский В. Геополитическое пространство вокруг Европейского Союза / В. Кершунский. – Учеб. пос.: – М.:О-во «Знания», 2002. – 381 с.

71. Френсіс Дж. Перспективи поглибленої вільної торгівлі між Європейським Союзом та Китаєм / Дж. Френсіс. – Навч. посіб.: – К.: Світанок, 2006. – 178 с.

72. Злоказова Н. Расширение ЕС: за и против с позиций его членов / Н. Злоказова // Мировая экономика и международные отношения, 2004. – № 1.

73. Shambaugh D., Xiao R. China: The Conflicted Rising Power / Worldview of Aspiring Powers. Domestic Foreign Policy Debates in China, India, Iran, Japan, and Russia. – Ed. by Henry R. Nau and Deepa M. Ollapally. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – P. 65-66.

74. Носов М. Г. Глобальные аспекты трансатлантических отношений / М.Г. Носов // Современная Европа, 2006. – № 2. – 39 с.

75. Reshaping EU-US Relations: a Concept Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.institutdelors.eu/media/etude75-eu-us_relations-en_01.pdf?pdf=ok

76. Europe warns Obama: This relationship is not working [Електронний ресурс] / FOX News, 2010. – Режим доступу: <http://www.foxnews.com/politics/2010/07/15/europe-warns-obama-relationship-working>

77. Бебик В. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / В. Бебик, Б. Гуменюк, І. Горобець та ін.; за заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с.
78. Камінський Є. Є. Європейські комунікації: політичні, економічні, правові, безпекові, дипломатичні, суспільні та культурні аспекти: [кол. монографія] / [Макаренко Є. А., Гондюл В. П., Рижков М. М. та ін.]. – К.: Центр вільної преси, 2007. – С. 318-328.
79. Макаренко Є. А. Інновації як стратегія виходу з глобальної кризи: підходи і перспективи / Є. А. Макаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 93. Частина I. – С. 26-34.
80. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України. – К.: Інститут Євроатлантичного співробітництва, 2007. – С. 35–37.
81. Макогон Ю. В., Орехова Т. В. Глобалізація в мировій економіці / Ю. В. Макогон, Т. В. Орехова. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – 478 с.
82. EU-U.S. Economic Ties: Framework, Scope, and Magnitude [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30608.pdf>
83. Noonan N. The Global Leadership of the USA and the Emerging Powers / Emerging Powers in a Comparative Perspective. The Political and Economic Rise of the BRIC Countries. – Ed. by Vidya Nadkarni, Norma C. Noonan. N.Y.: – Bloomsbury, 2012. – 35 p.
84. Селезнев П. С. Інноваційна політика США: боротьба за глобальне лідерство [Електронний ресурс] / П. С. Селезнев // Вестник Финансового университета РФ. – № 5, 2012. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-politika-ssha-borba-za-globalnoe-liderstvo>
85. Ogilvie S. Institutions and European Trade / S. Ogilvie. – Merchants Guilds, 1000-1800. – Cambridge University Press, 2011. – 493 p.
86. Quille G. The Lisbon Treaty and Its Implications for CFSP/ESDP / G. Quille. – Working Paper. – Brussels: European Parliament, Policy Department External Policies, 2008. – 13 p.
87. The Trade Promotion Coordinating Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.export.gov/advocacy/eg_main_022762.asp

88. The U.S.-EU Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://useu.usmission.gov/transatlantic_relations.html
89. Інтеграційні процеси сучасності // Політологічні та соціологічні студії: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут, 2006. – Т. IV. – 512 с.
90. The State Department's Advisory Committee on International Economic Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/e/eb/adcom/aciep/>
91. Stiftung F. Forward with Europe: a democratic and progressive reform agenda after the Lisbon strategy / F. Stiftung. – International Policy Analysis. – April. – Bonn. – P. 138-143.
92. The EU-USA Relations: allies or antagonists? [Електронний ресурс] / Davis Jackson // USA Today, Nation's newspaper. – Режим доступу: http://www.usatoday.com/educate/college/casestudies/20061008-EU_US_Allies.pdf
93. The European Union and the United States: A long-standing Partnership // The EU Focus, 2010. – P. 1-8.
94. EU-US Summit. Joint Statement – 140326/02. [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Brussels, 2014. – Режим доступу: http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2014/140326_02_en.pdf
95. EU-China Relations: Chronology [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/china/docs/chronology_2012_en.pdf
96. China's Policy Paper on the EU: Deepen the China-EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation 2014/04/02 [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства закордонних справ КНР. – Режим доступу: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/t1143406.shtml
97. Bulmer S. J. The Europeanisation of National Policy? [Електронний ресурс] / S.J. Bulmer, C.M. Radaelli // Queen's Papers on Europeanisation, 2004. – № 1. – 22 p. – Режим доступу: <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38405,en.pdf>
98. Кузнецов А. В. Перспективы отношений ЕС и Китая / А.В. Кузнецов // Китай и глобализация / Отв. ред. В.Б. Амиров и В.В. Михеев. – М.: ИМЭМО РАН, 2012. – С. 55-66.
99. Joint Press Communiqué of the 14th EU-China Summit [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу:

http://eeas.europa.eu/china/summit/summit_docs/120214_joint_statement_14th_eu_china_summit_en.pdf

100. Joint Press Communiqué 15th EU-China Summit [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/china/summit/summit_docs/20120920_joint_communique_en.pdf

101. Remarks by President of the European Council Herman Van Rompuy following the 16th EU-China summit [Електронний ресурс] / Сайт Європейської Ради ЄС. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/139661.pdf

102. Official news on site EEAS [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2014/2014_03_31_02_uk.htm

103. EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf

104. EU-China Strategic Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eucran.eu/partnership-cooperation-agreement>

105. Jing Men. EU-China Relations: Problems and Promises [Електронний ресурс] / Jean Monnet / Robert Schuman Paper. – Series Vol. 8 – № 13, 2008. – Режим доступу: <http://aei.pitt.edu/9060/1/MenEUchinaLong08edi.pdf>

106. Nicola Casarini. The EU-China partnership: 10 years on [Електронний ресурс] // EU Institute for Security Studies, 2013. – Режим доступу: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_35_EU-China_partnership.pdf

107. Joint Staff Working Document. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013. Regional report: Eastern Partnership [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/regional/eastern_partnership_report.pdf

108. The EU's Neighborhood Policy and the South Caucasus: Unfolding New Patterns of Cooperation [Електронний ресурс] / Maria Raquel. – Vol. 2 (4), 2008. P. 225-239. – Режим доступу: http://cria-online.org/5_6.html

109. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit (Prague, 7 May 2009) [Електронний ресурс] / Сайт Європейської Ради. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf
110. About Mediterranean Partnership EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enpi-info.eu/medportal/content/340/About%20the%20EuroMed%20Partnership>
111. EU relations with Russia [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/russia/index_en.htm
112. Vademecum On Financing In The Frame Of The Eastern Partnership [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/eastern/docs/eap_vademecum_en.pdf
113. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 28-29 November 2013. [Електронний ресурс] / Сайт ради Європи. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/139765.pdf
114. Газізуллін І. Ф. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / І. Ф. Газізуллін [та ін.] ; ред. В. Мартинюк // Український незалежний центр політичних досліджень. – К. : [б.в.], 2009. – 84 с.
115. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України [Електронний ресурс] // Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. – Київ, 2014. – 48 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0625_dop.pdf
116. Milner H. International Theories of Cooperation: Strengths and Weaknesses / H. Milner // *World Politics*, 1992. – Vol. 44. – P. 425-482.
117. Крук Юлия. Конституция Европейского союза: история подготовки и причины провала ее ратификации / Ю. Крук // *Журнал международного права и международных отношений*, 2009. – № 2. – С. 37-42.
118. Матеріали з офіційного сайту Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua>
119. Szeptycki A., Kardaś S. Polityka UE wobec Europy Wschodniej, Kaukazu Południowego i Azji Środkowej // *Dyplomacja czysła? Unia Europejska w*

stosunkach międzynarodowych, red. S. Parzymiesa / S. Parzymies. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2009. – 435 s.

120. Матеріали Інституту досліджень RAND [Електронний ресурс]. – RAND. – Режим доступу: http://www.rand.org/about/people/l/larrabee_f_stephen.html

121. Materials of Centre for European Reform [Електронний ресурс]. – CER. – Режим доступу: <https://www.cer.org.uk/>

122. Більше ніж сусіди. Розширений Європейський Союз та Україна – нові відносини: Заключний звіт / Ред.: М. Валь, К. Волчук, Г. Громадський, О. Сушко. – Київ: МФВ. – Варшава: Фонд ім. С. Баторія, 2004. – 106 с.

123. Шнирков О. І., Копійка В. В., Муравйов В. І. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 268 с.

124. Новий базовий договір між Україною та ЄС: пропозиції українських експертів. – К., 2007. – 28 с.

125. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С.І. Соколенко. – К.: КНЕУ, 2009. – 568 с.

126. Климончук В. Шлях до свободи через євроатлантичну інтеграцію України (інституційний вимір) [Електронний ресурс] / В. Климончук. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/inst/ndc/nato/journal/2008/2008-12.pdf>

127. Howorth J. The «New Faces» of Lisbon: Assessing the Performance of Catherine Ashton and Herman van Rompuy on the Global Stage / J. Howorth // European Foreign Affairs Review 16, 2011. – P. 303-323.

128. Прімерова О. Л. Оцінювання впливу інтеграції на економічний розвиток країни / О.Л. Прімерова // Банківська справа, 2009. – №5. – С. 20-24.

129. Ferrero-Waldner V. European Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy «EU-Ukraine: Partners for securing gas to Europe» [Електронний ресурс]. – Brussels, 23 March 2009. – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/09>

130. Гаймзет Х-Ю. Будущее Украины – Европейское / Х-Ю. Гаймзет // Зеркало недели, 2010. – № 6-7.

131. Вакулич В. М. Україна в міжнародній системі боротьби з тероризмом: научное издание / В. М. Вакулич // Нова парадигма: Філософія. Соціологія. Політологія: Журнал наукових праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова, Творче об'єднання «Нова парадигма». – Київ : НПУ, 2006. – Вип. 55. – С. 212-223.

132. The EU's Relationship with the Countries of Eastern Europe & Central Asia [Електронний ресурс] / Сайт Європейської Комісії ЄС. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/ukraine/ukraine_en.htm
133. Twinning projects – Forecast [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://twinning.com.ua/index.php?option=com_content&task=english
134. Andrea Ott, Ramses Wessel «The EU's External Relations Regime», in *The European Union and Its Neighbours* / A. Ott, R. Wessels. – eds. S. Blockmans, A. Lazewski. – The Hague: Asser Press, 2006. – 29 p.
135. Сухопаров М. Н. Региональная политика Европейского Союза (ЕС) / М.Н. Сухопаров. – М.: Всерос. НИИ внешнеэкон. связей Компания Спутник+, 2012. – 326 с.
136. Єр'оміна Є. І. Зовнішньо-економічна діяльність України / Є.І. Єр'оміна // Вісник податкової служби України, 2009. – №23. – С. 40-42.
137. Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia / pod red. B. Wojny, M. Gniazdowskiego // Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. – Warszawa, 2009. – 90 s.
138. EU-Ukraine action plan [Електронний ресурс] / Сайт Європейської Комісії Європейського Союзу. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf.
139. Kateryna Koehler. European Foreign Policy After Lisbon: Strengthening the EU as an International Actor [Електронний ресурс] / Kateryna Koehler. – Режим доступу: http://cria-online.org/10_6.html
140. Zidonkauskas W. What is European Power in the World / W. Zidonkauskas // International Observation Mission. – № 3, 2010. – P. 63-77.
141. Сайт Міністерства закордонних справ. Пояснення до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС України [Електронний ресурс] / Сайт міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
142. Текст Угоди про асоціацію Україна-ЄС на інтернет-сторінці Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page

143. Соскін О. І. ЄС та місцеве самоврядування: українська перспектива : наук.-метод. посіб. / О.І. Соскін, А.М. Матвейчук, Н.О. Матвейчук ; [за заг. ред. О.І. Соскіна]. – К. : Ін-т суспіл. Трансформації, 2008. – 56 с.
144. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on «Strengthening the European Neighbourhood Policy» / COM (2006), 2006. – 726 p.
145. Агафонов А. Н. Новые измерения европейской интеграции после Лиссабонского договора / А.Н. Агафонов // Журнал международного права. № 1. – М.: Международные отношения, 2011. – С. 41-54.
146. Кашкин С. Ю. Лиссабонский договор – новый этап развития права Европейского Союза / С.Ю. Кашкин // Государство и право. № 9. – М, 2009. – С. 54-59.
147. Горенко О. Європейська соціальна модель і європейські перспективи України / О. Горенко // Віче, 2009. – № 20. – С.8-10.
148. European Commission Communication paper «Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth» – Com (2010) 2020, 3 March, 2010. – 37 p.
149. Звіт за результатами експертного моніторингу виконання економічної частини пріоритетів ПДА Україна-ЄС (листопад 2011 р. – травень 2012 р.) [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2012/AA_Economy_Nov2011_May2012_Report_IER_ukr.pdf
150. Майкл Емерсон, Хув Едвардс. Перспективи поглибленої вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною / М. Емерсон, Х. Едвардс. 2009. – 178 с.
151. Надежда попасть в ЕС помогла бы Украине провести реформы – европарламентарий [Електронний ресурс] / Сайт інтернет видання Подробности. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/opinion/2010/02/10/665003.html>
152. Линкавичюс Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики, 2008. – № 20. – С. 64-91.
153. Wallace Helen. The European Union and its Neighbourhood: Time for a Rethink / Wallace H. // Eliamep Thesis. – 4/2009. – Athens, May 2009.

154. Кембаев Ж. М. Лиссабонский договор: новый этап в развитии европейской интеграции / Ж.М. Кембаев // Московский журнал международного права. № 4. М.: Международные отношения, 2009. С. 10-16.
155. Graham A. «The new architecture for EU foreign policy», in The people's project? The new EU Treaty and the prospects for future integration / A. Graham. – Brussels. – European Policy Centre, 2014. – 29 p.
156. Сівець М. ЄС на п'ятій швидкості [Електронний ресурс] / М. Сівець // Сайт видання День. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/290619?idsource=2812>
157. Умланд А. Европейский вклад в недуги Украины. ЕС совершает историческую ошибку, не предоставляя Киеву перспективу членства / А. Умланд // Зеркало недели. – № 30 (758), 15-21 августа 2009 г.
158. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф. 17 груд. 2009 р., Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – 224 с.
159. Цегельний Б. Політична криза перекидає Україні шлях до ЄС [Електронний ресурс] / Б. Цегельний // БезЦензури, 2005. – № 35 (128). – Режим доступу: <http://www.bezcentury.com.ua/ua/archive/381/facts/398.html>
160. Дванадцятий саміт Україна-ЄС / Матеріал наданий Департаментом Європейського Союзу МЗС України // Зовнішні справи, 2008. – № 10. – с. 9.
161. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці / Упорядники: Коломієць О.В., Золкіна М.Ю., Головнєв Д.В. – К.: Основи, 2011. – 90 с.
162. Снігир О. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату [Електронний ресурс] / О. Снігир // Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень, 2015 – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/№уєтБєг/2.htm>
163. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_492.

164. Рудяков П. Євроінтеграційні здобутки і перспективи України та Балканських країн: спільне і відмінне / П. Рудяков // Стратегічна панорама, 2007. – № 4. – С. 164-171.
165. Носов М. Г. Зачем Европе собственная армия? / М.Г. Носов // Современная Европа, 2008. – Выпуск 2. – С. 8-24.
166. Філіпенко А. С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть : навч. посібник / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2009. – 470 с.
167. Заява Верховної Ради України «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору» // Україна–ЄС: від Плану дій до посиленої... – С. 124-125.
168. Порядок денний асоціації Україна–ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://.ukraine-eu.mfa.ua/ua/publication/op1ep1/47340>
169. Missiroli A. The New EU «Foreign Policy» System after Lisbon: A Work in Progress / A. Missiroli. – European Foreign Affairs, Review 15. – № 4, 2010. – P. 427-452.
170. Висновки Ради ЄС щодо переговорів стосовно нової посиленої угоди між ЄС та Україною // Україна–ЄС: від Плану дій до посиленої угоди. – К., 2007. – с. 126.
171. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу / І.А. Грицяк. – К., Юрид. думка, 2009. – 279 с.
172. Сайт Головного управління юстиції у Черкаській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprav.ck.minjust.gov.ua/?part=promjuu>
173. Матеріали Чернівецького регіонального Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій [Електронний ресурс] / Центр... – Режим доступу: <http://www.cprk.cv.ua/i/2654874.doc>
174. Сидорук Т. В. Тенденції внутрішнього реформування в ЄС та європейські перспективи України [Електронний ресурс] / Т.В. Сидорук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_29/Gileya29/P5_doc.pdf

175. Угода про Асоціацію Україна-ЄС: дороговказ реформ [Електронний ресурс] / О. Сушко, О. Зелінська, Р. Хорольський. – Київ, 2012. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_32048-1522-13-30.pdf?120912134959
176. Бочаров С. В. Передумови п'ятої хвилі розширення Європейського Союзу [Електронний ресурс] / С.В. Бочаров // Вісник ДонНУЕТ. серія Гуманітарні науки № 2(46), 2010. – С. 91-98. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/gum/2010_2/13.pdf
177. Посол Єлісєєв: Угода про асоціацію Україна-ЄС є результатом надскладного компромісу [Електронний ресурс] / Сайт інформаційного агентства Укрінформ. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/posol_e_lise_e_v_ugoda_pro_asotsiatsiyu_ukraini_na_e_s_e__rezultatom_nadskladnogo_kompromisu_1920823
178. Прес-реліз Представництва Європейської Комісії в Україні від 8 лютого 2007 р. «Покладено старт перемовинам про укладення розширеної угоди між ЄС та Україною» [Електронний ресурс] / Представництво Європейської Комісії в Україні. – Режим доступу: http://www.delukr.ec.europa.eu/press_releases_uk.html
179. Moravcsik A. «Europe after crisis» / Foreign Affairs magazine. – May/June, 2012. – P. 54-69.
180. Матеріали сайту Представництва України при Європейському Союзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua>
181. ЕС подпишет с Украиной Соглашение об асоциации [Електронний ресурс] / Сайт інтернет-видання Подробности. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/power/intpol/2008/07/22/541665.html>
182. Яворська Г. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС. Аналітична записка [Електронний ресурс] // НІСД при Президентові України. Аналітична записка, 17 лютого 2012 року / – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/376/>
183. Європарламент вказав Україні на головні виклики сьогодення [Електронний ресурс] / Сайт інтернет-видання Правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2010/02/26/4813391/>
184. Хахлюк А. М. Економічні аспекти європейської інтеграції України / А.М. Хахлюк // Зовнішня торгівля право та економіка.: УАЗТ. – №1(24). – К., 2006. – С. 23-26.

185. Дідівська Л. І. Захист конкуренції в Європейському Союзі та сучасні новації / Л.І. Дідівська // Актуальні проблеми економіки, 2005. – №9. – С. 117-123.
186. The European External Action Service: a new impetus for EU foreign policy? [Електронний ресурс] / Event report of European Policy Centre, 31 January 2011. – Режим доступу: http://www.ecraal.org/fichicrs/S08_The_EEAS_A_newr_impetus_for_EU_foreign_policy_31_January_2011_1296818926.pdf.
187. Фюле пропонує прийняти в Євросоюз Україну, Молдову і Грузію [Електронний ресурс] / Сайт телеканалу 24tv. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?fyule_proponuye_priynyati_v_yevrosoyuz_ukrayinu_moldovu_i_gruziyu&objectId=448839
188. EU-Ukraine Association Agreement – the complete texts [Електронний ресурс] / Сайт зовнішньополітичної служби ЄС (EEAS). – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm
189. Фінансова підтримка ЄС для України [Електронний ресурс] / Сайт Представництва ЄС в Україні. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/tech_financial_cooperation/index_uk.htm
190. Євросоюз відкрив свої ринки для українських товарів [Електронний ресурс] / Сайт інтернет-видання Джеркало Тижня. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/yevrosoyuz-vidkriv-svoyi-rinki-dlya-ukrayinskih-tovariv-142083_.html
191. Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / Сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244830558
192. Матеріали сайту Євразійського економічного співтовариства [Електронний ресурс] / ЕврАзЕС. – Режим доступу: <http://www.evrazes.com>
193. Дідікін А. Лісабонський договір і реформа правової системи Європейського Союзу / А. Дідікін // Юридичний журнал, 2010. – № 1. – С. 42-43.
194. Маханьова Ю. М. Асиметрія умов угод України про членство у СОТ асоціацію з ЄС у зовнішній торгівлі / БІЗНЕСІНФОРМ. – № 9, 2014. – С. 26-33.
195. Сиденко В. Р. Глобализация и экономическое развитие / В.Р. Сиденко. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.

196. Якщо Україна вільно торгуватиме з ЄС, про Митний союз не буде й мови [Електронний ресурс] / Сайт інтернет-видання Правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/29/6713901/?attempt=1>
197. Ціна питання: Що отримає і що втратить Україна у разі підписання Угоди про асоціацію [Електронний ресурс] / Сайт інтернет видання Кореспондент. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1605740-korrespondent-cina-pitannya-shcho-otrimae-i-shcho-vtratit-ukrayina-u-razi-pidpisannya-ugodi-pro-asociaciyu>
198. Халаджи В. Європейська політика сусідства як важливий напрям зовнішньої політики ЄС – «східний» та «південний» виміри ЄПС [Електронний ресурс] / В. Халаджи / Освіта регіону, 2011. – № 1. – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua>
199. Михайлова Л. І. Євроекономічна інтеграція: навчальний посібник / Л.І. Михайлова, Н.В. Волченко, – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 136 с.
200. Skidelsky R. Imbalance of power / R. Skidelsky // Foreign Policy, 2002, March – April. – P. 40-68.
201. Центр Разумкова. Україна: час вибору [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Brouchure_EU-CU-7-2013.pdf
202. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=b9e3a4cc-7fd7-4d46-a54f-9111abd5b9a>
203. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//Projects/2013/EU_Ukraine/Economic_red.pdf